АБАГАР НА ФИЛИП СТАНИСЛАВОВ ОТ 1651 ГОДИНА

МАРИЯНА ЦИБРАНСКА-КОСТОВА

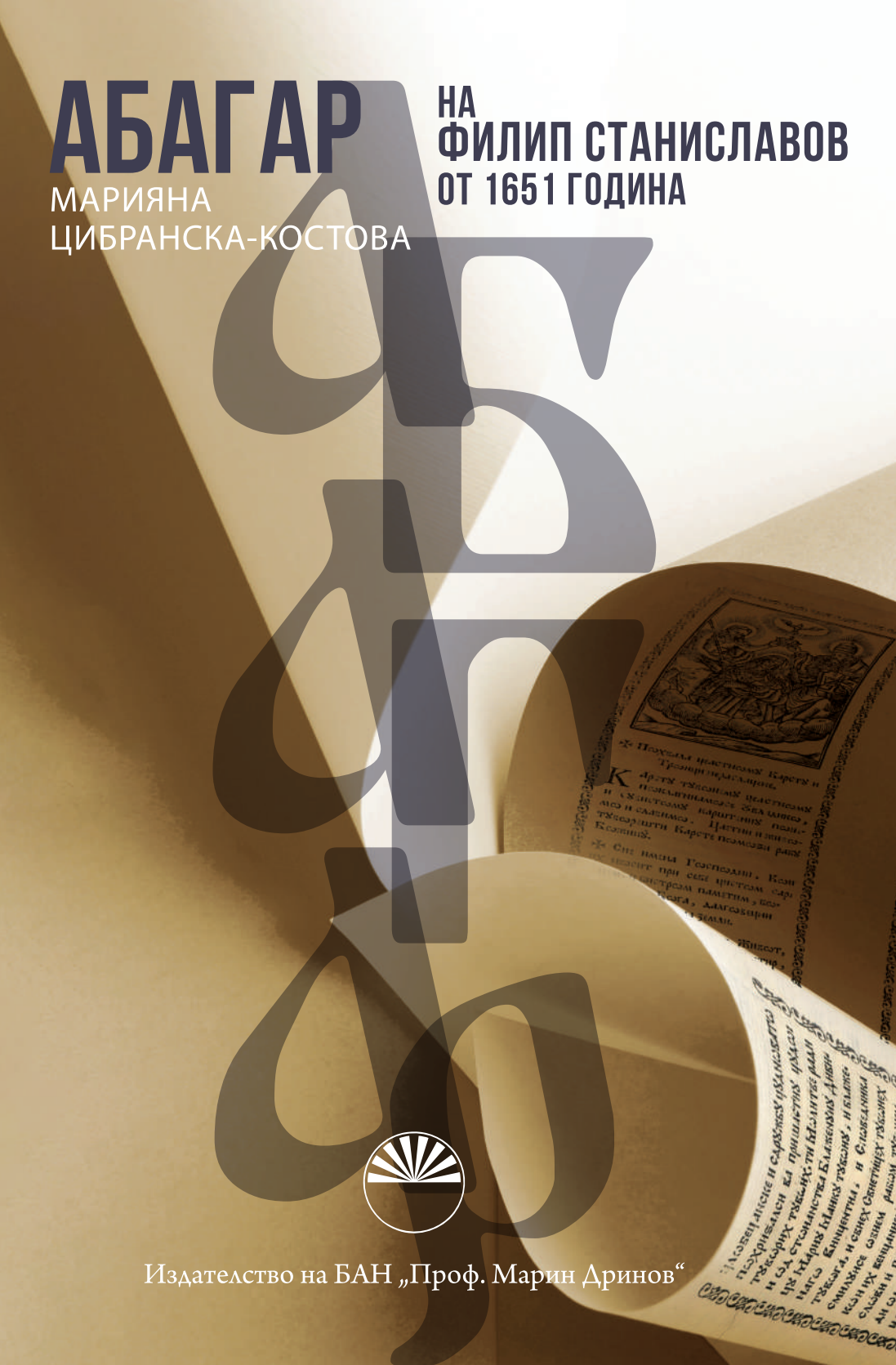

Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
„ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“

Марияна Цибранска-Костова

АБАГАР НА ФИЛИП СТАНИСЛАВОВ ОТ 1651 ГОДИНА

Рецензенти:
Проф. д-р Елка Мирчева
Доц. д-р Таня Александрова

Научен редактор:
Доц. д-р Ваня Мичева

Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“

София, 2023

Това издание е резултат от изпълнението на проекта „Културната идентичност на банатските българи и българската католическа книжнина“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ при Министерството на образованието и науката на Република България съгласно договор № КП-06-Н70/1.

© Марияна Цибранска-Костова, автор, 2023
© Борислава Ненова, художник на корицата, 2023
© Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2023

ISBN 978-619-245-370-1

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
„ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“

Марияна Цибранска-Костова

АБАГАР НА ФИЛИП СТАНИСЛАВОВ ОТ 1651 ГОДИНА

Наборен текст. Превод. Речник

София 2023

Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“

Съдържание

Увод 7

Разпис на състава на Абагара..... 33

Езиковият алгоритъм на Абагара..... 36

I. Избрани графични черти.....38

II. Избрани морфологични черти.....55

III. Избрани лексикални черти.....70

Заключение 106

Оригинален наборен текст на Абагара.....110

Превод на Абагара на съвременен български език..... 127

Принципи на речника на Абагара..... 148

Речник на Абагара..... 154

Abagar of Filip Stanislavov from 1651:
diplomatic edition, translation, dictionary 244

Увод

В една от най-популярните исторически песни на банатските българи[1] четем следния пасаж:

Станиславич бискуп върви
Той немой више да търпи
Препрайа се там хората
Убажде н'и предиката
Хайде муйе драг'и хора
Да напривим пукора
Да се удтука маними
Ут зло да се убраними.

Започвам своето въведение с този откъс, защото една от целите на настоящата разработка е да се прокара свър-

[1] Български исторически архив, ф. 881, № 29, с. 126–130. Става въпрос за адаптиран на кирилица песенен запис на Чиляк Мартин от с. Винга как избягалите от Османската империя българи се заселват в Банат. Декларира се представяне на „нашта история у врай пребрана" за периода 1723–1740, но в песента се сочи и годината 1736 и се описва как се установяват точните поземлени владения на българите с техните топонимни означения. Въпреки несъответствията и анахронизмите в песента името на *епископ Станиславич* (епископ Никола Станиславич от ордена на францисканците минорити, един от основателите на с. Винга през 1741 г.) е очевиден отглас от силната историческа памет за съдбата на рода Станиславови – от Никополското село Ореш до Чипровския родов корен, представители на който емигрират във Влашко, а после в Банат и там установяват известния род Станиславич. Авторът на „Абагар" Филип Станиславов оглавява тази родова линия. По въпроса вж. **И. Ранков, А. Лавров.** Фамилията Станиславов – Станиславич. – *Falmis*, http://falmis.org/statii/banatsi-balgari/463-familiyata-stanislavov-stanislavich [прегледан 12.05.2023].

зваща линия между различните хронологически и езикови срезове от историята на книжнината на българите католици и съвременните им проекции в историческата памет, книжнината и езика на банатските българи[2]. След работата върху дейността на първия български печатар Яков Крайков във Венеция и славянското книгопечатане на кирилица от XVI в. моето внимание закономерно бе привлечено от други форми на печатната българска книжнина през следващия век. Отделни статии набелязаха тематиката и обхвата на изследователските ми интереси[3].

[2] Оттук насетне в теоретичен план се придържам към терминологията в официалното издание на Института за български език „Единството на българския език в миналото и днес" (1978) и термина *писмено-регионална норма на българския език в областта Банат.* http://www.promacedonia.org/bugarash/ed/edinstvoto_banat_1.htm_[прегледан 10.04.2023]. Всякакви други термини имат само синонимна функция, целяща да отрази собствения начин на именуване, който използва за себе си тази общност.

[3] **М. Абаджиева, М. Цибранска-Костова.** За лексиката с чужд произход в литературата на българите католици XVII–XVIII век (по материал на Абагара на Филип Станиславов и сборник № 778 НБКМ на Петър Ковачев Царски). – *Известия на Института за български език,* 2016, кн. XXIX, с. 7–46; **М. Цибранска-Костова.** Абагарът на Филип Станиславов: от артефакта към езиковия ресурс – *Zeszyty Cyrylo-Metodiańskie,* електронно научно списание на Института по славянски филологии UMCS, 2016, 5, с. 6–23; **М. Цибранска-Костова.** Страдащото тяло в орбитата на една молитва от Абагара на Филип Станиславов. – В: *Българският език: древен, съвременен, единен*. Сборник от международната конференция в памет на проф. Благой Шклифов. 26.10–28.10.2016 г. София: Диомира, 2018, с. 20–31; **M. Abadzhieva, M. Tsibranska-Kostova.** Cyrillic and Latin in the 17th–18th literature of Bulgarian Catholics. – *Linguistique Balkanique,* 2019, LVIII/2, pp. 125–139.

Проектът към ФНИ *Културната идентичност на банатските българи и българската католическа книжнина* направи възможно да се върна към тази проблематика от позициите на една ясно формулирана цел: да се направи онова, което не е направено; да се създаде Речник на **Абагара** на Филип Станиславов от 1651 г., за да се събере словното му богатство и да се даде опорна точка за съпоставителни изследвания върху спецификата на лексиката на книжнината на българите католици от диахрония към синхрония и върху типологията на взаимодействията между чуждоезиковите влияния и лексикалната система на българския език. Речникът се предшества от наборен текст, въз основа на който е създаден, и нов превод на съвременен български език.

Мотивацията за подобен проект се опира на следните общи положения. Още Л. Милетич, първият системен изследовател на банатските и седмоградските българи, формулира идеята за връзка между българите католици от северните и южните павликянски селища на територията на България, от една страна, и говорите в Банат, от друга. Неговият интерес е насочен изключително към феномена употреба на писмено-регионалната форма на българския език в езика на богослужението, зад който стоят културни явления при историческите миграции на българското население[4]. Колкото и да се спазва неоспоримата разлика между език и реч, писмена и говорима форма на езика,

[4] **Л. Милетич.** *Изследвания за българите в Седмиградско и Банат.* С. Дамянов (ред.). София: Наука и изкуство, 1987, с. 27–31.

което в пълна сила е валидно за сложната езикова природа на **Абагара**, някои диалектни факти имат отношение към темата. В съвременната българска диалектология се приема, че банатският говор се отнася към северния павликянски говор в Свищовско и Никополско[5], откъдето произхожда Филип Станиславов, а тези местни говори са наследили черти на родопските. Нещо повече, приема се, че банатският говор „е най-старият запазен диалект извън границите на България и по него могат да се правят изводи за състоянието на българския език към края на XVII и началото на XVIII в.”[6]. На второ място, липсата на Исторически речник на българския език дава отражение върху изворовия обхват и методологията на българската историческа лексикография, но така също позволява да се натрупа опит в конкретната лексикографска практика върху отделен писмен паметник или езика на отделен книжовник. Приносите в последните години са толкова многобройни, че тук не могат да бъдат отразени. Ще си позволя да припомня обаче една кратка студия на И. Добрев и А-М. Тотоманова[7]. В техния проект за картотека на речниковото богатство на българския език през ве-

[5] **Ст. Стойков.** *Банатският говор.* Трудове по българска диалектология. Т. 3. София: Издателство на БАН, 1967; **В. Василев.** Говорът на банатските българи. – В: *Българските народни говори*. Знания за езика. Т. 6. София: Народна просвета, 1986, с. 70.

[6] **В. Василев.** Говорът на банатските българи..., с. 71.

[7] **Ив. Добрев, А-М. Тотоманова.** Българската лексика като част от общославянския речников фонд. – *Славянска филология.* Т.19. Езикознание. София: Издателство на БАН, 1988, с. 256–262.

ковете с общо 11 раздела се обособява специален раздел „Лексика, извлечена от новобългарски писмени паметници и народните говори", която може да обогати както основния макрораздел „Своден речник", така и втория „Речник допълнение". **Абагарът** би се включил именно в него, като голяма част от словното му богатство би попаднало в отделения „Ономастикон".

Днес *абагар* е ключова дума с кодирано аксиологично съдържание не само за католическата общност, а за всички българи. Тя бележи приемствеността с първопроходниците, с някои начала на културната и книжовна дейност при българите. Неслучайно „Абагар" се нарича българският католически архив в Рим, издавал бюлетин, а впоследствие едноименен вестник[8]; „Абагар" е великотърновско издателство, или по-модерно казано, Издателско-полиграфически комплекс; има едноименен клуб на книгата, книжарница, улица и т.н.

Началото на това именуване започва с **Абагара** на католическия мисионер и никополски епископ Филип Станиславов, отпечатан на 6 май 1651 г. в Рим – емблематично произведение за католицизма в българските земи и за целия предвъзрожденски, преднационален период на българската книжовна и културна традиция. То е свързано с началния етап на прозелитизъм, приобщаването на

[8] **Кр. Станчев.** Към историята на българската католическа книжнина през XVIII в. Съдбата на един павликянски ръкопис от 1779 г. – В: *Сборник в чест на проф. дфн Ана-Мария Тотоманова.* София: УИ „Св. Климент Охридски", 2021, с. 238–239.

българите павликяни към западното християнство, и с дейността на Конгрегацията за разпространение на вярата сред южните славяни. **Абагарът** е отпечатан с кирилски шрифт. За негова матрица се използва вариант на босанчицата, или босненската кирилица, в съвременни изследвания наричана основно хърватска или западна кирилица[9]. Самият шрифт е изработен от френския гравьор от Лион Робер Гранжон през 1582 г. по поръчка на папа Григорий XIII[10]. Спесименът на Гранжон недвусмислено е наречен illirici characters, т.е. илирийски букви. Той е предназначен да се използва сред населението на Балканите, в Молдавия и Москва, където кирилицата е традиционна графична система. Католическата конгрегация използва този вариант на кирилския минускул за инициация във вярата, но в стремежа да наложи латиницата като белег на конфесионална принадлежност целенасочено го прилага не във високите жанрове, а в народното четиво, ежедневните молитви, апокрифите[11]. От момента на създаването си през 1622 г. до 1791 г. Propaganda Fide издава около 40 заглавия с три различни азбуки, но най-малката група се пада на общо четирите кирилски издания, едно

[9] **B. Zelić-Bućan.** *Bosančica ili hrvarska ćirilica u srednjoj Dalmaciji*. Split: Državni arhiv u Splitu, 2000, s. 45–47.

[10] **Ж. Руискар.** Кирилицата и книгопечатането с кирилица в Рим от 1545 до 1651 г. – *Проблеми на културата*, 1979, 4, с. 52–65.

[11] Književnost bosanskih franjevaca. Izbor tekstova iz starije hrvatske književnosti. T. Dutina (red). Sarajevo: Svjetlost, 1982, s. 6; **Fra Ig. Gavran.** *Fellow-travellers of Bosnian history. Seven Centuries of Bosnian Franciscans*. Sarajevo: Svjetlo rječi, 2001, pp. 79–81.

от които е **Абагарът**[12]. Отпечатването му с вариант на кирилицата го нарежда сред славянските кирилски палеотипи от XVII в. и му спечелва най-популярните до момента определения в науката: „първата печатна българска книга с езикови елементи на жива, говорима българска реч"[13] и „първият печатен паметник на новобългарски език"[14]. Те са коригирани в съвременен вариант: *Абагар е всъщност и първото печатно издание с новобългарски езикови елементи, и първият печатен български амулет*[15]. Според последните археографски данни днес са известни 18 екземпляра от **Абагара** с местонахождение в 9 европейски страни, от които само два – в Болонската и в Университетската библиотека на гр. Упсала, Швеция – са съхране-

[12] **P. Ambrosiani.** Slavic alphabets and languages in publications by the Propaganda Fide during the 17th and 18th centuries. – In: *Slavic alphabets and identities* (BABEL 19). S. Kempgen, V. S. Tomelleri (Eds.). Bamberg: University Press, 2019, pp. 1–27.

[13] **М. Петровский.** Абагар (первый печатный памятник новоболгарской литературы). – В: *Славянский сборник.* Санкт-Петербург, 1877, Т. 2, отдел II „Критика и библиография", с. 1–12. Названието *книга* не е точно поради характера му на текстов амулет, на петолистен комплекс, недостатъчен, за да се нарече книга в съвременен смисъл, но отразява признанието за значението му в българската книжовна история.

[14] **М. Попруженко.** Абагар. (Из истории возрожденія болгарскаго народа). – *Известия ОРЯС*, 1905, Т. 10, кн. 4, с. 229–258.

[15] **Б. Минчева, Л. Георгиев.** Магическият танц на печатното слово. The magical dance of the printed word. Предговор. – В: *Станиславов, Филип 1608/10–1674. Абагар 1651*. Фототипно издание. София, 2011, с. 28 (= *Библиотекар,* 2011, 2, с. 24–30).

ни във формата на свитък[16]. Единственият в България екземпляр на **Абагара** е открит през 1924 г. в Софийската народна библиотека (архивна единица Rц. 651.1). Въз основа на него е осъществено първото цялостно изследване на В. Пундев, което дава насоки за богати изследователски традиции върху **Абагара** като *паметник на българския език и книжнина от XVII век*[17].

Физическото тяло на **Абагара** представлява текстов набор в четири колони върху пет листа с размери 44,5 х 33,5 см., към които се добавят общо девет гравюри върху дърво с размери 6,5 х 10 см.[18]. В последователност текстът от всяка колона може да се изреже на ленти и навие на руло или свитък, за да изпълни основното си апотропейно предназначение – да се носи като амулет *наместо силни мощи*[19]. Подобна практика са имали българите павли-

[16] **P. Ambrosiani.** Copies of Filip Stanislavov's Abagar (Rome, 1651). – *Scripta & e-Scripta,* 2015, 14–15, pp. 63–71; **Б. Минчева.** *Амулетните свитъци тип абагар в печатната традиция на южните славяни XVI–XVIII в.* Дисертация за присъждане на образователната и научната степен *доктор*. СУ „Св. Климент Охридски". Философски факултет. Катедра библиотекознание, научна информация и културна политика. София, 2015, с. 80.

[17] **В. Пундев.** Сборникът Абагар от епископ Филип Станиславов. – *Годишник на Народната библиотека в Пловдив* за 1924 г. Пловдив, 1926, с. 289–337.

[18] В каталозите на Конгрегацията се казва: cum novem iconibus xilographis charactere Cirilliano impressae, цитирано по **А. Т. Балан.** Български книгопис. – *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, 1893, Т. IX, с. 151.

[19] Важни данни за предназначението на амулета се съдържат в обзорната статия на **М. М. Фролова.** „Абагар" 1651 г. в библиотеке А. Д. Черткова. – *Славянский мир в третьем тысячелетии*, 2016, Т. 11,

кяни от Свищовско и Никополско. В научните изследвания названието **Абагар** е въведено за пръв път през 1877 г. от руския славист Мемнон Петровский, който в цитираната вече статия публикува първото цялостно текстологично проучване на паметника. Според най-разпространеното мнение то възниква въз основа на епоним – топарха на Едеса Абгар, Авгар (9–46 г. от н. е., гр. Ἀβγάρος, Αὐγάρος, лат. Abgarus)[20]. Филип Станиславов го използва както като лично име **Ѧвагар Цр҃**, така и като название на самото книжно тяло **ѡвн Ѧвагар҃.** Историята за цар Авгар, получил чудодейно избавление за неясното си, но тежко заболяване чрез Божието слово и дòсега с неръкотворния образ на Божия син, поставя началото на наративен апокрифен комплекс от три текста, наречен *Авгаров цикъл, Авгарова епистолия*[21]. Всички те разработват темата за чудото на изцелението чрез вярата. В средновековното българско пространство Авгаровата епистолия е засвидетелствана от оловен амулет с датировка от X в., през

с. 376–392. Първоначално се смята, че текстът е предназначен „для наклейки на стене", но впоследствие му се придава характер на амулет за шия, ръка или за през рамо.

[20] Друга идентификация е Авгар VIII (177–212). В науката се сочат различни лица, носещи това име, но този въпрос от историческо естество няма да бъде засегнат тук, доколкото не променя основната насока на Станиславовото произведение.

[21] **Е. Мещерская.** *Легенда об Авгаре – раннесирийский литературный памятник (исторические корни в эволюции апокрифической легенды)*. Москва: Наука, 1984, с. 14–27; **К. Попконстантинов.** Писмото на цар Авгар до Иисус Христос във византийско-славянския свят. – В: *Civitas divino-humana*. В чест на проф. Георги Бакалов. София: ТАНГРА ТанНакра ИК, 2004, с. 405–416.

апокрифите на поп Йеремия и особено неговата „Повест за кръстното дърво" до венецианските книги за пътници на Божидар Вукович и Яков Крайков от XVI в., защото доказва силните си апотропейни възможности в различни житейски ситуации, включително по време на път. В произведението на Станиславов тя добавя към функциите на текста нещо различно – въздействието на Авгаровото писмо срещу вещици, врачки и баячки като елемент от добре обмислената програма на епископа против суеверията на павликянското население. Впоследствие *абагар* става и нарицателно име за книга, съдържаща този цикъл пълно или частично, и по-общо название за текстов амулет. Известни са различни южнославянски амулетни свитъци тип *абагар* с хронология между XVI и XVIII в., като така наречените Люблянски плочи от XVI–XVII в., Загребският абагарен фрагмент от втората половина на XVII – началото на XVIII в., Белградският (Банялучкият) абагар от края на XVII в. и др. Абагарите стават пресечно поле на християнската канонична и народната култура и „пренасят кода на християнството", като най-силната българска следа в този жанр остава различният, авторският **Абагар** на Филип Станиславов[22]. Ключовото название оставя дълбоки следи до днес в говора на католиците от Северна България: те наричат *абгър* малка икона за но-

[22] Вж. **Б. Минчева.** Амулетните свитъци тип абагар, с. 231. Цялостният труд за пръв път обобщава мястото и ролята на Абагара от 1651 г. в историята на самостойната жанрова форма текстови амулети *абагари*.

сене на гърдите в знак на принадлежност към „дружината на Дева Мария”[23]. Старият ритуал на павликяните да носят на шия или през рамо свитъка амулет, се трансформира в нова култова практика, но самата номинативна традиция остава устойчива.

В текста на **Абагара** адресатът на творбата не е назован и думата *павликянин* не се употребява. Духовният учител и наставник Станиславов се обръща към своите братя и сестри в Христа. Той използва термините *карстени, некарстени*, за да противопостави двата пътя пред вярващия християнин – към спасението чрез кръщение или към духовната гибел. В една от молитвите пък говори за *нововерни наши*, т.е. за приелите новата вяра, за които се произнася специален благослов. Термините доказват неоспоримия прозелитичен характер на **Абагара**. Тук е важно да направя следното уточнение. Термините *павликянин, павликянски*, а при банатските българи *палкене, палкенски* от съвременна гледна точка имат само исторически и аксиологичен характер. Тяхната история е много дълга. Терминът *павликянски* се използва в документите на Конгрегацията, за да обозначи тази част от българския етнос, към която в самото начало на XVII в. е насочена католическата пропаганда. Запазили старинните си вярвания на еретици дуалисти, които в условията на османска власт на Балканите са примесени с битови суеверия поради ниско социално и образователно ниво, именно те-

[23] **Е. Врайкова-Генова.** *Белене. Говор на павликяните католици*. Плевен, 2003, с. 13.

зи българи са подходящата мишена, защото не само имат специфични вярвания, но и са изолирани от православните си сънародници и гръцкото духовенство като схизматици. Много преди Л. Милетич да озаглави основополагащото си изследване „Нашите павликяни”[24], този израз използва епископът от Велика България Станиславов „nostri Paulinisti”[25]. Изразът съчетава представата за свое и чуждо, т.е. павликяните са българи, но различни от останалите. Документите на Конгрегацията описват със средствата на няколко европейски езика – латински, италиански и хърватски, важни данни за това население, употребявайки едновременно *Catholici Bulgariae* и *Pauliani,* дори *Scismatici* „quali sono ostonatissimi e difficilissimi a ridursi all'abedienza della Santa Romana Chiesa”[26]. Очаквано писмените текстове създават собствено географско пространство, което съответства на териториалните граници на заселване и миграции на павликяните в българските земи под османска власт. До старите павликяни около Пловдив се нареждат географски точки в Северна България – Дунав, Никопол, Ловеч, Свищов – които се разклоняват в лъчи към Влашко и Тракия, следвайки основните оси на миграция. Прибавянето на определението „павликянски” към селищните имена е добре

[24] **Л. Милетич.** Нашите павликяни. – *Сборник за народни умотворения, наука и култура*. София, 1903, Т. 19.

[25] Документи за католическата дейност през XVII в. Съст. Б. Примов, П. Сарийски, М. Йовков. София: УИ „Св. Климент Охридски”, 1993, с. 42.

[26] Ibidem, с. 27.

документиран начин на назоваване, чрез който не само самите павликяни, но също така османската власт и православните поставят езикови маркери за другост и различие (например образуването на Горно и Долно Павликени от имената на бившите села Калугерица и Бъсцево)[27]. Известно е, че възникването на компактни селища с павликянско население, поддържането на родовото чувство и чувството за принадлежност към общността стават основни фактори за тяхното оцеляване. С преодоляването на първоначалния прозелитизъм обаче тези хора престават да търсят опора в термина *павликяни*, който смятат за пейоративен, и се идентифицират само като католици. Сред банатските *българи палкене* именуването продължава устойчивата историческа, родово-патриотична и етнорелигиозна традиция.

Прозелитичният характер на **Абагара** се подкрепя от състава и предназначението на общо 25 текста в състава на сборника амулет: канонични, неканонични и апокрифни текстове, голяма част от които се придружават от различни по обем – от отделни думи и изрази до цели изречения, оригинални коментарни вставки на никополския епископ. Последният 26-ти текст е завършителен и също напълно оригинален. Може да го наречем послеслов, колофон, издателска бележка. За произхода, източниците и природата на някои от текстовете все още се спори в науката. Три текста са апокрифи с апотропеен характер –

[27] **М. Йовков.** *Павликяни и павликянски селища в българските земи XV–XVIII в.* София: УИ „Св. Климент Охридски", 1991, с. 84.

Имената на Господ, *Имената на Богородица* и извадката от наратива *Епистолия на едеския цар Авгар до Иисус Христос.* Към последния текст е добавено *оригиналното поучение* на Филип Станиславов срещу врачки и вещици, което по същество представлява *оригинална авторска проповед* (с начало на л.1, колона 3). То доказва катехитичната насока на свитъка, за да се приобщят новопокръстените чрез един изпитан дидактически похват – непознатото се свежда до познатото, неразбираемото се обяснява, отрицателното се заклеймява. Важна теза на епископа е тази за значимостта на даскалите, поставени редом до поповете и духовниците в йерархическата организация на Божията църква – от папата и кардиналите до обикновения мирянин. Така той изравнява социалната значимост на учителя с тази на духовенството и акцентира върху органичната връзка между вярата и просветата. Оригинален текст на епископ Станиславов е и *послесловът* (колофонът) на изданието (л. 5, колона 4). В **Абагара** се съдържат още 20 текста, в чието оглавление жанровата им природа е определена като молитва. Поради това в по-старите изследвания произведението е наречено просто *молитвениче* или *молитвен сборник*. В някои от молитвите е оставено място за запис на името на този, който носи у себе си текста като амулет. Общоприето е мнението, че съставът на **Абагара** е бил предназначен да въведе в лоното на вярата павликяните от района на Трънчовица, Свищовско, и прилежащите павликянски села, които се намират близо до родното място на самия Станиславов

с. Ореше (Ореш). В най-актуалните изследвания вече официално се въвежда терминът *Станиславови молитви*[28], за да се подчертае, че някои от молитвените текстове с оригинални вставки от нравоучителни елементи и инвокации са авторско дело на Станиславов по предварително зададена композиционна схема на католически литургически образци (особено шестата поред молитва).

Езиков маркер за развитото народностно чувство на епископ Станиславов е етнонимът *български*, употребен два пъти в **Абагара**: в съчетанието **болгарскѣ земли** в молитвата над болен и немощен човек като елемент от именуването на св. първомъченик Стефан, застъпник на българската земя: **Стефане първи Мацениче, и Болгарскѣ Земли Застѫпнице и Бранителиѭ**; в съчетанието **свѫшиемѫ Нарѡдѫ Болгарскѡмѫ** в послеслова, в който се среща и името България. Известно е как се назовава Филип Станиславов в края на произведението – **Филип Станíславѡвѣ ѡд велике Бѫлгарие Бискѫп**. Самият факт, че етнонимите се прилагат към толкова значими елементи на културната идентичност, като народ и земя (територия), е белег за развитото българско самосъзнание на автора. Той съчетава българския си произход с високата образованост на католически

[28] **Л. Илиева.** Абагар на Филип Станиславов од велике булгарие бискуп (1651г.): културен и книжовноезиков проект на образован християнин. – В: *Юбилеен сборник на Филологическия факултет.* Т. 2. In honorem professoris Johannis Kotchev. По повод 75-годишнина на проф. д-р Иван Кочев. Благоевград: УИ „Неофит Рилски", 2010, с. 155–171; **Б. Минчева.** Амулетните свитъци тип абагар, с. 171–182.

мисионер и отличното познаване на павликянската общност, от която произлиза и на която е духовен пастир.

Личността на създателя е ключова за това произведение. В светлината на съвременните проучвания дори може да се говори за съзнателно конструирана композиционна схема на **Абагара**, в която всеки текстов, гравюрен или дори само технически елемент на паметника е организиран в смислово единство, както установява Б. Минчева в цитираната дисертация. Авторката предлага една логична система за дешифриране на числата и криптограмите в **Абагара**. Според нея инициалите с най-голям размер образуват акростих, който съдържа типичния за българското езиково съзнание концепт *късмет*[29]. Разностранните влияния върху **Абагара** също намират обяснение в целите и съставителската програма на епископ Станиславов, както и в неговата лична съдба. Така например една симптоматична замяна с безспорен символичен смисъл е заложена в първата текстова единица от **Абагара**: кратката извадка от шест реда от тропара за Въздвижението на честния Кръст Господен. В нея вместо традиционния термин **възвдвижение** епископ Станиславов употребява съчетанието **свиетωмѹ карштению.** Тази очевидно целенасочена замяна, внесена от самия автор, бе забелязана за пръв път от Л. Илиева[30]. Тя подкрепя

[29] **Б. Минчева.** Амулетните свитъци тип абагар, с. 182–187.

[30] **Л. Илиева.** *Българският език в предисторията на компаративната лингвистика и в езиковия свят на ранния европейски модернизъм.* Благоевград: УИ „Неофит Рилски", 2011, с. 178–180.

прозелитичния характер на цялата творба. Инициацията във вярата започва с кръщението, то се практикува и при конверсията на еретици, а чрез него и адресатът – павликянската общност, наследила богомилския възглед да се отрича традиционното кръщение с вода, е приобщена към новото духовно начало и приемането на католицизма.

Сред литературните източници за **Абагара** се посочват: на първо място преводът на хърватски език на римския мисал *Rituale Romanum*, направен от Бартоломей Кашич през 1640 г.[31]; латинският бревиарий с развит чин за сключване на брак или така нареченият *Ordo Matrimonii* според официалния литургически компендиум на римската църква *Rituale Romanum*; латинският кратък требник *Rituale compendiosum* и избрани молитви от книгата на свещеника *Liber sacerdotalis*[32]; венецианските печатни молитвослови (книгите за пътници на издателската фамилия Вукович и на българина Яков Крайков от XVI в.); православната религиозна книжнина. Затова и многократно изразеното мнение, че новобългарските езикови явления са концентрирани повече в наративните, оригинално авторските части на паметника и в някои от най-близките

[31] **В. Kašić.** *Ritual Rimski.* Istomaccen Slovinski po Bartolomeu Kassichiu. V Riimu, 1640 https://archive.org/details/RitualRimski/page/n95/mode/2up [прегледан 24.06.2023]. Това е хърватският превод на *Rituale Romanum* на кардинал Джулио Антонио Санторо, отпечатан през 1584 г.

[32] **Я. Йеркова.** Латински извори за Станиславовия Абагар. – *Литературна история*, 1978, 2, с. 60–68, особено с. 61–64. Авторката се спира подробно на възможните католически източници за Абагара.

до ежедневния живот молитви, е напълно основателно. Не може да се изключи предложената от Л. Илиева хипотеза, че наред с южнославянските печатни книги като безспорен източник съставителят е използвал и католическата *Литания* от гр. Лорето за апокрифа *Имена на Богородица*[33]. Самият Станиславов е възпитаник на Илирийския колеж в италианския град, провинция Анкона, в който е изучавал латински, италиански и хърватски.

Паралелно с въпроса за литературните източници се налага въпросът за езиковия характер на **Абагара.** Най-голям интерес сред изследователите от миналото и съвременността предизвикват правописно-фонетичните особености на паметника, особено диференцирането на *сърбизми* и хърватизми, от една страна, и *българизми,* от друга, доколкото в миналото се е използвал терминът *сърбохърватски език*. Те са най-яркият, разпознаваем белег на текста и неизбежно се разглеждат във връзка с шрифта. Под една или друга форма редица автори говорят за влияние на сърбохърватския език в **Абагара.** Този аспект е допълнен от Н. Иванова с изчерпателни наблюдения за хърватското (наричано още *илирийско*) правописно-фонетично и морфологично влияние[34]. Езиковедските изслед-

[33] **Л. Илиева.** Абагар на Филип Станиславов од велике булгарие бискуп (1651г.)..., с. 164.

[34] **Н. Иванова.** Ролята на южнославянския илирийски език и българо-хърватските книжовно-езикови контакти през XVII в. – Във: *Втори международен конгрес по българистика*. Доклади. Т. 4. Сравнително и съпоставително езикознание. София, 1989, с. 305–313; **Н. Иванова.** Абагар (1651) на Филип Станиславов в южносла-

вания са едно от най-активните направления и в техния обсег езикът на Станиславовото произведение е подложен на съпоставки и сравнения: с езика на чипровските документи от XVII в.[35]; с творчеството на Петър Богдан Бакшев и Кръстьо Пейкич[36]; с езика на новобългарските дамаскини[37]; с латински и хърватски католически произведения; среднобългарски православни текстове[38]; с езика на други южнославянски абагари[39]. Най-съвременните изследвания в българската наука принадлежат на Н. Иванова, Л. Селимски, Л. Илиева, Б. Минчева и Кр. Станчев, с което се утвърждава „уникалната езикова стратегия на Станиславов, съчетаваща в динамика и контраст елементи от всички южнославянски езици"[40]; **Абагарът** като „образец за практическо приложение на книжовноезико-

вянски контекст. – *Старобългарска литература,* 1999, 31, с. 120–126.

[35] **Аф. Селищев.** Абагар. – *Slavia*, 1929, (VIII), 2, с. 245–247.

[36] **Н. Иванова.** Контактни синоними в съчиненията на Петър Богдан Бакшич, Филип Станиславов и Кръстьо Пейкич. – *Palaeobulgarica*, 1998, (XXII), 4, с. 101–110.

[37] **Б. Райков.** Предговор към *Абагар на Филип Станиславов. Рим, 1651.* Фототипно издание. София: Наука и изкуство, 1979, с. 7–37, с. 29.

[38] **Я. Йеркова.** Латински извори...; **Б. Райков.** Към въпроса за мястото на „Абагара" в старата българска литература. – *Известия на Института за литература*, 1966, 18–19, с. 279–286; **Л. Илиева.** Българският език в предисторията на компаративната лингвистика, с. 178–200; **Б. Минчева**. Амулетните свитъци тип абагар, с. 163.

[39] **I. Grickat.** Jezička analiza južnoslovenskih abagara. – *Južnoslovenski filolog*, 1985, XLI, s. 35–64.

[40] **Н. Иванова.** Абагар (1651) на Филип Станиславов в южнославянски контекст, с. 124.

ва концепция”[41]. Едновременно с това в **Абагара** има влияние от страна на православната традиция, която се усвоява посредством *старобългарската книжовна норма*, а чрез нея се възпроизвежда основополагаща терминологична лексика на християнството от гръцки и латински. Коректив в тази сложна смесица остава говоримият български език, част от който е говорът на павликяните. Затова в езика на **Абагара** е отразен историческият развой на българския език, език и на българите католици[42]. Влиянията от латински, италиански и хърватски навлизат посредством вероизповедната принадлежност и престижната езикова норма на така наречения *южнославянски илирийски книжовен модел* в неговите разновидности[43]. По това време това е езикът на католическите мисионери на Балканите. Той е своеобразен lingua franca въз основа на няколко хърватски диалекта с писмена употреба сред

[41] **Л. Илиева.** Абагар на Филип Станиславов од велике булгарие бискуп (1651г.), с. 169.

[42] **Л. Селимски.** Как е възниквал „Абагар” – първата новобългарска печатна книга. – *Дзяло. Е-списание в областта на хуманитаристиката*, 2020, год. VIII, бр. 18. Авторът подчертава българския характер на произведението, независимо от чуждите езикови влияния в него. Напълно споделям това мнение. http://www.abcdar.com/magazine/XVIII/Dzl_2020_br18_10_Ludvig_Selimski_Abagar.pdf [прегледан 12.02.2023].

[43] **Н. Иванова.** Ролята на южнославянския илирийски език, с. 306; Съвременно обобщение върху понятието *илирийски език* и замяната му със *словински* могат да се намерят у **Л. Илиева.** *Кръстьо Пейкич от Чипровец. „Огледало на истината” между Източната и Западната църква*. Венеция, 1716. Превод, встъпителна студия и бележки. Благоевград: УИ „Неофит Рилски”, 2020, с. 17–19.

приелото католицизма население в рамките на Османската империя. Така нареченият илирийски книжовен език не създава единна норма и поради това е силно проницаем за местни говорими черти, носители на които са българските католическите книжовници, възпитани в духа на илиризма в чужбина[44]. Споделям напълно обобщеното от Л. Селимски мнение въз основа на казаното от редица учени, че един от погрешните подходи е езикът на **Абагара** да се разглежда като хомогенно цяло и че поуместно е придържането към концепцията за смесен характер, в който трябва да се отдели внимание на всяка специфична черта.

Смесеният характер на езика в **Абагара** продължава да е предизвикателство пред изследователите, въпреки че на настоящия етап на проучване активните компоненти на тази езикова смесица са достатъчно ясно обособени. Творческата инвенция на изследователите обаче добавя нови щрихи. Така според Л. Илиева текстът на никополския епископ съдържа словообразувателни полонизми при прилагателните (тип **пατρиαρχωвиεχ, прωрωкωвиεχ,**

[44] **M. Yovine.** The „Illyrian Language" and the Language Question among the Southern Slavs in the Seventeenth and Eighteenth Centuries. – In: *Aspects of the Slavonic Language Question.* Vol. 1. Church Slavonic – South Slavonic – West Slavic. Edited by Riccardo Picchio and Harvey Goldblatt, assisted by Susanne Fusso. (Yale Russian and East European Publications, no. 4a). New Haven, Conn.: Yale Concilium on International and Area Studies, 1984, pp. 101 – 156; **Л. Илиева.** Писмото на чипровчани от 1658 до папата: анализ и факсимиле. – *Научни трудове на ПУ,* 2021, т. 59, кн. 1, с. 11–29.

євангєлистшвиєχ)[45]. Полските влияния върху **Абагара** са напълно възможни не само поради пътуванията на епископа в полските земи в търсене на католически свещеници за новопокръстените му пасоми и на съмишленици за антиосманската кауза на Балканите[46], но и защото според последни данни името Станиславов би могло да е духовно кръщелно име, вдъхновено от краковския епископ и мъченик св. Станислав. Този въпрос разглежда Б. Минчева. Тя казва следното за начина на изписване на фамилното име на никополския епископ: „Надредни знаци в молитвеника се срещат само на четири места, но едно от тях е любопитно изключение, защото това е фамилното име на автора – **Стани́слашвф**. Ударението пада върху буквата „и", както се изговаря в полски език"[47].

Абагарът е християнско произведение, предназначено да утвърди силата на вярата в условията на иноверско господство. То извисява дейността на своя създател до книжовните православни образци от епохата. Паметникът се вписва в така наречения *Златен век* на католическата дейност в българските земи от XVII в.[48]. Емблематичен за **Абагара** е глаголът *харижа, харизвам* от гр. χαρίζομαι

[45] **Л. Илиева.** Българският език в предисторията на компаративната лингвистика, с. 200–202.

[46] **Г. Нешев.** *На своя народ български*. София: Отечествен фронт, 1987, с. 73.

[47] **Б. Минчева.** Амулетните свитъци тип абагар, с. 98.

[48] **Л. Георгиев.** *Българите католици в Трансилвания и Банат XVIII – първата половина на XIX в.* София: Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий", 2010, с. 42.

'дарявам, дарувам, подарявам'. В Библията благославянето, въздаването на благодатта, благото (χάρις) е висш божествен акт. В **Абагара** епископ Станиславов го употребява в молитвени текстове, за да се измоли Божията благодат върху човека в ежедневните му житейски дела – светото тайнство на брака или зачеването на дете. Но в послеслова епископът не се колебае да го включи в оригинален текст. Той *дарува своя български народ* с книжовната благодат на **Абагара** в съзвучие с родолюбивите традиции книгата и писаното слово да са духовен дар.

Днес трудът на епископ Филип Станиславов се радва на 4 фототипни издания[49], като юбилейното по повод на 360-та годишнина от 2011 г. е рулон, издадено е само в 105 екземпляра и има библиофилска стойност. **Абагарът** е дигитализиран в интернет[50]. В двете великотърновски издания е приложен превод на новобългарски език на **Абагара**, но за съжаление, трябва да се присъединя към мнението на Б. Минчева, че „при извършването му е проявена известна свобода, която отклонява на много

[49] Абагар на Филип Станиславов. Рим, 1651. Представен от Б. Райков. Фототипно издание. София: Наука и изкуство, 1979; Абагар на Филип Станиславов. Рим 1651. Отг. ред. и предг. Ив. Радев; прев. К. Кабакчиев. Фототипно издание. Велико Търново: Абагар, 2001; Абагар на Филип Станиславов. Рим, 1651. Отг. ред. и предг. И. Радев. Прев. К. Кабакчиев. Второ фототипно издание. Велико Търново: Абагар, 2006; Филип Станиславов. Абагар 1651. Фототипно издание. София: Сиела, 2011.

[50] Филип Станиславов. Абагар. [Рим], 1651 г., http://193.200.14.178/DWWebClient/ IntegrationSearch.aspx?DWSubSession=7370&v=1 [прегледан 03.07.2023].

места превода от реалното съдържание на оригинала”[51]. Преди този пълен новобългарски превод на К. Кабакчиев паралелни преводни фрагменти се поместват в Христоматията на М. Ангелов и М. Генов от 1922 г.[52]. Те обхващат наративните части – оригиналното поучение, послеслова, Авгаровата епистолия. Авторите дават изчерпателна библиографска справка за изданията на **Абагара**, известни в тяхната епоха, и наричат текста „първо печатно издание на български език”. По различни поводи от **Абагара** са издавани и превеждани отделни части, като най-голям интерес са предизвикали послесловът[53] и оригиналното поучение на николопския епископ.

Трудът на Филип Станиславов предизвиква интереса на международната славистична общност още в средата на XIX в. с имената на видни учени, като М. К. Бобров-

---

[51] **Б. Минчева.** Амулетните свитъци тип абагар, с. 68.

[52] **Б. Ангелов, М. Генов.** *Стара българска литература в примери, преводи и библиография.* IX–XVIII в. София: Ал. Паскалев, 1922, с. 584–588. Освен цитираните трудове на М. Петровски и М. Попруженко, тук се добавят изданията на: **К. С. Кузьминский.** *О сборнике молитв, известном под названием „Абагар”* (Библиографическая заметка и текст). Москва, 1906. Това е трудът, в който текстът на Абагара се издава цялостно за първи път; **А. Т. Балан.** *Български книгопис за 100 години*. 1806–1906. София: Държавна печатница, 1909, с. 150–156, където е налице само частично издаден текст, но е приложен разпис на състава на Абагара с номерация на всяка текстова единица. Балан смята, че текстът е предназначен „да се носи в пазуха”, с. 151.

[53] Например **Г. Нешев.** На своя народ български..., с. 36 прави много сполучлив превод на послеслова, който във варианта на К. Кабакчиев съдържа неверни данни.

ский, А. Д. Чертков, А. Лескин, П. И. Кеппен и др., доколкото първите негови екземпляри са открити в европейското пространство. Симптоматично техните трудове са свързани с опознаването и изследването на езика и културата на българите като цяло. Оттогава досега **Абагарът** поддържа своето дълголетие през годините, а науката е призвана да съхрани паметта за него. През 2021 г., в разгара на Ковид пандемията, рубриката „Книжовен калейдоскоп" на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий" напомни за „Абагара и силата на Божието слово" по повод 370-тата годишнина от отпечатването му[54].

И тъй като в настоящата разработка ще бъде направен опит да се защитят многообразните аспекти на понятието „историческа памет", ще завърша с представянето на епископ Филип Станиславов и неговия **Абагар** в един от съвременните календари на банатските българи[55]:

Katuličánsći biscupe kujatu sa rábutili vaz balgarete i balgarete-palćene. Biskupa Filip Stanislávov 1612–1674

Filip Stanislávov se vleče ud balgarska-palčenska familija ud séltu Oreš. Gornite škuli gji-j svaršil u Rim. Sled katu sa gu pusvetili za misnić ij pumágal biskupa Bakšev gá ij hodil da udslužva i da puhážde seláta na balgarete-palćene ud vaz Dunava. Sled katu sa stignali da se daržat vaz Máriánopolskata biskupija i biscupa Bandinus ne gji puháždel,

[54] https://www.nationallibrary.bg/www/2021/05/05/.

[55] Katuličánsći kalindár. Timişoara: Editura Helicon, 2000, s. 18. http://biblioteka.awardspace.us/, Виртуална библиотека на банатската книжнина на Ник Марков [прегледан 04.03.2023].

sa iskali drugj biscup. Sveti Bašta Pápa za balgarete-palćene ud vaz Dunavaij utemelil nova biskupija. Nikopolskata biskupija i ij imenuval za biskup Filipa Stanislávova. Toj ij rábotil 26 gudini kača buskup megju mlogu tažkusti. U tuj vreme ij utemelil škula, ij gradil čarkvi i ij napisal idna kniga. Abágár, kujatu ja-j natrukval s cirilsći sluvá i tazi ij parvata trukvana balgarska kniga. Ij umrel u 1674.

Разпис на състава на Абагара

Подробно описание и прилежаща номерация към всеки отделен текст от състава на **Абагара** могат да се намерят още у първите изследователи на печатното произведение, както и в съвременни проучвания, които ги актуализират[56]. Текстовите единици в последователност и с въведено от мен условно сигниране, което ще се използва при някои статистически данни, изглеждат така:

1. *Похвала на честния кръст и неразделната Троица* – нататък **ПЧК**

2. *Имената на Господ* – нататък **ИГ**

3. *Имената на св. Богородица* – нататък **ИБ**

4. *Епистолия на цар Авгар до Иисус Христос* – извадка от цялостния наратив, нататък **Е**

5. *Оригинално поучение на Филип Станиславов*, вклинено в рамките на Авгаровата епистолия – нататък **ОП**

6. Корпус от **20 молитви**, които тук ще бъдат означавани условно с **М** и в случай на необходимост от конкретно уточнение – с пореден номер:

6.1. *Молитва срещу всякакъв недъг и болест* – **М1**

---

[56] **М. Попруженко.** Абагар: Из исторіи возрожденія болгарскаго народа, с. 229–258; **Б. Пенев.** *История на новата българска литература.* Т. 1. Началото на Българското възраждане. София: Министерство на народното просвещение, 1930, с. 285–296; **Л. Илиева.** Българският език в предисторията на компаративната лингвистика, с. 178–189; **Б. Минчева.** Амулетните свитъци тип абагар, с. 163–182.

6.2. *Молитва за светата Божия Църква, която се чете по всяко време* – **M2**

6.3. *Молитва в смъртния час* – **M3**

6.4. *Молитва, когато душата излиза от тялото* – **M4**

6.5. *Молитва за пътника* – **M5**

6.6. *Молитва на всяка потреба* – **M6**

6.7. *Молитва над безплодна жена* – **M7**

6.8. *Молитва над мъже и жени, свързани с дяволски чарове или с магия* – **M8**

6.9. *Друга молитва срещу дяволско завързване* – **M9**

6.10. *Молитва над бездетна жена* – **M10**

6.11. *Молитва или Песен на воина и победител Иисус Христос* всъщност е молитвата *Отче наш* – **M11**

6.12. *Молитвата* за *Св. Богородица, която се чете по всяко време и час* всъщност е католическата молитва *Ave Maria* – **M12**

6.13. *Молитва за благодарност към Бога заради неговите дарове* – **M13**

6.14. *Молитва за прослава на Бога заради неговата доброта* – **M14**

6.15. *Молитва за непрекъсната прослава на Бога и в зло, и в добро* е добре известният химн Te Deum Laudamus „Тебе Бога хвалим" – **M15**

6.16. *Молитва, когато душата тъгува,* известна като Богородична песен – **M16**

6.17. *Молитва за прослава на Бога* – **M17**

6.18. *Молитва, която се чете над болен* – **M18**

6.19. *Молитва, която се чете, когато боли глава* – **М19**

6.20. *Молитва над всички части на тялото на болния при пълна немощ* – **М20**

7. *Послеслов, или колофон, оригинален текст на Филип Станиславов* – **П**

Оформянето на отделни цикли с молитви с общо предназначение и тематика (например за брака и безплодието, за болните, основни молитви за прозелити) и строгата композиционна постройка на **Абагара** са предмет на множество изследвания, хипотези и идеи, сред които на първо място по степен на обобщеност поставям цитирания труд на Б. Минчева, както и разработките на Я. Йерков и Л. Илиева. Поради естеството на настоящото изследване текстологичните въпроси ще бъдат засягани само във връзка с коментара на конкретни езикови явления.

Езиковият алгоритъм на Абагара

Езиковите изследвания съставляват едно от най-успешните и активни направления в проучването на тази творба, която освен дадените ѝ научни термини *текстов амулет, молитвен сборник, молитвеник, печатна книга или свитък*, често се придружава от епитетите *странна, уникална* и др. Преди да разгледам примерите за езиковото разнообразие в **Абагара,** още веднъж държа да подчертая, че за убедителния им анализ невинаги може да се даде само едно категорично обяснение. Произведението има сложна природа на книжовен текст, в който са се отразили както разнопосочни книжовни влияния, така и говорими явления от поне два славянски езика – български и хърватски. Природата на две трети от обема на произведението е молитвен текст със сакрални формули, които биха могли както да задържат традиционните или по-старинните форми, така и да привнасят нововъведения, за да бъдат приобщени пасомите към Божието слово. Четирите основни типа опозиции, които може да наблюдаваме в текста и които преливат една в друга, са: *книжовно – диалектно; българско – чуждоезично; традиционно, архаично – иновационно; православно – католическо*. В следващите редове ще изнеса максимално сбита информация за отделните езикови подсистеми в печатния текст с техните най-ярко открояващи се, типични черти, за да задам алгоритъм за четене и ползване на самия текст. Тук е мястото да се отбележи, че независимо от сравнително ранното навлизане на текста на **Абагара** в

научно обращение и редица приноси в неговото проучване, той досега не е включван с примери в историческите граматики на българския език. Едно щастливо изключение е съвсем скорошната поява на една нова история на българския език на В. Гешев[57]. В раздела, посветен на католическата книжнина в цялост, са отделени няколко страници на творбата на Станиславов. Две от тезите на учения с методологически характер заслужават особено внимание: налагането на термина *хърватско влияние*, което много повече съответства на съвременната научна парадигма и реалното чуждоезиково присъствие в **Абагара**; отражението на *Кирило-Методиевата традиция* в книжнината на българите католици, което ги сближава с православната книжнина. Авторът обръща внимание на отделни факти от фонетичен, морфосинтактичен и лексикален характер. Неговият опит е пионерски и макар че примерите не целят да изчерпят проблематиката, както между впрочем ще бъде направено и в настоящата разработка, смятам, че е поставено началото на един много важен процес: интегриране на **Абагара** и на цялата католическа книжнина в образците за изучаване на историята на българския език.

---

[57] **В. Гешев.** *История на българския език: езикова структура, книжовна традиция, степен на обособеност*. София: УИ „Св. Климент Охридски", 2022, с. 579–590, за хърватското влияние на с. 580 (сравни още *хърватски книжовноезиков фон на българската католическа книжнина*, с. 583); за Кирило-Методиевата традиция на с. 590. Авторът издава три молитви за илюстрация на коментираните явления.

I. Избрани графични черти

Правописно-фонетичният алгоритъм в **Абагара** поставя предизвикателства при нормализацията на заглавната дума в словник и речник. От една страна, текстът лесно се приобщава към текстовете на стара кирилица, тъй като това е негова отличителна черта в сравнение с католическите сборници от XVIII в., изписани на новобългарски език, но с латиница. Едва през XIX в. се наблюдава отново връщане към кирилицата в редица представители на книжнината на българите католици от епохата на Възраждането[58]. От друга страна обаче, графичният алгоритъм на **Абагара,** макар и опростен, е много специфичен. А. Т. Балан го нарича „правопис като у босненските буквичаре"[59]. Наборът от графеми и нормите на тяхната употреба се различават от потока на православната кирилска книжнина. Досегашната практика при възпроизвеждането на текста е различна и той се пре-

[58] Такъв е например сборник *НБКМ 1309*, католически молитвеник „Майски сборник", посветен на Дева Мария и притежание на Тимотей Михайлов от Казанлък. Той разширява представата за книжнината на българите католици през XIX в. и нейния териториален обхват. Казанлък официално е един от градовете, които се присъединяват към Унията на Драган Цанков и приемат за водач на Униатската църква ръкоположения от папата Йосиф Соколски през 1861 г. По тези въпроси вж. **Ив. Папукчиев.** *История на енория „Св. Йосиф"*. Казанлък: Католическа апостолическа екзархия, 2012, с. 24–27. За ръкопис *НБКМ 1309* вж. **М. Стоянов, Хр. Кодов.** *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека.* Т. 4. София: Наука и изкуство, 1971, с. 112–113. Ръкописът е част от колекция от още 10 ръкописа на българите католици.

[59] **А. Т. Балан.** Български книгопис, с.151.

дава както със стара, така и със съвременна кирилска графика. Тук избирам старата кирилица в униководски вариант за предаването на наборния текст и илюстративните примери, още повече че избраният шрифт напомня общото визуално излъчване на оригинала. Тъй като този аспект е най-добре разработеният по отношение на езика на **Абагара**, ето накратко правописно-фонетичния алгоритъм на творбата:

1. Липсват знаковете от старобългарската кирилица за двата ера, носовките, етимологичната ятова гласна, ери (**ъ, ь, ѫ, ѧ, ѣ, ы**). Причината за това е отразяването на реалните произносителни особености на диалекта, върху който се опира **Абагарът**, както и някои чуждоезични влияния, а не е белег само и единствено на съзнателно демократизиране на езика. В това отношение не бива да се преекспонира значението на някои факти. Така например липсата на краесловни ерове трудно може да се смята за черта, изпреварваща времето си, защото еровете липсват не само в краесловие, а изобщо. Остава безспорно обаче, че графиката е „твърде опростена и оригинална"[60]. Буквите съответстват на следните основни фонетични факти: еровете преобладаващо преминават в *а* независимо от позицията си; голямата носовка преобладаващо има рефлекс *у*; малката носовка преобладаващо има рефлекс *е*. Примери: **бадѣ** (бъде), **васѯдиѯание, дашти** (стб. **дъшти**), **мака** (мъка), **мирѡнѡсац, ва пришастиѳ, сам** (съм), **снлан, таминѡсти, ѡдар; безмѳжна, дикнѳти се, застѳпник, еиѳ**

[60] **Б. Райков.** Абагар на Филип Станиславов, с. 28.

(местоименна форма за ж. р. мест. и вин. п.), **недѹги, не мшгѹ, пѹт, тѹжниемь; нацетшк, пшцела** (почело, начело), **прѡклетице.** Има обаче изключения, които разкриват влиянието от страна на среднобългарската традиция и православната книжнина: **делгѡмѹчими, иазнк** (вж. и банатското májćina jazić, balgarsći jazić, náša rodin jazić, náš jazić), **пришел, прѡкелнете, раце, тѹвѡрец, штец** и др. Ето защо би било по-коректно да се описва графико-правописната, а не строго фонетичната система на **Абагара,** доколкото в текста са отразени разностранни диалектни и книжовни явления. Сред примерите за смесване на форми може да поставим няколко изразителни факта. Така например старобългарската дума **мѫка** се изписва **мака** (2 пъти, **ѿ маке, мака**) и **мѹка** (3 пъти), като има съжителстващи форми в един и същ фрагмент, а при производните *мъченик* и *мъченица* се наблюдава общ превес на формите с *а* (4 пъти, докато с **ѹ** само 3 пъти и веднъж с **ѡ**). Старобългарската дума **рѫка** се изписва **рака** (2 пъти) и **рѹка** (2 пъти); налице са едновременно **кѹкиа** и **вкаши** и др.

2. Текстът не познава знаци за йотувани гласни, при което **ю=иѹ, ꙗ=иа, є=иє**. Налице са йекави рефлекси на ятовата гласна, тъй като едно от най-силните влияния в него е хърватският щокавско-йекавски диалект (именно той е възприеман в миналото като основа на така наречения илирийски език), който по това време се възприема като авторитетен език на книжовността за цялата славянска общност на Балканите с ранга на латинския на запад. Католическите мисионери от славянско потекло го нари-

чат *nostra lingua*. На места се появява икавизъм. Така например старобългарската дума **дѣвица** се изписва **дивица** (4 пъти) и **девица** (3 пъти); други примери – **исповидаиѕ, исцилети, невидини,** но и **невидени, пожилиам, пристѡлиа** и др. Тези примери се прибяват към традиционния рефлекс на ятовата гласна в западните български говори – *е*, както и в православната книжнина от същия период, повлияна от нормите на ресавизма.

3. Съчетанията на старите сонанти *р* и *л* се предават с вокал пред съгласната както при същински сонанти, така и във вторични групи от типа **варχѕ** вм. върху, **гарлѡ** вм. гърло, **даржите** вм. държите, **карв** вм. кръв, **карст** вм. кръст, **мартѵви** вм. мъртви, **палт** вм. плът, **парв** вм. пръв, **салнце** вм. слънце, **смарти** вм. смърт, **тарпи** вм. търпи, **тѵварди** вм. твърди, **тѵвардѡглави** и др. Явлението се превръща в норма, поради което обхваща по аналогия и заемки, като например в думата **тарпеza,** която се изписва винаги по този начин на няколко места: **ѕѡкѡлѡ тарпезе гне;** подобно в термина **парнатарриe** (главен нотарий). Общият резултат при различни фонетични явления, както за етимологична и неетимологична употреба на думи със стари сонанти, така с рефлекси на еровите гласни проличава още от примери като **калгарске,** но **Бѵлгариe, ветар, гарбине, гармеш, салzи, фаркати, ѡдтарвал** и др. Смята се, че буквосъчетанието *ар* при сонанта *р* е типично за чипровския говор, отразено е например от Кръстьо Пейкич[61]. В същото време комбинациите *-ал-*, *-ар-* са черта на чакавско-хърват-

[61] **Л. Илиева.** Кръстьо Пейкич от Чипровец, с. 9.

ската книжнина[62]. Следователно по този признак **Абагарът** си прилича с по-късни католически издания и показва различие спрямо павликянския диалект от северен тип, където е налице съвременен застъпник плавна съгласна и еров вокал с подвижно местоположение[63]. В банатския език срещаме *balgare, dalgi*, *trasim* (търся, тража, опитвам) и др.[64].

4. При звуковете, които в кирилицата по принцип се обозначават с варианти, се срещат следните закономерности: **ѡ** е основен знак за звук [о], а **о** се среща общо 6 пъти несистемно (по ред на поява **тѳвоиχ, моли, мѳшиего, оρѳшем, тѳвоие, народи**); за звук [у] се използва само лигатурата ук – **ѹ**, и нито веднъж диграфът **оу**; за звук [и] само осмичното **и** и нито веднъж варианти **ї, і** на десетичното. Алографите **И**, **Ѵ**, **Ꙋ** в графичния фонд на **Абагара** напълно се съгласуват с нормите на босненската кирилица.

5. Много характерен белег за творбата е добавянето на **ѳ** в редица думи. Първо трябва да се отбележи посоченият още от В. Пундев факт, че в Ritual Rimski на Бартоломей Кашич главни букви *у* и *в* се отбелязват с V, а в средата на думите *в* се отбелязва с курсивно *v*[65].

---

[62] **В. Гешев.** История на българския език, с. 583.

[63] **Н. Неделчев.** *Диалект на българите-католици (Северен павликянски говор)*. Велико Търново: Абагар, 1994, с. 87.

[64] Примери, извлечени от **М. Младенова.** Проблеми на езика и проблемът за езика в банатската българска преса от началото на XXI век. – *Балканите – език, история, култура*, 2019, 6 (1), с. 576–586.

[65] **В. Пундев.** Сборникът „Абагар" от епископ Филип Станиславов..., с. 304.

Приложението на индексалната програма позволи от **Абагара** да се извлекат общо 58 форми с начална буква ѵ, без да се брои преобладаващият вариант на предлога *във* като ѵ на фона на по-малобройните случаи на варианта ва. Тези исторически примери съвпадат с особености на павликянското наречие от северен тип на българска и на румънска територия в днешно време и отбелязаните случаи на специфично за тези говори поведение на съгласната *в*. То се свежда до следното: *в* се преглася в *у* в началото на думата и в средисловие пред гласни и сонорни съгласни, т.е. налице е билабиално *в*[66]. Следователно става ясно, че в **Абагара** е отразена лабиализацията на *в* в началото на дума до *у* от типа на ѵреме, ѵрат, ѵласи, ѵласт. В същото време друг тип примери за поведението на съгласната *в* доказва наличието на подобна на съвременната протеза пред следващ консонант *в* или *ф* (тип ѵвлада, ѵвладика, правѵвда, правѵвде, но и правде). В съвременни конфесионални термини на населението в Белене се срещат *уладикъ*, „владика", *Уликден* „Великден", както и по-особеният случай, който формално излиза от посочената закономерност, но вероятно е по аналогия *учирнъ* „вечерня"[67]. Разночетенията от **Абагара** при личното име *Павел* нямат общо с тази черта и са плод на колебание в избора на вариант: сравни павал, павел, павла, но павла (в този пример е възможно да е повлияла произносителната норма и

[66] Idem, с. 85–86; **М. Младенов.** *Българските говори в Румъния*. София: Издателство на БАН, 1993, с. 327–329.

[67] **Е. Врайкова-Генова.** Белене.., с. 31.

в латински, и в гръцки). Характерът на съгласната *в* и склонността ѝ към лабиализация проличава в редундантното изписване на ѹ пред нея в редица примери, като **дѹвѡр, нѡѹвф** (нокът), **сѹвакѡиа, сѹвета, тѹвѡиемѹ, тѹвѡрец, ѡправѹдание** и др. Трудно е да се каже дали това е същата тенденция като в днешния северен павликянски говор за преминаване на *в* пред друга, главно беззвучна съгласна, в билабиално *в*, консонантно или обикновено *у* (разликата между тях невинаги е ясна), за което пишат съвременни изследователи, приемайки тези факти за черта на източнобългарския консонантизъм[68]. Според Л. Селимски става въпрос за обща особеност на говорите на българите католици, включително на южните павликяни от Житница, поради което най-вероятно Станиславов се е колебаел между книжовните източници и народния изговор[69]. В банатската писмено-регионална норма звук *у* се отбелязва с *и* от латиницата, а *в* двояко – и с U u, и с Vv. Думи като *вода* и *въодушевление, възторг,* се пишат uda, uduševljénji, т.е. налице е преход *в>у* пред задна гласна.

6. *Б* и *в* се смесват, например **Бакѡ** вм. Вакх, **Ишба** вм. Йов, **милѡстиби** вм. *милостиви*, **невеса** вм. *небеса*, **сабласт** вм. *съвласт*, **сдрабѡ** вм. *здраво*, **ѡтбѡри ѹши** вм. *отвори уши*, **Хербимскн** вм. *херувимски*, **цлѡбецанске** вм. *човечанске*.

7. Буква *г* в консонантни комбинации означава мекост, особено в група *гн,* и представлява фонетично-пра-

[68] **Н. Неделчев.** Диалект на българите-католици, с. 82, с. 84.

[69] **Л. Селимски.** Как е възниквал „Абагар”...

вописно влияние от страна на италиански и хърватски върху Станиславов (сравни в Ritual Rimski на Б. Кашич od zemgliae ‘от земята’ или gnegowi ‘негови’): **гниχ, ѝѣтаргниа** (утренна), **клагниалци, клагнамѡ, надагние, пѣстигниаци, пѡклагниамѡ, рагненѡ, сахрагниени, скригниа.** В същото време в редица примери може да се предполага и реална мекост на съгласните. В епистоларни чипровски документи до папата по различни поводи, написани с босненска кирилица, се наблюдава употребата на буквата *ћ* за означаване на мекостта на сонорите *н* и *л.* Тя се поставя пред съответната буква: *ћнихним, ћлубав, ћлуде*, дори в думи като *павлићане* и причастията *будући*, *видећи* за допълнително означение на звука *ч* или *дж* в езика на чипровчани[70]. Последният тип примери в **Абагара** са заменени от причастия със запазена група *шт*, тип **ѕиѕѣщи мене и пѡгардѣшти, вердѣшти, гѡрѣшти, χодешти,** за което се използва и буква *щ*, и съчетанието *шт.* Вижда се, че Станиславов е използвал графика, по-близка до състоянието на българската кирилица в неговата епоха.

8. Липсва буква **ч**, която навсякъде се заменя от **ц**: **венцанием, вецни, далгѡвецни, ѯацетие, пѡциванѣ, царрие** (чарове), **цеастнѡмѣ, цистѡм, цлѡвецански** и др., но има общо четири изключения. Три примера се извличат от оглавлението и рубрикатора на М 12: **Мѡлитва при светѡи**

[70] Примерите се извличат от две издадени писма: Писмо от 16.12.1648 г. у **В. Пундев.** Сборникът „Абагар” от епископ Филип Станиславов, с. 300–331; Писмо от 06.09.1658 г. у **Л. Илиева.** Писмото на чипровчани от 1658 до папата, с. 11–29.

Бωгωрωдици ва сакωие вρеме и час чате се, и мωлет се сиче, при положение че същите думи фигурират с алографите **цас, цатет (се)** и производни като **цаталници.** Изключенията са много интересни, тъй като не може да става въпрос за пряко влияние от образеца, доколкото той е католически. Както бе посочено, това е молитвата Ave Maria. Тя се отпечатва за пръв път на български език именно в **Абагара**[71]. Според изследването на Б. Минчева обаче оглавлението е повлияно от *Молитвата към Богородица* в православния часослов, което би могло да обясни намесването на традиционния книжовен облик на въпросните думи. Четвъртият пример е формата **делгωмѵчими** в *Авгаровата епистолия*, която е известна от редица православни образци, включително във венецианските печатни молитвослови на издателската фамилия Вукович през XVI в и в Часословеца на Яков Крайков от 1566 г. Следователно православните южнославянски източници за тези текстове в **Абагара** са причината за изключенията. Разглежданото явление за доминиращата употреба на *ц* вм. *ч* се обяснява обикновено с влиянието на хърватския цакавизъм, неразличаването на *ч* и *ц* в някои хърватски диалекти[72]. Друго обяснение дава Л. Селимски[73]. Според него е възможно Станиславов да е преписвал и превеждал молитви от италиански източници още по време на обуче-

[71] **Б. Минчева.** Амулетните свитъци тип абагар, с. 174.

[72] **В. Гешев.** История на българския език, с. 581 и посочената библиография от автора.

[73] **Л. Селимски.** Как е възниквал „Абагар”...

нието си в Лорето и да е ползвал латинската графика и италианския правопис (т.е. възможно е първоначално *ч* да се е изписвало с латинско *c*). При отпечатването образците са били само транслитерирани на кирилица. Подобно обяснение се съгласува с изложеното в т. 6 и т. 7, но в същото време доказва, че поради сложността и смесения характер на езика на **Абагара** за едно и също явление могат да се предложат няколко интерпретации.

Към липсата на *ч* като белег на чуждоезиково влияние в някои изследвания категорично се добавя замяната на *з* със *с* в редица случаи – **исван**, **нераслацене, расклѣдници, раскѡшници** и дори отделни, различни от основната замяна колебания, като в израза **ѡ̑ сарꙁа них, бехценна.** В миналото подобни примери се били причина да се мисли погрешно, че Станиславов не е българин по произход, а грък[74]. Част от примерите могат да намерят обяснение в типичното обеззвучаване на *з* в *с,* т.е. в отразяването на живото произношение, следователно чуждото влияние не е основен фактор. Л. Селимски разглежда подробно примерите за смесване на *с* и *з* и основателно стига до извода, че в **Абагара** е налице и противоположната черта: озвучаване на беззвучната съгласна *с* в *з* пред сонорите *р, л, м, н* и звучната шумова съгласна *в,* характерно за италианския език. Той отново отдава това на италианското влияние, като остава спорно дали то е действало само върху Станиславов, или е намесен неизвестен по

[74] **В. Пундев.** Сборникът „Абагар" от епископ Филип Станиславов.., с. 336.

произход словослагател, отговарял за предпечатната подготовка на самото молитвениче. Този аспект, на който Л. Селимски обърна внимание в последно време, не би следвало да се отминава без внимание. Печатният процес още от първите векове след Гутенберговата революция е нещо комплексно и е включвал участието на различни лица, натоварени с различни функции. За тяхната народностна принадлежност и езикови нагласи по отношение на **Абагара** обаче не знаем практически нищо.

Замяната на буквата *ч* според мен все още не е намерила напълно задоволително обяснение, но в светлината на чипровските документи от същата епоха и съвременното състояние на павликянските диалекти, където *ч* си е редовна съгласна и дори пази следи от стара мекост, поскоро става въпрос за графична, а не за фонетична черта. Босненската кирилица познава буква *џ*, служи си също така с буква *ч,* като различава две специфични начертания за твърдо и меко *ч*[75]. Примери като разгледания напомнят, че като цяло графичната система на **Абагара** е опростен вариант не просто на кирилицата, а на самата босненска кирилица, която исторически се утвърждава с различни варианти в Босна, Сплит, Дубровник и има много повече писмени знаци, отколкото са засвидетелствани в **Абагара**.

9. Заслужава да се отбележи буквата ѕ в следните примери, подредени по появата им и без повтарящите се

[75] **A. Zulfikarpašić, L. Nakaš.** *Pišem ti bosančicom*. Sarajevo: Ulupubih, 2016, s. 13.

еднакви словоформи: **пѡмѡѕи, Ѕаꙁдател, вєѕМ᎘жна, вѡлєѕнием, пѡмѡѕите, ѕаꙁ, ѕ бахѡркием, испѡвида, ᎘лєѕат, тєѕи, ѡдвєѕати, свєѕати, приказа, дѡстѡиѕє, ѕа свєѕана, пѡхризал, ѡдпазити, тарпєѕе, ᎘лєѕете, Иєѕерра, Ѧзариа, Мизаєле, ѕ ѕл᎘, Симѡн Ѕелѡте, Фрѡѕиниѡ, Є᎘фразиѡ, Дамаѕѡ, Дѡнѡизиє, хариза.** От примерите следва, че тя обозначава отново звуковете *с* и *з*. С основание В. Пундев вижда в някои от примерите влиянието на хърватски и особено на Ritual Rimski, откъдето следва, че тя предава латинското s (например dostoyse)[76]. В два случая обаче същата буква е равносилна на графичното означение на африката *дз* от кирилицата, използвано и в босненската кирилица. В **Абагара** двата примера имат само цифрова стойност: **ѕ҃ тѡє летѡ имам** (в Авгаровата епистолия за означение от колко години страда царят)[77], **Маиа на ѕ҃,** (датата на отпечатване на **Абагара** 06.05). Именно в тях са два от случаите с надредни знаци в целия текст.

10. В езика на **Абагара** присъстват широко консонантните асимилации и дисимилации, озвучавания и обеззвучавания: **апѡстѡлѡф, аркангели, вєхцєнна, вѡлнаф, далшникѡм** вм. далжником, **дѡмнѡ** вм. дивно, **д᎘хѡфна, д᎘хѡмник, ꙁнѡвнѡга** вм. злобнога, **книшници, мешд᎘, мѡгѹстагѡ** вм. могущаго, **пєела** вм. пчела, **слѡвѡдѡнѡ, тєшкием, цєдѡглиѹбнѡ** вм. чедолюбно, **ѡслѡвѡѡди; мет, прет**

[76] **В. Пундев.** Сборникът „Абагар” от епископ Филип Станиславов, с. 304.

[77] Стара българска литература. Т. 1. Апокрифи. Съставителство и редакция Д. Петканова. София: Български писател, 1982, с. 146.

и др. В някои единични случаи би могло да се предположи, че става въпрос за механични печатни грешки, които по принцип са типични за славянската кирилска палеотипия в началните два века от нейното съществуване. За други явления в подобни примери обаче обяснението следва да се търси както във влиянието на народен изговор, особено краесловното обеззвучаване, така и в книжовното влияние на италианския правопис и произношение[78]. Едно от явленията, което намира ограничено разпространение, но би могло да се приеме за отражение на жив изговор, е обозначаването на краесловна мекост. Тази черта остава много типична за северния павликянски говор и за банатския. В текста на **Абагара** се наблюдава последователно изписване на думата огън< **ѡгънь** като **ѡгагн, ва ѡгагн, Ѡгагн** (вж. параграф 7). Беззвучната шумова съгласната *х*, която отсъства от северния павликянски говор, докато в банатския няма ограничения за появата ѝ[79], е в обичайна употреба. Пример за това предлагат формите с корен *хвал-*: **хфалѵ, хфале, хфаленѡ, хфалете, хфалимѡ, хфалите, хфалит, пѡхфален, пѡхфалини.** Спирам се на тях поради наличието на същия корен, който днес може да се види в названието на дружеството на банатските българи Falmis, защото то се извежда от Uvec falim.

---

[78] Множество примери за спецификата на отделни съгласни и консонантни групи у **Л. Селимски.** Как е възниквал „Абагар”...

[79] **Ст. Стойков.** Банатският говор, с. 64; **Н. Неделчев.** Диалект на българите-католици, с. 83–84.

11. Удвояването на букви в **Абагара** отдавна е направило впечатление на изследователите, но се тълкува различно: като печатни грешки или като влияние на латински, италиански, гръцки. Най-честите удвоявания на букви за съгласни и гласни могат да се илюстрират със следните примери: **Деннице, дѡрри** (усилващата частица дори), **жилле, Идѡлле, Иезерра, Леед, Летттѡ, Снеек, теллеса, Теллѡ Христѡвѡ**; при личните имена **Виттѡ, Даниелле, Иллиа, Мисаиелле,** където много по-ясно личи италианското произношение, отразено и в правописа. Задължително следва да се отбележи, че един от доказаните източници на влияние върху Филип Станиславов – Ritual Rimski, познава същото явление, където то се проявява при най-различни гласни и съгласни, сравни: Boog, buducchi, cekkam, govorri, imme, lietto, molimmo, slavitti и др.[80].

12. За илюстрация на необходимостта от концепция при графичната нормализация на алографите за нуждите на един речник ще си послужа със следните примери. Името Иисус в **Абагара** се среща два пъти в два различни произносителни варианта **Исѹсъ, Иесѹсъ** и 11 пъти с типичната за цялата католическа книжнина хърватска форма **Исѹкарстъ,** при това както самостоятелно, така и в молитвени формули с най-честото приложение **господинъ** (**Исѹкарстъ**). Очевидно е, че първите две форми биха могли да се разработят в субординацията между основна речникова статия и препратка, но вторият тип примери,

[80] **B. Kašić.** *Ritual Rimski*.. https://archive.org/details/RitualRimski/page/n95/mode/2up [прегледан 01.07.2023].

при това преобладаващите по честота, имат не просто езиков, но и културологичен, таксономичен характер за вътрешната езикова природа на **Абагара.** Този случай не е единственият, при който възниква въпросът как да се представи една и съща лексема в съответствие със смесения характер на **Абагара.** По-слаба вариантност възниква при други основополагащи термини, които Станиславов оставя в техния исторически утвърден, традиционен облик за православната култура: **хрⷭтиꙗнъ** (ИБ, ОП), **хрⷭтиꙗнинъ, хрⷭтиꙗнка** (в думите на самия Станиславов към М11 „Отче наш"), **хрⷭтиꙗньскъ** (включително в съчетания **доу҃ша хрⷭтиꙗньска**), **Хрⷭтосъ** (4 пъти в ИГ, Е и ОП); **Кристосъ** веднъж в пояснението към молитвата „Отче наш"; **Христъ** 8 пъти в Е, ОП, молитви, като влиза включително в устойчиви словосъчетания **въ име Христа, Христа Бога, Христа ради; Христовъ** (Е, ОП, молитви, включително в съчетания **моу҃ченикъ Христовъ, прибивалище Христово**)[81].

13. Улесняващо обстоятелство зя възприемане на текста е липсата на развита система за надредни знаци в **Абагара** – ударения, придихания и титли[82]. Както бе отбелязано, надредни знаци за ударение са поставени само пет пъти в четири думи: **Бѡжнѝ, ка тѣ́бѣ, тѫ҇вшиѣ, тѫ҇воиѣ, Стани́слаѡвф**. Липсват лигатури, с изкючение на ѿ по

[81] Посочените примери се нормализират, когато се представят като речникови единици.

[82] **Б. Райков.** Абагар на Филип Станиславов, с. 28; **Б. Минчева.** Амулетните свитъци тип абагар, с. 98. Авторката открива само четири примера с надредни знаци.

образеца на кирилската графика, включително босанчицата. Написанието познава и вариант ѽ. Към интерпункуационните знаци заслужава да се споменат не само запетаята и точката, но и наличието на „модерен знак за пренасяне”[83], подобен на тире или две точки, който сегментира думи при преминаване на нов ред, особено като се има предвид колонният набор. В това отношение книгата е пионер и с основание именно интерпунктуацията се сочи за една от най-напредничавите практики, която, опирайки се на опростения вариант на босненската кирилица, „изпреварва модернизацията на българския правопис”[84]. Интересен факт, вероятно натоварен не само с графико-сегментационно значение, но и със символично, поне в някои думи, е употребата на главни букви в началото на изречение или при съществителни собствени. По този начин специфичният културен код на опростената кирилица в **Абагара** не е пречка за възприемане на текста, а успешен опит за прокарване на мост между книгата и нейните потребители, сред които най-вероятно е имало и православни[85].

14. Букви с числова стойност, както бе посочено, се срещат вътре в текста и обозначават числително, дата или година. Тези примери ще бъдат отразени в речника. Извън това е известно, че в средата на долната част петте

---

[83] **Б. Райков.** Абагар на Филип Станиславов, с. 29.

[84] Idem, с. 29.

[85] Идеята, че Абагар е съчинение не само за католиците, но и за някои православни, е изказвана многократно и аз я намирам за основателна. Вж. **Г. Нешев.** На своя народ български, с. 36, и др.

листа са номерирани с кирилски буквени цифри. Те формират следната последователност: **а, б, г, д, є.** Поради това се говори за пагинация, породила множество коментари преди всичко с озадачаващата втора поредна буква. Тук следва да обобщим резултатите от досегашните проучвания само доколкото това е елемент от графичната визуализация на печатното тяло и поради факта, че при фототипните репродукции пагинацията се губи, а с това и информацията, която тя носи. Възможно е петте последователни букви да кодират името на **Абагара,** както то се изписва в текста, за да се подчертае кабалистичното значение и апотропейната функция на текста и отново да се акцентира върху магическата сила на словото. Възможно е влияние на западните *abgatoria* – азбуковници за начална религиозна грамотност, в които се следва редът на гръцките букви, преминали в латински α, β, γ > a, b, g[86]. Повечето изследователи приемат първото обяснение поради това, че то се синхронизира с редица други факти за кодиране на послания вътре в текста и в изобразителния репертоар.

[86] **В. Пундев.** Сборникът „Абагар" от епископ Филип Станиславов, с. 329; **Б. Райков.** Абагар на Филип Станиславов, с. 27–28. Единно мнение по въпроса няма.

II. Избрани морфологични черти

II.I. Имена

1. Падежната система в **Абагара** е разколебана, но някои употреби остават устойчиви и не се достига до онова ниво на преобразуване, което в историческата граматика се означава като тристепенна система, включваща само именителен, винителен (във функция на *casus generalis*) и дателен падеж[87]. На първо място, това е родително-винителната форма при лица, която се запазва за дълго време в книжнината на българите католици, изградена върху павликянските говори. Тя е жива и в Банат. Примерите при личните имена са особено изразителни: **Авраама** и **Авраамѣ, Иакова Апостола Брата Христова, Иеншха, Тадеѣ Апостола** и др. В пряка връзка с това личи устойчивостта на форми за родителен падеж за изразяване на посесивност, отрицание или при една от разновидностите на родителен партитивен с типичната за среднобългарския период конструкция **отъ** + име в родителен падеж, което обаче придобива окончания за местен падеж мн. ч. поради влиянието между двата падежа в историята на българския език: **Єпистола Абагара Цара, грех Стада сѫвога, глас Пастира, имена светиех Девице, ради васех Сѫветиех, теллеса**

[87] **А-М. Тотоманова.** Основни тенденции в развоя на българския морфосинтактичен строй. Лекция в курса „Историческа граматика на българския език". https://e-medievalia.uni sofia.bg/moodle/mod/page/view.php?id=44 [прегледан 04.04.2023]; **К. Мирчев.** *Историческа граматика на българския език.* Трето издание. София: Наука и изкуство, 1978, с. 162.

Петра и Павла, не бридех греха, wд Стадах ваших, wд рѣках ваших, wд Цедах тѣвших, wд велике Бѣлгарие. Тук следва да се отбележат споменатите вече според Л. Илиева морфологични полонизми в родителен падеж мн. ч.[88], които са редки и се конкурират със среднобългарското окончание *-ов-,* обобщено от старобългарските *-й-* основи: **ва име Патрииархшвиех и Прwрwкшвиех, и Євангелиствшвиех, ѕ име Светиех Апwстwлwф, ва имена свиех Маценикwф, и Спwведникwф.** Живи са употребите на дат. п.: **Царица Херѵбинwм и Серафинwм, писание Карств Гwспwдѕ нашемѕ, Гwспwдѕ нашемѕ Нєѵкарств, слепим прwѕрение, глѵхим слишание, хрwмим хwждение пwдаиеш, ѕапwведа Апwстwлем, междѵ неКнижним христианwм** (дат. вм. твор. п.). По повод на последния пример следва да се отбележи, че регистрираните форми за творителен падеж са предимно в инструментална функция на оръдие и средство за действие: **цистwм сарцем, и бистрwм паметим, дѵшеиѕ, слwвwм иединием, не билием ни царием, ни магием, негw слwвwм.** За местен падеж практически не може да се говори като за жива категория, но в редица примери е отразена зависимостта между родителен и местен падеж мн. ч. при прегрупирането на имената и окончания за местен падеж се настаняват след предлози, управляващи родителен, например **ѕ Стадах ваших, пw вждах** (тази форма може да се приеме и за класическа в мест. п.), както и по-горе коментираните данни. Жизнени са примерите за винителен

[88] **Л. Илиева.** Българският език в предисторията на компаративната лингвистика..., с. 200–202.

падеж, ясно личи начеващата тенденция за превръщането му в общ падеж, която обаче не е завършена изцяло: **спаси мѡи Приатели, Дѡвр҃ѡцинци, и Синѡве, рѡднинѕ и пасвинѕ, и ѡште рѡдителие, Братиѕ, Сестри, Приатели, и мѡими Непр҃иателишм, и нихъ спаси; да ѕвлада Цаеркѵѕ светѕ, Прими Гѡспѡде раба или рабѕ; за рабѕ Бѡжиѕ; на шиѕ сѕвѡиѕ, ѡблецет се ѕ рѕхѡ Цаеркѡѕвнѡ.** Особено характерни са общите винителни форми за косвен падеж в молитвата от всяка немощ, където се изброяват частите на човешкото тяло: **ѡ҃ целѡ, ѡд невѡ, кѡие над иазик, пѡдлѡжише Христа ради Телѡ и Палт свѡиѕ на разлики мацени, на карст;** още **за царрие завезе Диавѡлске, ѡд Сѡтѡне царрие** и др. Подобни примери е представил и В. Гешев в своя анализ, извлечени от оригиналния послеслов на Станиславов: **ѡ҃ раслнкѡ, н благѡдханнѡ цветнне; ѡ҃ раслнкн Гнинг**[89]. Доста последователно се употребяват звателни форми във връзка с просителния характер на молитвите и общуването с пасомите, което самият епископ си поставя за цел със създаването на труда. Очаквано най-много звателни форми има в сакрални инвокации: **Василиѡ, Гѡспѡде, Гѡспѡде Исѕкарсте, Ефреме, Ѯѡзиме, Ишване, Карсте, Кѕсмане и Дамиане, Спасителиѕ** и др. Много характерни за текста са вокативите при женските имена, които завършват на -о/йо: **Анастасѡ, Варварѡ, Еѕгенѡ, Манкѡ Сѡфѡ, Теклѡ парва Маценнце** и др.

2. Във връзка с прегрупирането на склоненията и обобщаването на именни окончания следва да се открояят

[89] **В. Гешев.** История на българския език, с. 586.

някои имена, които се срещат с морфологична вариантност и отразяват и писмената традиция на старобългарски, и новите промени. За езика на XVII в. е очаквано при толкова старинен тип като -es- старобългарски основи да са налице нови форми. Така в **Абагара** се употребяват както старинните парадигматични **мати, матере**, така и новият вокатив *майко*. Той следва да се приеме за типично разговорно явление. Промяната **мати** > *майка* се обяснява различно: или като морфологичен развой през **матерь** – **матька** – *майка*, или като развитие на експресивен вокатив при роднинските имена[90]. Примери: **Мати силна, ка светѣиѧ Матере Царкве, Маикѣ, Мариѫ Маикѡ Бѫжиа, Света Маикѡ.**

3. При многосричните имена от м. р. се налага обща форма за именителен и винителен падеж, която окончава на *-е*, както днес е типично за западните български говори. Едновременно с това се срещат и форми с окончание *-и*. Примери: **ꙁа свиех книшници; дѣхѡвници, калѣгиери, клагниалци ѡд идѡле, кѣгвари, пастири, пианци, прѡклеци, пѡпѡви, расклѣдници, раскѡшници** – всички примери в именителен падеж; във винителен падеж – **вискѡпе, даскале, диакѡне, натарие, парнатарие, пѡпѡве,** но и **ꙁаклетници, неспѡведници, цаталници.** При имената в ж. р. се налагат общи форми в същите падежи с окончание *-е,* което днес

[90] **Б. Велчева.** От **мати** до *майка* и един словообразувателен модел. – *Кирило-методиевски студии*. Т. 14. София, 2001, с. 239–242; **К. Мирчев.** Историческа граматика на българския език, с. 175.

също е типично за преходните говори[91]: **вахѡрке, вдѡвице, вештице, девице, жене, завезе, магиѡснице, прѡклетице, птице, таминце**[92].

4. Една от последователно прокараните прояви на формално придържане към падежната структура е употребата на родителен падеж при прилагателни имена. Известно е, че през среднобългарския период при сложните прилагателни, образувани с помощта на анафоричното местоимение, се наблюдава още по-тясно взаимодействие с местоименията, което води до това, че двете именни категории започват да си приличат по редица окончания. От една страна, този процес е междинен и предхожда окончателното изместване на сложните от простите форми на прилагателните, а от друга, е доказателство за придържане към традиционната книжовна норма. Преобладаващото окончание за родителен падеж при прилагателните в **Абагара** е *-ога* (възможно влияние от хърватската норма), но са налице и примери с традиционното окончание *-аго* (получено чрез асимилация от старобългарските окончания **ѥго – ааго – аго**). Те съвпадат с явления в историята на новобългарските писмени памет-

[91] **Ст. Стойков.** *Българска диалектология*. Трето издание. София: Издателство на БАН, 1993, с. 165.

[92] Л. Селимски приема окончанието *-е* в ж. р. мн. ч. тип godine, rabote, rodnine, за хърватско влияние в католическата книжнина като цяло през следващите векове. **Л. Селимски.** За езика на Павликянски ръкопис № 778. – In: *Bułgarystyka – tradycje i przyszłość*. Red. Nauk. A. Kowaczewa, P. Borowiak. Poznań: PAN, Oddział w Poznaniu, Komisja Slawistyczna, 2020, с. 69–80.

ници и народните говори, където може да срещнем примери като *добраго, честитаго, светаго*, но и *милого, светого*. Безспорно падежните окончания придават тържествен книжен характер[93]. Примери от **Абагара**: **ѣтешнѡга, блаѕѡмирнѡга, блаженѡга, вѡжега, вѣденѡга, грешнаѕѡ, гѡркаѕѡ, ѕемалскѡга, лѣкавѡга, сѣднѡга, ѡгненѡга** и особено примерите за двойно падежно обозначаване в композита **сѣвегамѡгѣштаѕѡ**; сравни и местоименията **инѡга, нашега, сѣвѡга, тѣвѡга.** Присъединявам се към мнението на В. Гешев, че независимо от разликата в окончанията падежът става „белег на книжовен изказ" и поддържа традицията на престижния печатен текст[94].

II.II. Местоимения

Местоименната система в **Абагара** се отличава със следните по-важни особености:

При личните местоимения за 1 и 2л. ед. и мн. ч. са засвидетелствани следните нейни конституенти: **аѕ, мене, ме, ми; тн, тѣ́бе, те, тн** (включително форми за редки косвени падежи като **ка тѡбѡиѣ** – *към теб*, творителен вместо дателен падеж); **мие** – *ние* в молитвата „Отче наш"; **ни, нас, нами; вие, вас, ви, вами.** Обобщаването на форми за творителен падеж **вами, нами** е много типично за ОП и за П, където самият епископ дарува на Иисус и Дева Мария своята душа и сърце, сравни **вами харизѣием Сарце и Дѣшѣ**

[93] **В. Гешев.** История на българския език, с. 346; **К. Мирчев.** Историческа граматика на българския език, с. 175–177.

[94] **В. Гешев.** История на българския език, с. 586.

мѫжиѭ, още **ѕапшвѣдах вами, гѡре вами,** наред с редовни форми като **с вами,** при които има правилна употреба на творителен падеж. Наличието на разширени и удължени форми **мие** и **вие** илюстрира преходния етап на развитие от старобългарското до съвременното състояние и е едно от важните исторически преобразувания, за които може да се използват данните на **Абагара**. Като преходно може да се обясни състоянието на третоличните местоимения. При тях във функция на косвен падеж се използват формите на старобългарското анафорично местоимение в пълна или кратка форма. В редица примери се обобщава епентетичното *н*, наследено от употребата на старобългарското анафорично местоимение след предлог. Примерите, които ще приведа, илюстрират различните местоименни варианти: **васвишите иега** – *него*; **мѫ; неиѭ** – *нея*; **неи** – *на нея*; **шслшбшди еиѭ** – *я, нея*; **пшдадеш неи** – *на нея*; **благшслшви ега** – в молитвата за бездетна жена; **даи га** – дай *го, него*, хляба насъщен; **и испшвидаиѭ иега** – *го, него*; **Карстите ихъ, рече им, них спаси; да и гних шткшри ѫши** – и *на тях* да отвори ушите; **да и гних избави; приврати хи, да приведи хи** – *тях ги*; **дарѫи гними плѫд и милшсти** – *на тях*; **ѫд них, ва них** – *от, в тях*; **дшстшиасше харизати им пѫрѫд** – *на тях,* двойката младоженци. Следователно наследниците на анафоричните местоимения се явяват или с начално *е* (*ие*), или с начално *н*. Окончанието *-га* е като в някои тракийски, родопски и в преходните български диалекти, както и в хърватски, и по същество при тази винителна форма се проявява тенденцията тя да се

обобщи за мъжки и за женски род. Подобен развой познават български диалекти, но по отношение на обобщената форма *-го*[95]. Втората особеност в косвените падежи е налагането на протези с *х* и г. Докато за местоименния развой в диалектите, особено в източните и рупските, при личните местоимения има форми с протеза на х (тип *хми* и др.), начална група *гн-* е книжовно графично влияние от Римския ритуал на Бартоломей Кашич. В именителен падеж във функция на третолични са засвидетелствани показателните местоимения **ѡн** и **ѡни,** които впоследствие се граматикализират в западнобългарските говори. Заслужава да се спомене следният пример: **Сиѕ Мѡлитвѕ наѹци нас самси** (самси) **Крїстѡс.** Той отразява народно-разговорното влияние върху **Абагара**, защото прилагателното *сам* е подсилено с възвратно лично местоимение в кратка дателна по произход форма за изтъкване на вършителя. Същото явление се наблюдава в новобългарските дамаскини[96].

II.III. Глаголи

1. Прави впечатление доста последователно прокараното окончание за 1л. мн. ч. в сегашно време на глаголите *-мо***.** Това окончание е по сръбски и хърватски модел и

---

[95] **А-М. Тотоманова.** Основни тенденции в развоя на българския морфосинтактичен строй... **Ст. Стойков.** Българска диалектология, с. 166.

[96] Речник на книжовния български език на народна основа от XVII в. (върху текст на Тихонравовския дамаскин). Гл. ред. Е. И. Дьомина. София: Валентин Траянов, 2012, с. 869.

се употребява през XVII в. в чипровските документи, но така също е белег на съвременните преходни говори[97]. С тази черта езикът на **Абагара** се отличава от сегашното състояние на северния павликянски говор и от банатския, доколкото в първия окончанията са *-мы, -м*, а в банатския *-ме* и *-ми*[98]. Примери: **вадемѡ, клагнамѡ сѧ, мѡлемѡ, wпрѡштавамѡ, пѡклагниамѡ сѧ, пѡмѡлимѡ сѧ, пѡиемѡ, рецимѡ, славимѡ, хфалимѡ.** В редки случаи, като в глагола *слушам*/**слъшати,** са отразени колебанията именно в това окончание и могат да се видят следните две словоформи: **слишахмѡ / слишахѡм.** Сред специфичните и като лексика, и като граматична форма примери заслужава да се отбележи **ѯфамѡ** ‘надяваме се, уповаваме се’ < от праслав. *upъvati. В същото време се среща и окончание *-м* в 1л. мн. ч, но примерите са по-скоро единични и не променят основния тип окончание *-мо*: **тн иесн Бѡг нашь, тебе прѡсим, и пред тебе препадаием; пѡмѡлим сѧ,** при преобладаващо **пѡмѡлимѡ сѧ.** Ето защо може да се приеме, че в **Абагара** е засвидетелствано историческото морфологично преобразуване в окончанията на сегашно време в историята на българския език, при което обобщаването на окончание *-м* в 1л. ед. ч. води до необходимостта от формално разграничаване и поява на други окончания в 1л. мн. ч.

---

[97] **В. Пундев.** Сборникът „Абагар” от епископ Филип Станиславов, с. 331.

[98] **Н. Неделчев.** Диалект на българите-католици, с. 199; **Ст. Стойков.** Банатският говор, с. 270.

Така възниква окончанието *-мо* в част от днешните западни и в преходните говори.

2. В парадигмата на сегашно време настъпват още следните промени. В 1л. ед. ч. е налице обичаен за текста рефлекс на ѫ – *у*, но в отделни примери има различно от основното окончание. Например **глагѡлаѭ, мѡлиѭ, сказѹѭ, ѕсдаваѭ**, но **ꙗава сѧ аꙁ.** Така също в част от примерите наблюдаваме налагането на окончание *-м*, което контекстово ясно се отнася към *аза* като вършител на действието: **дарѹѥм, мѡлим, приказѹѥм, ꙗа тѡ тебѣ славѹ пѫжилиам, харизѹѥм.** Липсата на последователна парадигма не позволява да се правят категорични заключения, но все пак примерите преобладаващо са при глаголи от трето и четвърто старобългарско спрежение, част от които преминават в трето новобългарско. Това съответства на историческото развитие, тъй като е известно, че новосформираното спрежение на *-а* взема за модел глагола **имѣти**, който има и тематични, и атематични окончания, а сред последните е именно *-м* (в текста на **Абагара** са засвидетелствани само формите за ед. ч. **имам, имаш, имат**). Във 2л. ед. ч. вече се е обобщило окончание *-ш* както в съвременния език: **васкаршнѹѥш, да видеш, живеш, искѡрениш, пѡвелеиеш, сѣдиш, тѹѵѡриш, царѹѥш, целиш, ѡцицаеш.** В 3 л. ед. ч. се срещат форми и със запазено окончание **-тъ**, и без него. Това съответства на историческите промени: **мѡлет сѧ, нѡсит, сасдаржит, ѡблецет сѧ, ѡдметнет, придет, рецет, цатет,** но **ислаꙁи, каже** (**каше**), **пати, пише, сбира, стави, тарпи, цете сѧ, чате сѧ** и др. Понякога на

един ред могат да се видят и двете форми: **мѡле се, пѡставе, пристѹпе, wснѡвит се, wблецет се.** В 3л. мн. ч. окончанието *-т* е застъпено в ограничен брой примери. В повечето то е изпаднало, а пред него стои обобщеният наследник *у* на голямата носовка: **вапиѹ, грешѹ, карстеиѹ се, наидѹ се, пѡциваиѹ, хѡдеиѹ, да се ѕпѹштаиѹ.**

Парадигмата на глагола **кѣти**/*съм*, възстановена по различни прости и сложни глаголни форми от текста, изглежда така:

	Ед. ч.	**Мн. ч.**
1л.	**иесам**	□
2л.	**иесн, си**	**сте**
3л.	**иест, ие, е**	**иесѹ**

Примери: **Ꙗ҃ иесам еже иесам, исцелил иеси, пѡдал иесн, ти иеси, де ви е Маец, Дана иест, wслѡбѡдил сн, си искѹпил, кѡи си пѡ васѹдѹ wбснѡвител, навестил си, да ти иеси Крал wд Славе, кѡи силан иест, сѣѡрил иест, wпртани сте, wцистени сте, пѡсвештени сте, непрѡстени иесѹ.** Въпреки липсващите елементи, парадигмата доказва преходното състояние между старобългарската и новобългарската норма и възможното чуждо влияние.

3. При изразяване на бъдеще време се регистрират следните по-особени форми: **и прѡсти мѹ ке Бѡг, и wдлакна ке вѡлест иегѡва,** в които частицата *ще* се явява в облика *ке*. Тази особеност най-вероятно е от графично естество и не може да се отнесе директно към реален изговор, още повече че примерите са ограничени. Със сигурност сложното „досие" на възможните чуждоезикови влияния и хи-

потетичната засега транслитерация от латиница на кирилица усложняват категоричния отговор и в този случай. В днешните преходни говори се регистрира частицата *че* или *чу;* в северния павликянски говор различни варианти с начална морфема *ж* (*жа, жъ, же* и др.), а в Банат – *за*/*ше*[99]. В същото време именно в ОП епископът употребява форма за описателно бъдеще време с глагола **хотѣти,** който е в напреднала фаза на онародняване и дава начало на спомагателния глагола *шта*, *штеш.* Впоследствие именно от него се образува частицата *ще* и формите за бъдеще време се граматикализират изцяло: **да ва Царствш Небеснше, не штат да ѕлеѕат клагниалци шд Идшле.** Забележителна е единичната отрицателна форма **некеш**: **н некеш смартн цлшвека да пшгнне** в М19**.** Собствените ми наблюдения върху практиката на известния книжовник от следващото десетилетие Йосиф Брадати показват, че при него е засвидетелствана конкуренцията между форми и конструкции *не ке да / не хощеть да* и спрегната глаголна форма, което позволява примерите от **Абагара** независимо от тълкуването им да се впишат в диахронното развитие на категорията.

4. Замяната на инфинитива с *да конструкции* е отличителна черта на аналитичния развой на българския език. В текста на **Абагара** са налице примери както за запазването му, така и за разложението му. Илюстративните примери обхващат по-големи синтактични цялости, в които проличава управлението на спрегнатата глаголна форма:

[99] **Н. Неделчев.** Диалект на българите-католици, с. 209–210.

дикнѹтн се не мшгѹ; ѕстати не мшгѹ; не мшгѹ пришти и пѫклѫнити се; Бѫже, кѫи имаш ѕласт грехи ѡдпѹстати, Дѹше спасивати, и Палт исцилети; ѕците сви Нарѫди шбслѫжевати; не да (съкратена форма от дастъ) никѫмѹ пѫгинѹти и др. В същото време се срещат: не дѫпѹсти да пѫгине; и смислих ѕ сарце мѹѫие писати ка тебе да дѫидеш исцелити мене; кѫи ѡд нас Ярхиереи седнѹ да слѹша грех Стада сѹвѫга; и некеш смарти цлѫвека да пѫгине; Павел каже, ...ни ѕ кашти да се ѕпѹштаиѕ; цекамѫ те ти да сѹдеш. Ако сравним молитвословите (сборниците за пътници) на Божидар и Винченцо Вукович от XVI в., в които за първи път в кирилската традиция се отпечатва Авгаровата епистолия, и текста на **Абагара,** става ясно, че и в двата инфинитивите са жива категория, независимо че ги дели един век: да до мене прїити не ѿречеши се в Молитвослова от 1547 г.[100] – не ѡдреци се приидн ка мене в **Абагара**. Сравненията от този тип са ограничени поради факта, че в **Абагара** Епистолията прекъсва и Филип Станиславов продължава със своето оригинално поучение. Текстът, дал името на самото книжно тяло, заема приблизително 14 реда от наборния текст.

5. Много характерна особеност на **Абагара** е употребата на описателни форми за повелително наклонение с

[100] Авгаровият цикъл се отпечатва в Молитвословите от 1527, 1536 и 1547 г. на фамилия Вукович, както и в Часословеца на Яков Крайков от 1566 г. Примерът е извлечен от екземпляр на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий" НБКМ Rц. 547.1а, сборник за пътници на Винченцо Вукович от 1547, препечатка с промени на изданието на неговия баща от 1527 г.

частицата *да* в различни лица. Това е най-честата употреба на частицата: **да дѡѕѡвѣ, да и ѡни наидѹ сѣ, да спѡмени сѣ** и др. С тази черта езикът на **Абагара** показва сходство с дамаскините и доказва напредналия стадий на аналитизъм[101].

6. Във формите за аорист могат да се отбележат следните по-важни явления. На първо място, запазени са архаичните форми за 2л. мн. ч. на първия сигматичен аорист от типа **нѣ наѹцистѣ, ами ѕапѹстистѣ, кѡи саставистѣ.** В това отношение данните съответстват на съвременното състояние на преходните говори, където форми с окончание *-сте* за 2 л. мн. ч. минало свършено време (*плѐтосте, брȁсте, носѝсте*) са напълно редовни. В 3л. мн. ч. е запазено окончанието *-ше*, което пряко възхожда към старобългарското етимологично окончание **-шѧ**: **навеѕтише, написаше, наѹцише, пѡдлѡжише.** Във връзка с това заслужава задължително да се отбележи, че то остава типично за преходните говори, в които исторически не е настъпило смесване на носовките.

7. Интересни са и формите на спомагателния глагол съм < **бѣти,** които по произход също са аористни, но във 2л. ед. ч. се появява и формата за стар имперфект, натоварена със значение на минало време. Примерите, които привеждам, са за страдателен залог и в тях аористът на спомагателния глагол се комбинира със страдателно причастие: **кѡи ѹ тебѣ ѹлен биста** < **бѣстъ** – *хванат беше*;

[101] Речник на книжовния български език на народна основа от XVII в., с. 164.

мацен ви< въı – *мъчен беше*; **ствѫрена виста** – *бяха направени*; **беше ѫ пѫцелѫ.** Формата **виста** в 3л. е необичайна, но очевидно е обобщена от редовната аористна **въıстъ** по аналогия с **въı.**

8. От неличните глаголни форми заслужава да се спомене сегашното деятелно причастие, което е представено общо с 15 единици от различни глаголи. Тази сравнително невисока фреквенция е в съответствие с факта, че в езика на **Абагара** вече се предпочитат спрегнати глаголни форми, които заменят неличните в съответствие с историческите промени в системата на старобългарските причастия. Преобладава предикативната употреба на сег. деят. причастие: **плꙋѕѫштеи пѫ вѫдах** ‘които пътуват по вода’, **Рибе гиблиаѫшта ва вѫдах** ‘риби, които се гмуркат във водата’, **Седештагѫ на тѫваρди Небесни** ‘който седи на небесната твърд’, **вѫиеште се Бѫга** ‘който се бои от Бога’, **прѫливаѫшти** ‘сълзи, които се проливат’, **сви ѫ Карста верѫиѫшти Мѫжие, и Жене** ‘всички мъже и жени, които вярват в Христа’. В примерите са засвидетелствани ограничен брой обобщени окончания *-шти* в род. п. ж. р. ед. ч., им., род. и дат. п. мн. ч.; за ж. р. вин. п. ед. ч. **иакѫ Ѧнни весцеднѫиѫ плацештеиѫ ѫтешил си.** Единични са атрибутивните и субстантивните употреби: **ѿ пешти гѫрѫшти** ‘от горящата пещ’ или **ѫтѫвѫри верѫиѫштим** ‘отвори на вярващите’.

III. Избрани лексикални черти

В този раздел ще се опитам да обобщя и разширя някои от вече публикуваните резултати от проучванията върху лексиката на **Абагара**[102].

III.I. Гръцка лексика

Подредени по азбучен ред и в нормализирана форма[103] в **Абагара** се открояват следните репрезентанти на етимологически гърцизми и усвоени във византийската книжнина хебраизми: **Ангелъ, Апостолъ, Апостольскъ** (**апостолска цркъва**), **Архангелъ, Архиереи, Аѳанаѳосъ; Бискоупъ** (ОП и П), **Бискоупьскъ** (**прѣстолъ бискоупьскъ**); **Даскалъ** (в оглавлението на М1), **Дика, Дїаволькскъ** (**Дїаволько лоукавьство, царрие дїаволькие** в различни молитви), **Дїаконъ; Евангелистъ, Евангелистовъ, Елеонъ, Еммануилъ, Епистолїа** (само в Е), **Епитрахилъ, Еретикъ; Жидъ; Идолъ, Иевреи, Иереи, Измирна, Исоусъ** (**Иесоусъ**); **Кадилница** (**кадилница златна** ИБ), **Калоугеръ, Католичьскъ** (**католическа цркъва**), **Киотъ** (ИБ), **Кириосъ** (ИГ), **Коситра**

---

[102] **М. Абаджиева, М. Цибранска-Костова.** За лексиката с чужд произход в литературата на българите католици XVII–XVIII век...

[103] При нормализацията са въведени следните графични замени: етимологичен ѫ и лигатурата ѹ се предават само с оу; еровете следват етимологическата си дистрибуция; консонантна група гн се заменя с нейния еквивалент на български език, тъй като е фонетично-правописно влияние от страна на италиански и хърватски върху Станиславов за означение на мекост. При наличие на отклонения от етимологичния облик на думата в самия текст се избира най-близкият до съвременната форма вариант (например **цьрква**, вместо старобълг. **цркы**).

(**слива коситра** ‘лее олово’ в ОП), **Кринъ** (ИБ); **Магиа, Месиа** (ИГ), **Миро; Пантократоръ** (ИГ), **Параклитъ** (ИГ), **Патриархъ, Патриарховъ** (**име патрираховиехъ**), **Попъ, Похризати** (**Похризал,** М8); **Ортодоксъкъ** (**ортодокска цркыва**); **Саваотъ** (име на Бога в ИГ), **Серафимъ** (самостоятелно и в съчетания **царица серафиномъ** ИБ), **Сионъ, Скриниа** (само в ИБ), **Сотиръ** (само в ИГ), **Сотона** (М1, М8 и др.), **Сотоньскъ** (**завезе сотонске, расблоудениа сотонске** М9, **сотонска билиа** ОП); **Тимианъ** (ИБ), **Типаросанъ** (П), **Трапеза** (**света трапеза** ИГ, ИБ, **трапеза господьна** М7); **Харизати** (четирикратна употреба на този глагол в М9, М10 и П), **Хероувимъ** (варианти **Кероувинъ** в М3, М18; съчетания **царица хероувиномъ, престолъ хероувимьскъ** в ИБ), **Хероувимьскъ** (**престолъ хероувимьскъ** в ИБ); **Христианъ** (ИБ, ОП), **Христианинъ, Христианка** (в М11 „Отче наш”), **Христианьскъ** (**доуша христианьска** в молитви), **Христосъ** (в тази форма общо 4 пъти в ИГ, Е и ОП; **Кристосъ** в пояснението към молитвата М11 „Отче наш”; **Христъ** 8 пъти в Е, ОП, М2, М3, като влиза включително в устойчиви словосъчетания **въ име Христа, Христа Бога, Христа ради**), **Христовъ** (Е, ОП, М18, П).

Диференцирането на думите с гръцки произход в тематични полета показва, че очаквано най-многобройни са примерите в раздела религиозна и богослужебна лексика и терминология. Изграждането на терминологичен апарат, свързан с християнството и обслужването на култа, е

типично за цялата средновековна книжнина[104]. В славистичната медиевистика нейното проучване още от основополагащия труд на Фр. Миклошич[105] очертава богатство от лексико-семантични групи. Забележително именно в гръцките заемки се появяват и единичните като цяло гръцки букви, основно ѡ, ако не броим повсеместната употреба на омегата като основна буква за звук [о]. В **Абагара** се открояват:

1. Съществителни нарицателни за означение на основни понятия от религиозната представа за устройството на света, някои от които са хебраизми или стари арамейски думи, и устойчиви епитети в религиозно-църковната парадигма на християнството: **ангелъ, апостолъ, архангелъ, евангелистъ, идолъ, месиа, серафимъ, сотона, херувимъ,** епитетите **католичьскъ**, καθολικός ‘вселенски’, **ортодокскъ**, ὀρθόδοξος ‘от правата вяра’, и др. Така например думата *апостол* има 11 употреби, от които най-много в ОП, където се среща не само като трафаретно приложение към лични имена – ап. Яков, ап. Тадей, ап. Павел, но много по-често се употребява в мн. число, придружена от устойчиви епитети, за да означи една от проявите на

---

[104] **А. Тотоманова.** Проектът „Информатика, граматика, лексикография”и дигиталната обработка на средновековните славянски текстове. – В: *Сборник доклади и материали от заключителната конференция по проекта „Информатика, граматика, лексикография”.* София: Графис, 2015, с. 5.

[105] **Fr. Miklosich.** Die christliche Terminologie der Slavischen Sprachen: Eine sprachgeschichtliche Untersuchung von Franz Miklosich. – In: *Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.* Philosophisch-Historische Klasse. Band 24. Wien, 1876.

сподвижничество в името на Христос. В християнската космогония и демонология дяволът има различни имена и проявления. В **Абагара** се използват двете думи **дїаволъ** и **сотона** и техни производни с количествен превес на втората. Най-честите нейни колокации са свързани с устойчиви атрибутивни синтагми от прилагателно и съществително – **сотоньска вылиа, расвлоүдениа, завезы, чары**, т.е. изцяло с негативна семантика за магическите практики и суеверия, срещу които се бори самият Станиславов. Само една от употребите изравнява синонимно атрибутите **дїавольскъ** и **отъ сотонъı** с идентичен компонент на съчетанието **царрие завезе дїавwлске силна – wд swтwне царрие** в молитвен текст. Усвоеният през гръцки хебраизъм **сатана, сотона**, Σατανᾶς, Satana, е с универсална употреба както във високия книжовен регистър, така и на диалектно равнище (сравни *сотон'им* 'омайвам, омагьосвам' в Трънско, но и *сатаносам* 'измамя, заблудя' в Кюстендилско – АБДР), следователно по своя функционален статус заема гранична позиция в посочената лексико-семантична група. Неговата употреба в **Абагара** е можела да разчита на едновременно на действието на книжовните образци и в православието, и в католицизма, но така също и на живия български език. Това се потвърждава от избраната правописно-фонетична форма с *о* вм. *а,* както се среща прилагателното в южнославянската литургическа книжнина (в Часослова на Яков Крайков от 1566 г. **дѣиства сотонина**; така повсеместно у Б. Кашич в неговия хърватски превод на Rituale Romanum).

2. Съществителни нарицателни за лица, които обозначават длъжности и степени в църковната йерархия или общи названия на еретици. Това е най-богатата на репрезентанти група: **архиереи, диꙗконъ, евреѥи, еретикъ, жидъ, иереи, калоуѓеръ, патриархъ, попъ**. От тях с най-висока фреквенция е **попъ**, доколкото в ръцете на свещеника е грижата за паството в малките религиозни общности. С тази особеност терминологията в **Абагара** се различава както от традиционната употреба на sacerdos в Rituale Romanum, така и от тази на misnik в Ritual Rimski за длъжността на свещеника и следва да се обясни с обичайна за разговорния узус лексема. Атрибутите от облеклото на църковните служители могат да се обособят в отделна група, но в **Абагара** се откроява единствено използваният двукратно в литургически указания към молитвите онароднен облик с начална елизия **петрахилъ**, гр. ἐπιτραχήλιον, или така наречените нашийник: **wблецет се ѕ рѕхw цаеркwѕвнw, и пwставе петрахил на шиѕ**. Лексемата е типична за литургическите рубрикатори към молитвите. Докато необичайното за българската литургическа терминология съчетание **роухо црькъвьно** в общото значение ‘църковно облекло, горната, външната част на цял комплекс от елементи’, най-вероятно е заето от хърватския мисал, то атрибутът на свещеника като епитрахил, а не като stola в латински, naramnica в хърватски, е повлияно от православната традиция.

3. Гърцизми хапакси са ограничен брой думи, зависещи основно от контекстовата среда. Досега на изследова-

телите е направила впечатление думата **дика,** δίκη ‘правда, справедливост’ от финалната формула в молитвата за болен и немощен човек (М 24): **тебе васда хфала, дика, цеаст, и пѡстене ва веке векѡм.** Самата молитва се определя различно от учените: като апокрифна с успоредици в южнославянски образци в превод от гръцки[106] или като канонична и заимствана от западен ритуал за помазване, елеосвет върху болен[107]. В случая обаче ни интересува присъствието на непреведен гърцизъм във финалната формула, която в **Абагара** е своеобразна и не почива на тристепенните доксологични формули нито в православната традиция **іако твоіа ѥстъ царьство** (вариант **дрьжава**) **сила и слава**, нито в католическата с regnum, potentia, gloria. Тъй като формулярът у Б. Кашич е развит в друга структурна рамка, различна от изброяванията у Станиславов и в южнославянските преводни молитви, преките аналогии с този текст стоят под съмнение. Най-вероятно и тук става въпрос за някаква редакторска намеса на самия Станиславов, който е комбинирал от римокатолически и православни молитви. Поначало единичните гърцизми в **Абагара** намират различно обяснение според типа текст. Например **Кириѡс**, **Ѩѳанаѳѡс**, **Ѡсѡтир**, **Пандѡкратѡр**, **Параклит** се извличат от ИГ и съответстват на именната парадигма образи в оригиналния гръцки текст, която в

[106] **В. Пундев.** Сборникът Абагар от епископ Филип Станиславов, на с. 334 изложение на различните мнения и библиография по въпроса.

[107] **Л. Илиева.** Българският език в предисторията на компаративната лингвистика, с.189.

славянската кирилска традиция остава непроменена. Инвокацията **Кирие елеисѡн, Христе елеисѡн. Гѡспѡде пѡмилѹи, Христе пѡмилѹи** обаче се помества в молитвата над бездетна жена, а същите инвокации се срещат в чина за встъпване в брак в Rituale Romanum (сравни Kyrie eleison, Christe eleison)[108]. Инвокациите **Кѵрїе Ѳлеѧ҃сонъ, Хрїисте Ѳлеѧ҃сонъ** остават типични за Богородичната литания в късни ръкописи на българите католици, изписани с кирилица[109].

Разглеждането на двата начални апокрифни текста ИГ и ИБ като единен комплекс, заимстван от печатните южнославянски молитвослови на фамилия Вукович и на Яков Крайков, води до няколко заключения за употребата на гърцизми във версията им у Станиславов[110]. На първо място, в ИГ няма пропуснати гръцки лексеми, дори начинът им на изписване в **Абагара** също издава следването на кирилски образци. Едно възможно обяснение е универсалният им характер, независимо от наличието на латински съответствия за някои понятия, например παντοκράτωρ – omnipotens ‘вседържител’, παράκλητος – consolator ‘утешител, защитник’ (но в преводните от ла-

[108] Rituale Romanum. Parisiis, Apud Jacobus Lecoffre et socios, 1855, p. 304.

[109] В тази графична форма в споменатия ръкопис НБКМ 1309, с. 115.

[110] По-подробно по тези въпроси напоследък писа Кр. Станчев. **Kr. Stanchev.** L*’Abagar* di Filip Stanislavov (Roma, 1651) e le edizioni veneziane dei Vuković e di Jakov Krajkov. – *Ricerche Slavistiche*, 2020, 3 (63), pp. 249–260.

тински молитви **свегамѡштнѥ** вм. omnipotens). Особено това е валидно за варианта **Ѡсѡтиꙗ,** чиято начална омега е не просто доказателство за широката употреба на знака в целия текст, но намира потвърждение в палеотипите (**ѡсотиꙗь** стои повсеместно във венецианските издания). Идентично е положението при думите с гръцка тита в **Абагара.** Пропускането на тълкувателната част на имената сближава **Абагара** с Часослова на Яков Крайков, още повече че и в двата източника краят на ИГ е един и същ, но с една съществена разлика. Станиславов помества в края на ИГ католическата инвокация **Господи Исѹкарстѥ пѡмѡзи**, типична за целия **Абагар.** Различна е картината в ИБ. Особеният култ към Дева Мария в католицизма е изисквал всички метафори и символи да бъдат разбираеми. Известно е, че павликяните еретици не вярват в непорочното зачатие, затова култът към Дева Мария е трябвало да бъде наложен с всички възможни средства, включително езикови. Това е причината от ИБ да се отхвърлят някои трудноразбираеми понятия, чиято форма би затруднила дори православните потребители да схванат тяхната магическа сила. Факт е, че една група имена на Богородица се предават различно в самите палеотипи, и в **Абагара** те са пропуснати съзнателно. Става въпрос за разположените в пряка контактна или близка позиция **Ꙗлинѳось** в Яков-Крайковия часослов, **Плинꙋѳось** у Вукович; **Ꙗнданаса** при Яков Крайков, **Панꙋданаса** у Вукович; липсващите у Яков Крайков **Влахерꙋнашѳиса**, **Карꙋдїѳиса** и др., чиято звукова и семантична „другост” в съзнанието на то-

зи, който ги носи като амулет, ги превръща повече в магически и заклинателни формули, отколкото в разбираеми и естетизирани религиозни символи. По този начин за труда на Станиславов са верни едновременно две твърдения. Епископът ограничава и изключва редки гърцизми от ИБ, за които намира образец в практиката на първия български печатар и в предходната печатна книжнина на кирилица, но същевременно текстът се отличава с повишена концентрация на устойчива гръцка лексика според употребата ѝ в православната книжнина и в българските диалекти. Наред с изключването в ИБ Станиславов проявява и друг подход – заместване по звукова аналогия. Той се практикува включително по отношение на понятия от славянската реч. За пример ще посоча **скригниа вєхценна** вм. **искрьна б҃ца** у Яков Крайков и **истинна вц҃а** у Вукович, а самата лексема **скиниа**, гр. σκηνή, отново показва близост с православната гръко-славянска, а не с католическата традиция. Други примери: **вистрѡ зрєнїє** в **Абагара** срещу **зрение илек'тро** у Вукович, **зрєнїє лєзтро** у Яков Крайков; още **мати силна** вм. **мати. носило**; **ѵ врата град** вм. **врьтоградъ** и др. Процесът на редакция е довел до липса на симетрия в броя и подредбата на 72-те имена на Богородица, които, както и в Имената на Господ, Станиславов не отбелязва с цифра, прилагайки съзнателния си подбор. Както посочих, Л. Илиева предполага, че наред с южнославянските палеотипи като безспорен източник съставителят е използвал и католическата Литания

от гр. Лорето за Богородичните имена[111]. Някои от пропуските при Станиславов издават по-дълбок замисъл. Така например пропускането на **жрьтьвьникъ** и заместването му с липсващата у Божидар Вукович и Яков Крайков алегория **цлєрква Салѡмонѡва** се вписва в павликянската представа за това, че Божията църква може да бъде във всеки дом и във всяко сърце, без да изисква обособено сакрално пространство, символ на което е олтарът, жертвеникът. Заслужава да се припомни, че в своите описания на Северна България Станиславов изрично се спира на практиката на павликяните да използват преносим олтар, т.е. тип маса за извършване на религиозните тайнства[112].

В пряка връзка с горната група са съществителните собствени с алегорично значение, които остават смислово натоварени понятийни същности на християнството. От ИГ такива примери са **Сава҃ѳъ, Є҃лєѡнь, Є҃мманоуиль**, от ИБ **Сионъ**. Процесът на преобразуване на собствените имена в нарицателни следва алегоризацията – един типичен езиков феномен в двата апокрифа, и символиката на метафоричните образи. Друга подкатегория са съществителни с конкретно значение, които също се метафоризират и алегоризират. В **Абагара** в съзвучие с оригинала на Богородичните имена са запазени примерите **измирна,** σμύρνα; **кивѡтъ**, κιβώτος; **кринь**, κρίνον; **трапеза**, τράπεζα;

---

[111] **Л. Илиева.** Българският език в предисторията на компаративната лингвистика, с.183.

[112] **Ф. Станиславов, П. Парчевич.** *Описание на Северна България. Завещание.* Предговор Л. Илиева, превод от латински Я. Димитров. София: Буквица, 2012.

ѳимианъ, θυμιάμα. Интересно обстоятелство е, че в **Абагара** съчетанието от венецанските полеотипи скрижаль завѣта е променено на кѡфцек завиета. В тази замяна някои учени виждат доказателство, че в **Абагара** се ограничава присъствието на лексеми от източната част на южнославянския православен ареал[113]. Подобен извод обаче трудно може да се абсолютизира. Като оставим настрана факта, че тук е налице метонимична замяна, доколкото скрижалите се съдържат в кивота, ковчега на завета, Станиславов демонстрира личен подбор на три синонима *кивот, ковчег и скиния* в рамките на зададеното семантично поле. Може да се очаква, че лексемата *ковчег* с източен произход и статут на ранна тюркска заемка в славянските езици е била позната и от битовата практика, но вътрешнотекстовата синонимия при другите две лексеми се дължи на влиянието на старобългарската богослужебна книжнина. Става въпрос за осмисляне на понятията в духа на общохристиянската символика, в които езиковият елемент дава само градивото, но надраства прякото номинативно значение. Достатъчно е да се приведе примерът с разпространената в народния език дума *трапеза.* Тя има конкретно битово значение, но в **Абагара** е символ на сакралното олтарно пространство, място за принасянето на евхаристийната жертва и оттук – една от алегориите за Богородица. Освен апотропейните, защитните функции, апокрифът ИБ притежава и катехитични,

[113] **Н. Иванова.** Абагар (1651) на Филип Станиславов в южнославянски контекст, с. 121.

тъй като внушава дълбокото християнско съдържание на думи термини в литургиката, които с прякото си значение никога не са излизали от употреба от народния език, но в терминологичното и алегоричното си значение съдържат духовна субстанция, способна да приобщи новопокръстените. Така езиковите единици подпомагат инициацията във вярата, а както посочих, това е основната цел на **Абагара**. Всъщност именно в оглавлението на ИБ се среща една от общо двете употреби на името Богородица в целия текст на **Абагара**.

4. Разговорни гърцизми в **Абагара** са няколко лексеми. Емблематичен е глаголът *харижа, харизвам* от гр. χαρίζομαι ‘дарявам, дарувам, подарявам’, който Станиславов използва в облиците **хариꙁа, харижи** в молитвен текст и **хариꙁа, хариꙁвиѣм** в П. Този гърцизъм е натоварен с дълбока религиозна конотация, тъй като се развива въз основа на сакрално понятие от Библията – благославянето, въздаването на благодатта, благото (χάρις) като висш божествен акт. В старобългарската писмена традиция не съществува идентичен глагол, а лексемата χάρις най-често се предава с калкирани по гръцки образец модели, съдържащи елемента **благо-**: **благодѣть, благодать**. Употребите в **Абагара** застъпват библейската конотация, (**хариꙁати им пѡрѡд, цѣдѡ харижи** в М13, 14). При това и трите молитви срещу дяволските козни и безплодието на жената имат доказан латински първоизточник, но преводът на Станиславов, запазвайки смисъла на латинските изрази honoro ‘почитам’, donare, digno ‘давам, удостоявам,

почитам’[114], избира разпознаваем лексикален еквивалент от арсенала на православната гръко-славянска богослужебна книжнина, дълбоко вкоренен и в разговорния език (*харижа* ‘даря, подаря’, *харизма* ‘дар, подарък, сватбен дар’, включително народни етимологични фигури от типа на *харизмо да ти харижа* из цялата българска говорна територия, в Северна България, Русенско, Добруджа, т.е. в идиолекта на самия преводач и на павликяните от Свищовско). Затова епископът не се колебае да го включи в П. Без всякакво съмнение тази двояка същност на богословския термин и народно-разговорното съдържание на една и съща лексема обогатяват семантичната интерпретация на лексиката.

Към същата група следва да се спомена ще следните лексеми. **Даскалъ,** гр. δάσκαλος ‘учител, наставник’, се среща само два пъти в оглавлението на М 5 и в текста на следващата поред молитва, която с всички основания се смята за авторско дело на Станиславов по предварително зададена композиционна схема на католически литургически образец[115]. **Коситра** в израза *сливам коситра* ‘лея олово’, през гр. κασσίτερος от лат. cassiterum[116] ‘олово, калай’, бележи разпространение в същата епоха в литургически указания от православни книги и в диалектите,

[114] **Я. Йеркова.** Латински извори за Станиславовия „Абагар”, с. 66–67.

[115] **Л. Илиева.** Българският език в предисторията на компаративната лингвистика, с. 184–185.

[116] Български етимологичен речник. Т. 2. София: Издателство на БАН, 1979, с. 659.

сравни **коситрѣнъ, коситрѣно блюдо** ‘калаен, оловен’, диалектно днес в Оряховско, Троян, Самоковско; в Етрополе *коси́тра* ‘късчета сребро в старо шлакно’. В ОП тя е употребена в словосъчетание със значение на магическа практика да се лее олово с лечебен и превантивен ефект срещу зли сили, болести и страхове. Лексемите **епистолиꙗ,** ἐπιστολή, и **миро**, μύρον, независимо че са натоварени с терминологично значение, очевидно са били познати в езика на павликяните. Докато втората от строг църковен термин се е пресемантизирала в народния език в различни значения ‘благовоние, аромат’, ‘растение’, ‘платно в религиозни обичаи’ и др.[117], първата е позната в павликянската космогония. Според вярванията на павликяните от Морето на движението били извадени 15 епистолии или деяния, от които те черпели вдъхновение[118]. Причастието в колофона **типаросанъ**< *типаросам* ‘отпечатам’, гр. τύπτω ‘удрям, натискам, отпечатвам’, издава връзката на **Абагара** с първопечатната кирилска книга. Венецианските издания на Божидар Вукович и Яков Крайков допринасят много за създаването на славянска терминология в книгопечатането, като заемат словен арсенал от престижната гръцка традиция.

[117] Български етимологичен речник. Т. 4. София: Издателство на БАН, 1995, с. 117–118

[118] **В. Пундев.** Сборникът Абагар от епископ Филип Станиславов, с. 332.

III.II. Западно лексикално влияния

Този тип влияние по отношение на книжнината на българите католици обикновено се отъждествява с латинския, италианския и хърватския език. То изисква диференциране в отделни суббази данни. В **Абагара** обаче, независимо от доказаното влияние на католическите образци, лексикалното влияние на латинския език е силно ограничено. Наблюдават се няколко ясни тенденции. *Първо*, основни богослужебни термини са практически идентични в гръцки и латински, особено описаните тук в първите два параграфа. Тяхната употреба налага единен лексикален пласт в едно християнско съчинение, създадено от образован християнин и предназначено за християни, независимо дали те са от католическо или православно вероизповедание. Такъв общ словен фонд е особено подходящ при инициация във вярата, тъй като се опира на общохристиянски термини и неутрализира различията. *Второ*, някои единични репрезентанти с латински произход са усвоени в много ранна епоха на Балканите както в гръцки, така и в славянските езици. Това им придава разговорен характер, затова в потока на писмената реч от **Абагара** не могат да се възприемат като маркирани белези на езикова другост и различие. Такива са например алегорията от ИБ **кадилница злата**, от лат. candela ‘свещ’, гр. καν δήλα, или употребената от Станиславов в М2 **поганъ, пѡгане** в мн. ч. от лат. paganus ‘езичник, неверник, нехристиянин’, настанила се трайно още в старо-

българската книжнина и в народните говори, днес жива в банатския български.

Същинското влияние на богослужебни термини с латински произход или свързани с католически реалии се отбелязва в тематичната група от длъжностни названия в църквата. Съществена част от тях са усвоени посредством хърватските образци, които Станиславов е следвал, и преди всичко превода на Б. Кашич. Тук спада на първо място названието на върховния Христов наместник в католицизма **блажени папа**, очаквано в молитвен текст и по начин, известен както на старобългарската книжнина (**папа, папежь** < πάπας)[119], така и на латинската и хърватската (papa). В един от най-обемните молитвени текстове за възхвала на светата съборна църква (М6) без установен точен прототип Станиславов въвежда следните длъжностни названия, но не в стремежа да пресъздаде църковната йерархия, а за да обоснове съществуването на Божията църква като единен организъм от клирици и паство: **а и нине спѡменимѡ се за свиех патриарѳи, архиереи бискѡпе, пѡпѡве, диакѡне, натарѳие, парнатарѳие, даскале заклетници, цаталници, ѳратарѳие испѡведници**. Групата е нехомогенна. **Бискѹпъ** е произносителният хърватски вариант за лат. episcopos, както е в превода на Б. Кашич[120]. В П Станиславов се титлува по идентичен начин **wд велике**

[119] Старобългарски речник. Т.2. София: Валентин Траянов, 2009, с. 186–187.

[120] **B. Kašić.** Ritual Rimski...<http://www.dikaz.zkzd.hr> [прегледан 12.06.2023].

Бѣлгарие Бискѣп. Лексемите **натарие, парнатарие** < лат. notarius, хърв. notar обозначават църковен служител, секретар в епископска канцелария, занимаващ се с кореспонденцията и документацията. Терминът се използва от Б. Кашич в указанията за извършване на тайнството брак, тъй като според ритуала младоженците записват имената си в книга. Този термин е особено характерен за далматинската църква.

Извън маркиращите езиковото различие термини, следва да се подчертае, че най-системното западно влияние върху **Абагара** в лексикално отношение е свързано с хърватския език. То предполага самостоятелно проучване, тъй като е продукт както на интелектуализацията на лексиката чрез престижността на книжовната норма и образованието, така и на демократизацията ѝ чрез използване на говоримата му форма от самия епископ. Ето някои избрани примери:

1. Правописно-фонетични варианти на общохристиянски термини, като **карст, кероубинъ**. Особено изразителни са приведените статистически данни за начина на предаване на името на Иисус Христос. Наблюдава се пълен превес на хърватската форма **Исоукарстъ,** придружена от приложението **господинъ** вм. **господь**, но също така редовна употреба на **Христосъ, Христъ** според българската православна традиция в оригиналните части, включително в еднокоренни разговорни облици **христианинъ, христианка.** Единичната поява в **Абагара** на облика **Кристосъ** в пояснението към молитвата „Отче наш” се

среща като рядка интерференция и във венецианските издания, включително в Часослова на Яков Крайков (сравни **съ христа образъ** на л. 116а)[121], под влияние на западното произношение.

2. Маркирани чрез словообразуването нетипични за православната българска традиция облици от общославянски корен, като **владалство, земалски, земласки, небески, цловецански; пѫглавице и силнѡсти,** в значение ‘земни владетели и имащи власт, съдници, съдии’ от молитвата на смъртен час, която е оригинална компилация на Станиславов. **Поглавице** в мн. ч. се извлича и от 148-и псалом (М18), където съответства точно на хърватското poglavice, лат. principes. Силно застъпена е групата съществителни с окончание *-ост*: *горкост, силност, сипност, тъмност* и др. На редица лексеми, емблематични за книжнината на българите католици, са посветени съвременни изследвания. Някои думи намират първата си писмена поява в рамките на книжнината на българите католици именно в **Абагара**. Такъв е случаят с прилагателното *небески* <**небеськъ.** Впоследствие то остава жизнено в банатската писмено-регионална норма[122].

---

[121] Часослов на Яков Крайков от Венеция, 1566 г. Екз. Rц. 566. 2 в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий” <http://www.digital.nationallibrary.com> [прегледан 20.03.2023].

[122] **Л. Селимски.** За езика на Павликянски ръкопис № 778, с. 75. Присъединявам се към обяснението на автора, че тази лексема е словообразувателен моравизъм в старобългарската книжнина и че в католическата е по-късно явление. Наложена е от първите католически мисионери – босненските францисканци. На територията на Хърватска и Босна, както е известно, се пазят силни следи от най-

3. Разговорни лексеми, които не намират паралел в българската книжнина и диалектите на българския език:

Бахорка. Употребена е два пъти в ОП в творителен падеж, ед.ч.: **какѡ вие прѡклети, вештице, sazъ диавѡла, целите, s бахѡркием, царем, и магием,** и във винителен падеж мн. ч. във варианта **за вештице, магиѡснице, бахѡрке.** Първата употреба е в един смислов ред с думите **магиꙗ, чаръ**, а втората с агентивни съществителни за лица, занимаващи се с магически практики. Има различни обяснения за етимологията на лексемата, но от съвременна гледна точка те са изложени най-цялостно в Етимологическия речник на праславянския език[123]. Лексемата се свързва с праславянски корен *ba- като в **баꙗти** и експресивна суфиксация **x-or,* подобно в *знахар* от **знати**: *бахорити* ‘омагьосвам, врачувам, бая’, *бахарка* ‘басня, заклинание’, *бахар* ‘знахар’, *бахорица* ‘врачка’. Известна е на чешки, словенски, руски, сръбски, хърватски и дори лужишки. Точно в този вариант не е позната на българските диалек-

ранния етап на старобългарската глаголическа традиция. Още нарочни изследвания по темата у **Л. Селимски.** Прилагателните имена *небесен* и *небески* в българския език и в другите славянски езици. – *Die Slawischen Sprachen*, 1990, Band 20, s. 43–51; **Л. Селимски.** *Етюди по етимология и ономастика.* Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий”, 2016, с. 90.

[123] Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд (под ред. О. Н. Трубачева). Т.1. Москва: Наука, 1974, с. 135–137; още у **В. Пундев.** Сборникът „Абагар” от епископ Филип Станиславов... с. 331 и **Б. Пенев.** *История на новата българска литература.* Т. 1. Началото на Българското възраждане. София: Министерство на народното просвещение, 1930, с. 300.

ти, вероятно поради предпочитаната суфиксация от същия корен *баячка, баялица, баярка*[124] която се е наложила. Възможно е да не е била вкоренена здраво в идиолекта му, а да отразява чуждо влияние, но въпросът остава спорен. Според Н. Радойчич, който изследва Люблянския абагар и открива в него думата **чоперница**, синоним на популярните на Славянския юг названия **мора, вештица, чародѣица**, точно редките и различни от общата лексико-семантична група думи могат да помогнат да се определи произходът на даден текст[125]. Темата за народните суеверия, за врачките и баячките става много продуктивна в новобългарската проповед от XVIII в. и в патоса на нейните най-изявени творци като Йосиф Брадати. В словата на изтъкнатия български книжовник и дамаскинар по думите на Н. Иванова може да се открие истинска номенклатура на южнославянските названия за лицата, занимаващи се с магия (*баби, баснарки, баялници, бродници, вражалки, магесници, самовили* и др.)[126]. **Абагар** поставя началото на тази полемична линия век по-рано.

Бетежен, бетешен: ‘болен, немощен, страдащ човек’, от унгарски beteg, сравни в израза beteg vagyok ‘болен съм’. Това е културно наслоение в личната говорна

---

[124] Български етимологичен речник. Т.1. София: Издателство на БАН, 1979, с. 38.

[125] **Н. Радојичић.** Српски Абагар. – *Etnolog,* 1930–1931*,* IV, с. 187 – 211.

[126] **Н. Иванова.** Суеверията в южнославянската духовна култура през XVIII век (специфика на книжовноезиковата интерпретация). – *Матице Српске за славистику*, 1999, 56–57, с. 103–112.

практика на Станиславов с хърватско посредничество (в хърватски betežan ‘bolestan’), вероятно усвоено още в Лорето. Според Н. Иванова основата beteg- е особено характерна за кайкавското наречие на хърватския език, т.е. в северозападните части в съседство с Унгария и Словения, където се създават контактни зони на влияние[127]. В **Абагара** лексемата е регистрирана с три словоформи: **бетешни, бетешнем, бетешнwга.** Две от тях са субстантивирани прилагателни, отнесени към болния, а третата влиза в състава на съчетанието **ветар бетешни**. С него най-вероятно се означава силна простуда, инфекция, треска, тъй като в народната медицина и вярвания вятърът е основен причинител на различни заболявания. В превода на К. Кабакчиев ‘несравним вятър’ не би могло да се приеме за задоволително тълкуване дори в метафоричен смисъл[128]. Хипотезата на В. Пундев е, че става въпрос за бактериална инфекция на кожата и лимфата ‘червен вятър, болестта еризипел’[129]. С лексемата *ветар* като медицински термин народното лечителство означава още ревматично заболяване на костите и ставите, което според мен е по-логичното обяснение[130]. С анализираната лексема от унгарски

[127] **Н. Иванова.** Контактни синоними..., с. 107.

[128] Абагар на Филип Станиславов, с. 71.

[129] **В. Пундев.** Сборникът „Абагар” от епископ Филип Станиславов, с. 304.

[130] **А. Милтенова, А. Кирилова.** *Средновековни лековници и амулети.* София: Време, 1994, с. 152; **М. Витанова, В. Мичева, Й. Кирилова, К. Мичева-Пейчева, Н. Николова.** *Етнолингвистичен речник на народната медицина.* София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов”, 2021, с. 123–124.

произход, преминала с хърватско посредничество в **Абагара**, се доказва сложната природа на текста и се продължава линията на унгарското влияние, което най-силно се проявява в говора на седмоградските българи и в Чергедските им молитви[131].

Други примери: **достои зе** от хърв. dostojati ‘безлично заслужава, подобава, подхожда’; **кнѵтение** по всяка вероятност означава удар, физическо увреждане от удар < **кноутъ** ‘бич, камшик’, в хърватски knüt; **кроцина** ‘незначителност, злочестина’ по Лук. 1:48 за humilitas, neznatnost; **несклада** ‘неуредица’; **ѡддагна** < odagnati ‘отхвърля, прокудя, изгоня, контекстово болести’; **ѡдлакна** < odlaknuti ‘облекча’; маркиращи облици на местоимения **сѵвака мѡшт, сѵва диела,** дори съюзни средства, като aliti вм. *или*, и др. Ще се спра на още два примера.

Пѡгаргденѡ тело < мин. страд. прич. от pogarditi ‘охулям, опозоря, презра’. *Погардити* се среща в хърватската историческа богослужебна книжнина в Пс. 51:20 според католическата традиция, а на това място според православната номерация в 50-ти псалм, както е в Септуагинтата, стои глаголът *да презра* (ἐξουθενέω). Така е и в съвременния хърватски превод: Žrtva Bogu duh je raskajan, srce raskajano, ponizno, Bože, nećeš prezreti. Това е псалмът, известен в католицизма като Miserere mei, Deus[132]. В **Абагара** той е оформен като M15**.**

---

[131] **Л. Милетич.** Седмоградските българи и техният език. – *Списание на БАН*, 1926, кн. 33, с. 67.

[132] Библия, сиреч книгите на Свещеното писание на хърватски

Чѣма в 3л. ед. ч. се интерпретира различно: с произход от хърватското čemerati, čemeriti, лат. gemo ‘страдам, мъча се’. Втората хипотеза е за директно влияние от страна на българските диалекти, където има наследници на общославянския корен čemer- (*че́мер* ‘беда; отрова; дявол; проклятие; болест’; *чемеря* ‘болнея, линея, топя се, слабея’, ‘страдам’, сравни още *зачама*). Привеждам примера тук, защото той е поредното доказателство за различните интерпретации по отношение на един и същ обект. Контекстово глаголната форма може да се преведе „страда”[133].

4. Италианското и хърватското влияние на фонетично равнище проличава в начина на изписване на някои лични имена. Той се отличава от приетите в православната книжнина норми. В словоформите от този тип се оглеждат различни явления от фонетиката на двата чужди езика, които задават образците за богатия ономастикон в **Абагара.** Невинаги този лексикален пласт е привличан за езиков анализ, но сред последните приноси следва да се посочат две много ценни разработки. Първата е на Б. Минчева[134], която обосновава връзката между тексто-

---

език, с. 657 https://studybible.info/Croatian/Psalms%2051 [прегледан 12.02.2023].

[133] АБДР; Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд (под ред. О. Н. Трубачева). Т. 4. Москва: Наука, 1977, с. 30–31; **Н. Геров.** Речник на българския език. Т. 5. София: Български писател, 1978, с. 540.

[134] **Б. Минчева.** Светците в „Абагар” на Филип Станиславов – майски цикъл (розарий) и народен календар. – В: *Годишник на*

вете и изображенията на светците в **Абагара** и формулира тезата за наличие на два цикъла, съобразени с астрономическия календар: народен (с начало месец май и свързан с католическия майски розарий, посветен на Дева Мария) и годишен (с начало месец януари и свързан със земеделската дейност, емблема на която става св. Георги)[135]. Според авторката те осигуряват синтез между фолклорното и християнско-религиозното мислене при българите. Проекции на тези явления могат да се намерят и в езика. Втората статия е цитираната на Л. Селимски[136], в която много уместно се използват личните имена, за да се докаже по безспорен начин чуждото влияние върху **Абагара.** В потвърждение и допълнение на казаното от него, ето някои от най-изразителните примери за италианско влияние: **Бако** (Bacco – лечителят от двойката Сергий и Вакх), **Бартѡлѡмеѡ** (Bartolomeo – апостол Вартоломей**),** **Закариа** (Zaccaria – пророк Захарий), едно-

---

Софийски университет „Св. Климент Охридски”, Философски факултет, Библиотечно-информационни науки, 2015, 7, с. 35–52.

[135] **Б. Минчева.** Амулетните свитъци тип абагар, с. 129. Отпечатването на **Абагара** на 6-ти май не е случайно. Месец май е месецът на Дева Мария в католицизма. Именно с найната гравюра започва **Абагарът.** *Розарият* < *rosarium* е молитвена форма в католицизма, както и предмет, низ от топчета, с който се следи за броя и реда на молитвите при произнасянето им. В православната традиция такива са монашеските *броеници* или *бройници*. Розарият е съставен от св. Доминик през XII век. В ръкопис НБКМ 1309, който съдържа както Богородичната литания, така и розария, се отбелязва, че молитвите през месец май трябва да са така изобилни, както самият месец изобилства с много и различни нови и зелени цветя, л. 22а.

[136] **Л. Селимски.** Как е възниквал „Абагар”...

типното представяне на библейските персонажи Гавриил и Даниил (**Гавриела** – Gabriele, **Даниелле** – Daniele profeta), **цирилє** – Cirillo – Кирил. Имена от гръцки с начална група ευ- се запазват, както е в италиански, например **єѵстакиѡ** – Eustachio – Евстахий, още **єѵстимиѡ, єѵгениѡ** и др. При новозаветните персонажи с името Яков се наблюдава поскоро влияние от хърватски и последователно се среща **Иакѡв** – Яков, докато в италиански е Giacomo. За сметка на това именно Якоб / Jákob е установената форма в банатската книжнина[137]. Един от най-интересните примери е **Килевеѡ.** Контекстово той без всякакво съмнение се отнася до св. апостол Юда Тадей и вероятно е контаминация от пълното име на италиански Giuda Taddeo или Lebbeo. Забележително е, че в Авгаровата епистолия името на св. апостол Тадей, един от 70-те ученици на Христос, се среща единично с утвърдената си в православната книжнина форма **тадеѳ.** Това може само да потвърди предположението, че извадката от Авгаровия цикъл има южнославянски православен образец. В същото време всички лица с името Йоан се представят с добре познатата в Западните Балкани и в българските преходни говори форма Йован – **Ивван**, **Иввана**, **Ивване**. Станиславов избира две примерни български женски имена като обобщение за всяка една жена от паството му, която би могла да се

[137] Svetotu pismu Novija Zákun. 1. Svetite evangjéla. 2. Právbite na apustolite, Pismáta, Knigata na tájnite, Videnjta. Timişoara: Editura Helicon, 1998. <http:// www.Virtualna biblioteka (awardspace.us)>, s. 26 [прегледан 29.03.2023].

възползва от силата на словото, за да има щастлив брак и да зачене дете. Това са *Гергина* (производно от Георги>Герги, вокатив **гєргиѡ**) и *Тодора* (феминален вариант от Тодор, светеца воин, който присъства двукратно във вокатива **тѡдѡрє,** веднъж с приложението **Тнрѡннѡ.**) Те са записани в молитвените инвокации на мястото **имѣрекъ** – буквално *кажи името,* и имат подчертано народен характер. От примерите може да се направи същото заключение, което произтича от анализа на останалите езикови нива, а именно, че в **Абагара** българското и чуждоезичното се съчетават органично и че народно-разговорното начало допълва и обогатява книжовната норма на религиозната католическа книжнина.

Направените дотук наблюдения позволяват да се потвърдят изказваните с други аргументи заключения на редица изследователи, че **Абагарът** се отличава с два основни типа езикови влияния, които стоят в основата на два различни концептуални модела за съчетаването на свое и чуждо:

1. Влияние от страна на православната традиция, която се усвоява посредством *старобългарската книжовна норма*, а чрез нея се възпроизвежда основополагаща терминологична лексика на християнството от гръцки и латински;

2. Влияние от страна на така наречения *илирийски книжовен модел*, който от съвременна гледна точка следва да се отъждестви основно с хърватския език. Това влияние прониква в езика на **Абагара** по два основни пъ-

тя: чрез прякото въздействие на книжовни образци от типа на Ritual Rimski – официалния, признатия от Рим религиозен компендиум за славяноезичното население на Балканите, преведен на хърватски, но също така благодарение на престижността на образованието и принадлежността към интелектуалния елит в онази епоха. Отново два фактора трябва да бъдат взети под внимание. Станиславов завършва илирийския колеж в Лорето и със сигурност владее хърватски, но съзнателно се приобщава и към дейността на Чипровската книжовна школа. Тя създава свой книжен фонд и единствена в системата на книжнината на българите католици през XVII в. има черти на регионална проява на нормативност с наддиалектен характер. Коректив в тази сложна смесица остава говоримият български език, част от който е говорът на павликяните.

III.III. Българският език и неговото народно-разговорно начало

Независимо от чуждите влияния **Абагарът** е представител на динамично развиващата се лексика на българския език от XVII в. Редица автори подчертават тази зависимост. Изкушавам се да цитирам лаконичното, но напълно вярно мнение на Г. Константинов, че Абагарът е „книга, написана от българин, за българи”[138]. В следващите редове ще обобщя някои от най-важните факти в тази

[138] **Г. Константинов.** *Стара българска литература. Т. 1. От Кирил и Методий до Паисий Хилендарски*. София: Хемус, 1943, с. 176.

посока. *На първо място*, симптоматичен факт е, че турцизмите (османизмите) са нерелевантен езиков признак за **Абагара**. Еднократно употребената лексема в мн. ч. **харамиа** в Е**,** от арабски през турски harami ‘хора извън закона, разбойници, обирджии’, е практически единична и има изцяло разговорен характер. Липсата на турцизми не е маловажна особеност на творбата, тъй като впоследствие през XVIII в. католическите свещеници от български произход, а по-късно и чуждите мисионери, работили през XIX в., са силно повлияни от разрасналата се употреба на турцизмите в разговорния български език. И понеже те се стараят да се доближат до паството, да го опознаят и да му въздействат, турцизмите естествено навлизат в техните произведения. Турцизмите характеризират проявите на лексикографиране на българската реч в двуезични речници с мисионерска цел. Отлична илюстрация на подобни процеси са преводите на Петър Ковачев Царски през XVIII в. и първият българо-италиански речник на отец Маурицио да Кастелацо от 1845 г., които в последните години бяха проучени подробно именно по отношение на наличните в тях турцизми[139]. В епохата на Късното средновековие, в условия на реален битов билингвизъм, редица жанрови представители на религиозната книжнина сред българите и особено проповедта, сборниците със

[139] **М. Абаджиева.** *Павликянската книжнина от XVIII век в историята на българския език.* Дисертация за присъждане на образователната и научната степен *доктор.* София, 2017; **М. Абаджиева.** *Ръкописният българско-италиански речник на отец Маурицио от 1845 г.* София, 2020.

смесено съдържание и дамаскините познават разширената употреба на турцизми[140]. *На второ място,* разговорното начало в **Абагара** е застъпено чрез богат пласт лексика, която може да бъде открита в други съвременни и следходни произведения и преди всичко в дамаскините. Думи като *завезувам, коситра, курвар, поболея, поган, сатана* и др. са разработени в Речника на Тихонравовския дамаскин от XVII в.; характерни за Йосиф Брадати са *изтерам* ‘изгоня, прогоня, отхвърля’*, оболея, патя* и др.[141]. Затова нека представим отделни семантични полета от **Абагара,** които доказват развитието на разговорното начало в езика и промените спрямо старобългарската и среднобългарската книжовна норма.

Части на човешкото тяло

В последната М20 за болен от всякаква немощ се срещат общо 49 названия от анатомията на човека, които доказват огромното лексикално богатство на текста. В нормализиран облик и подредени по азбучен ред това са: **бедро, бокъ, бръвь, власъ (кwси), гърбина, глава, гръло, гржда, длань, жила, колѣно, кость, кръстъ, лакъть, лице, лъстъ, мъышьца, мозгъ, небо, нога (крак), ноздри, нокъть (ноуфт), носъ, очи, папакъ, плъть, проходъ, прьстъ, пята, ребро, ржка, слезена, срьдьце, стегно, тѣмя, тѣло, оудъ,**

[140] **В. Мичева.** Турцизмите в езика на новобългарските дамаскини. – *Известия на Института за български език*, 2017, 30, с. 74–108.

[141] **Д. Петканова.** *Народното четиво през XVI–XVIII в*. София: Български писател, 1990, с. 328–329.

оустa, оуши, ходъ, чело, членъ, шиꙗ (**вратъ**), **жтроба, ꙗзъикъ.** Някои названия са хипероними от типа на **оудъ** ‘орган, част’, **членъ** ‘член, орган’; други са употребени като контактни синоними от типа на двойките *нога-крак, власи-коси, врат-шия*, при това придружени от маркери за синонимен характер на лексикалните единици, каквито са съюзните средства *или* и неговият хърватски облик **алити, илити.** Ако се сравни тази молитва с православния образец, издаден от Н. Тихонравов[142], се вижда редакторската намеса в някои лексеми в посока към онародняване. Такъв е примерът **wд карст,** от кръста – **ѿ хрепта** < **хрьбьтъ.** Срещат се нови словообразувателни варианти на известни старобългарски думи (**гарбина** вм. **гръбъ; папак** вм. **пѫпъ; гарло** вм. **грътань**). Тъй като тази молитва не съвпада цялостно с нито един известен православен или католически образец, най-оправдано е да се предполага, че става въпрос за някаква редакторска намеса на самия Станиславов. Той е комбинирал източници, за да внесе в своя труд молитви, подобни на четените при тайнството елеосвет (миропомазване) върху болни и страдащи. Библейските маркери на изцелението със и чрез вярата са следните официални ритуални практики: помазването с елей, произнасянето на молитви от свещеника, изповядването на греховете един на друг и молитвата на цялата християнска общност над страдащия (както е записано в Библията, Иак. 5:13–16). В същото време фолклорните

[142] **Н. Тихонравов.** *Памятники отреченной русской литературы*. Т. 1–2. Москва: Университетская. типография, 1863, с. 357–359.

формули (баения, заклинания) притежават същия терапевтичен ефект чрез думите. Именно словото в Станиславовата молитва има основно въздействие, тъй като помазване с елей според текста не се извършва. Отличителна черта на настоящата молитва е, че не се лекува конкретна болест, а Божията сила се проектира върху всеки отделен орган на човешкото тяло с превантивен, лечебен ефект и цялостно излекуване на тялото, равносилно на очистването от греха в християнството.

Група глаголи за говорене

Втората група лексеми е особено подходяща, за да илюстрира разговорното начало. Това е така, защото по същество **Абагарът** е текстов амулет и цели със силата на словото да лекува, предпазва и благославя събитията в човешкия живот. Затова не е изненадващо, че групата verba dicendi в него е доста богата. В текста на **Абагара** се срещат следните лематизирани и графично нормализирани глаголи според старобългарската норма: **глаголати, дозъвати, доумати, зазъвати, зъвати, казати, клицати, нарицати, призъвати, рещи, съборити, съказати, съпоменѫти.** Честотно най-много са формите от **рещи** – 9, и от същия корен **нарицати** – 3, включително причастни употреби (с типичната замяна на *ч* с *ц*: **рецет, реце, рецимѡ, нарецени**), следвани от **казати** с 5 и с по 2 словоформи от другите глаголи за говорене **глаголати, доумати, клицати**. Тяхното функционално разпределение разкрива интересни факти. Така например двете форми *клика* за 3л. ед. ч. сегашно време се свързват единствено с ап. Павел в изра-

зителната перифраза **Апостол Павел пише, трѣбе, и клика,** т.е. синоними са за силно и емоционално говорене, което трябва да бъде чуто като зов на тръба (сравни в ранни преславски преводи **въстроубити, троубити** ‘тръбя’)[143]. Перифразата се извлича от оригиналното поучение на никополския епископ срещу суеверията на павликяните прозелити, в което редица евангелски цитати са предадени свободно и допълнени с тълкуванията на духовния наставник. По този начин в печатен текст от средата на XVII в. е запазено и умело вплетено в патоса на творбата основното значение на *кликам* ‘викам, зова, крещя, изричам на висок глас нещо’[144]. Отново в П са концентрирани двете употреби *да каже* (*да каше*), с които се илюстрира по-неутрално речта на ап. Павел или на Христос. Забележително следващият синоним се извлича от същия самостоятелен авторски текст на Станиславов, с което се оправдава тезата, че новобългарските езикови елементи са концентрирани в наративи и поучителни фрагменти с оригинален, а не преводен характер. Става въпрос за *думам,* който не е документиран в класическите старобългарски паметници: **ни да се яде, ни пие, ни дѹма, ни ѳ кашти да се вѣвштаив; и ядете, и пиете, и дѹмите с тези, прѣклетице и прѣклеци, непрiатели Бѫжи.** Контекстово *думам* насочва към разговор между хора, забраната на

[143] Cyrillomethodiana. Електронен портал по кирилометодиевистика <www.Cyrillomethodiana.uni-sofia.bg> [прегледан 12.06.2023].

[144] Български етимологичен речник. Т. 2. София: Издателство на БАН, 1979, с. 448–449; Старобългарски речник. Т. 1. София: Валентин Траянов, 1999, с. 726.

епископа да се общува с онези, които са отстъпници от Божия морал и няма да влязат в царството небесно (перифраза по 1 Кор. 5:10–11, 1 Кор. 6:9–10). За сравнение може да се посочи, че глаголът се оказва с много висока честота на употреба в моралните поучения на Йосиф Брадати през XVIII в. Тук дори са налице етимологични фигури от типа *да не дума своему мужу лоши думи*[145]. Век по-рано вече се наблюдава активизирането му в наративи и поучения с морализаторски характер. На този фон формите от **глаголати** в **Абагара** също са само две и са синоними за основен речев акт, изговаряне, произнасяне на думи в междучовешка словесна комуникация: 1. **Сице глагѡлаѧ и сказѹѧ Госпѡдѹ нашемѹ Исѹсарстѹ тѡгѡ ради Єпистѡлиѧ сказах и пѡслах ка тѣ́бѣ;** 2. **кѡмѹ тѡ Христ глагѡла.** Първият пример илюстрира оказионалната за текста на **Абагара** склонност да се дублират в близка позиция глаголи за речева дейност, които от съвременна гледна точка са редундантни. Тук буквалният превод е „така говоря и казвам" – думи на Авгар цар, но фрагментът се превежда различно: „така бе казано и речено на нашия Господ Иисус Христос чрез писмото"[146]; „тъй говоря и разказвам на Господа наш Иисус Христос"[147]. Двата синонима не са просто контактни в смисъла, вложен от

[145] **Д. Димитрова-Маринова.** Поучението към жените и момите в ръкописната традиция от втората половина на XVIII в. – *Старобългарска литература*, 2005, 33–34, с. 391.

[146] Абагар на Филип Станиславов, 2006, с. 49.

[147] **Б. Ангелов, М. Генов.** Стара българска литература, с. 585.

Найда Иванова в проучването ѝ[148], а по-скоро са отглас от старата книжовна традиция. Подобни примери са христоматийни за старобългарските евангелски преводи от най-ранния етап на книжовната традиция и могат да се опишат не само от гледище на лексикалната семантика като verba dicendi с различни корени, но и граматически като натрупване на лични и нелични (причастни) форми. Става въпрос за добре познатите изрази от типа **отъвѣщавъ рече; рече же имъ притъчѫ гл҃ѧ** (Лук. 12:16) и др. В **Абагара** се предпочитат спрегнатите глаголни форми във връзка с тенденцията към аналитизъм.

Еднократно в минало неопределено време е употребен разговорният глагол *сборя* вместо *говоря*. Днес той се среща в различни основни форми из цялата територия на българския запад и югозапад[149]. Забележително в контекста се явява заместител на неутралния глагол *говоря* в перикопата от Евангелието на Лука (Лук. 1:55): **Иакѡ сѣѡрил иест ка Ѡтци наши Ѧврамѹ, и Семенѹ иегѡвѹ ва веке,** „както говори на нашите отци – към Авраама и семето му довека”[150]. Цялата М16 *Молитва, когато душата тъгува,* известна като Богородична песен, е католическа и както правилно отбелязва В. Пундев, дори в хърватския превод на Rituale Romanum Б. Кашич използва формата govorio[151].

---

[148] **Н. Иванова.** Контактни синоними...

[149] Български етимологичен речник. Т. 6. София: Издателство на БАН, 2002, с. 530.

[150] Библия, сиреч книгите на Свещеното писание, с. 1258.

[151] **В. Пундев.** Сборникът Абагар от епископ Филип Станиславов, с. 337.

Следователно замяната е плод на силно влияние от страна на говоримия език.

Към другите глаголи за говорене в текста следва да се добави коренната група около *-зъв,- зов*: **ꙁава сѧ аꙁ нѣдѡстѡини рабъ тѵ̀вѡи; или раба тѵ̀вѡиа призивати; ꙁаꙁѡват мѧ блажѧнѵ̀ сѵ̀ви Народи, ꙁаштѡ Цариць нарица мѧнѣ** и др. Примерите са ценни поради това, че прокарват мост между старобългарската лексика и диалектите и развиват две основни значения: 1. Викам по име, очаквайки обратен отговор; призовавам. Това е сакрализираното значение на призоваването на Божията милост в молитвите; 2. Наричам, именувам, назовавам, викам, призовавам някого по име.

Един от последните примери, които заслужават интерпретация, е глаголът **приказати**: **Сдрава Дѵ̀ша присвиета Гѡспѡдина Исѵ̀каръста, кѡиѵ̀ на карст прѣпѡрѵ̀ци и приказа Ѡцѵ̀ Бѡгѵ̀ Стѵ̀вѡрителиѵ̀; пѡнижѧ ти приказѵ̀ием дѡвѡрѡвѡлѧ...** Без всякакво съмнение той не следва да се преведе „подчинявам се”[152], а обозначава състоянието на смирено преклонение и изповед пред лицето на Бог, т.е. ‘изповядам се, споделям устно греховете и мислите си, изказвам, изразявам’. От всичко казано може да потвърдим тезата за онароднен характер на групата глаголи за говорене в **Абагара,** които не скъсват връзката със старобългарски, а само я осъвременяват. Тя е богата и преходна по отношение на основната опозиция книжовно-народно от старобългарския език към съвременната лекси-

[152] Абагар на Филип Станиславов, 2006, с. 53.

ко-семантична група, в която *думам, кликам, приказвам/ изповядвам* и др. вече са маркирани само като диалектни и остарели. Особената концентрация на изследваните глаголи в ОП, което по естествен начин прелива в текста след Авгаровата епистолия, е доказателство, че те стават изразен арсенал в новобългарската проповед на народен език, предназначена за устно произнасяне и слушане[153]. Участват в изграждането на нейния стил и в реториката на привличането, приобщаването на пасомите към наставленията на духовния отец и на новокръстените към Христовата вяра, с една дума – изпълняват същите прозелитични функции като целия текстов и гравюрен репертоар на **Абагара**.

[153] **М. Димитрова.** Езикови вариации на късната проповед (XIX в.). Проблеми на издаването и включването в лексикални тезауруси. – В: *Информатика, граматика, лексикология*. София: Графис – Ал. Жеков, 2015, с. 123–136.

Заключение

Кратките наблюдения, изложени дотук, имаха за цел да осигурят по-плавен преход към опита за речник на **Абагара** и да докажат сложността на неговата езикова същност. В заключение бих искала да споделя онези най-важни постановки, които смятам, че не просто произтичат от настоящото занимание с текста на печатния амулет, но биха могли да очертаят една трайна тенденция за бъдещи изследвания върху **Абагара.**

1. Първият и най-важен извод е този за необходимостта **Абагарът** на Филип Станиславов от 1651 г. да заеме своето място в историческите граматики на българския език като един от надеждните му представители от XVII в. Именно с конкретни факти би могъл да се оспори възгледът, че творбата е написана изцяло на литургическия език на българите католици от тази епоха – хърватския, „с отделни българизми”[154]. Както бе показано, въпреки безспорното хърватско влияние и принципно вярното мнение на В. Гешев, че „за да разбере текста на **Абагара,** един средностатистически образован жител на съвременна България трябва да ползва или съвременен хърватски речник, или сърбохърватски речник от XX век”[155], *българският език на произведението е вън от съмнение*. На съвременния етап на проучване върху книж-

[154] **А. Турилов.** Абагар. – *Православная энциклопедия*. Под ред. Патриарха Московского и всея Руси. Т. 1. Москва, 2000, с. 25, https://www.pravenc.ru/text/62402.html [прегледан 23.07.2023].

[155] **В. Гешев.** История на българския език, с. 587.

нината на българите католици подценяванията и изтласкванията ѝ в периферията на книжовните процеси са на път да се преодолеят окончателно и тя да стане пълноценен източник за българската литературна и езикова история. Книжнината на българите католици възниква и се развива в резултат на разпространението на католицизма по българските земи под османска власт в периода XVII–XIX в. и се обособява като самостоятелен дял в българската литературна история; тя се създава от представители на една конфесионална общност и за нейните членове[156]; отличава се с *вътрешна специфика и нехомогенност* поради съществуването си в печатен и ръкописен вид, с латинска и кирилска графика, на български и на чужди езици, но и с *устойчивост*, доколкото продължава да се създава и през 21. век в задграничната общност на банатските българи. Най-важната ѝ характеристика остава *употребата на живия български език от съответната епоха* за създаването на комплекс писмени паметници и текстове, съхранили паметта за историческото минало, бита, психологията, материалната и духовната култура на част от българския етнос. Българският език става мостът и инструментът за вписване на маргиналното в полето на културната идентичностна доминанта, или по думите на Кр. Станчев може да се говори за *основен и маргинален*

[156] **М. Димитрова.** Книжнината на българите католици – В: *История на българската средновековна литература.* Второ преработено издание. Съставител А. Милтенова. София: Изток-Запад, 2009, с. 744–753.

български културен текст[157]. Изключително приятно е, че изследванията върху един от първите значими текстове за българите католици съвпада със засилен интерес към самата книжнина в последното десетилетие[158]. Така по естествен път се създава макрорамка на научното дирене или още по-точно – общо изследователско поле, в което всички най-важни представители на тази книжнина могат да бъдат обединени, защото за описването на нейното жанрово, графично и езиково разнообразие са необходими повече образци. **Абагарът** би оглавил списъка им.

2. Поради факта, че исторически възниква в епохата на Късното средновековие от края на XVI и началото на XVII в., католическата книжнина споделя макротипологическите особености на целия книжовен процес в българските земи под османска власт, а именно *налагането на разговорния (наричан още народноразговорен, народен) език в писмената комуникация*. Тази черта се превръща в най-важната комплексна характеристика на ново-

[157] **Кр. Станчев.** Литературата на българите католици: маргинална за Изтока, периферна за Запада, но индикатор за бъдещия модел на българското развитие. – В: *Маргиналното в/на литературата*. Рая Кунева (съст.). София: Боян Пенев, 2011, с. 192–207.

[158] Наред с цитираните разработки на М. Абаджиева и Л. Илиева, бих искала специално да открои **М. Младенова.** *Банатският български книжовен език в контекста на славянската микролингвистика.* (История, динамика на формата и езикови политики). Благоевград: ЮЗУ „Неофит Рилски", 2021; **П. Петков.** *Zaropismo illi Balgarska istoria на отец Едоардо Валпа от 1849 г.* София: Буквица, 2022.

българските дамаскини, на част от сборниците със смесено съдържание, на оригиналната новобългарска проповед. Във всички тях се наблюдава *пряка връзка между книжовен и говорим език*. **Абагарът** го доказва.

3. Проектът *Културната идентичност на банатските българи и българската католическа книжнина* изведе на преден план необходимостта банатските литературни образци да се впишат в общия развой на българската католическа книжнина, за да се очертае културната идентичност на тази общност като *част от една много по-обхватна и дълговековна традиция.* Речникът на **Абагара** би допринесъл за осъзнаването на процеса на динамично развитие и приемственост, защото като първо печатно произведение с новобългарски езикови елементи задава изключително плодотворната линия на живата народна струя в католическите ръкописни сборници през следващия век, а впоследствие и в банатската писмено-регионална норма на българския език до днес. В банатската писмено-регионална норма до днес битуват еднокоренни лексеми, познати от **Абагара**, като blagusvevam, branitel, bulnav, cernić ‘лекар’, negu съюз, pagan, pop, porodenie, uzruk ‘причина’, uzveličevam и др.

4. Със своя универсален характер, обединяващ всички християни, **Абагарът** е мост между Изтока и Запада на християнството и остава тема за нестихващ културен диалог.

6 май 2023 г.
София

Оригинален наборен текст на Абагара[159]

✝ Пѫхвала цѣастнѡмѹ Карстѹ и Трѡнцѣ нераслацене.

Карстѹ тѹвѡнемѹ цѣастнѡмѹ пѡклагннамѡ се Ѵвладнкѡ, и сѹвнетѡмѹ карштеннѹ пѡнемѡ и славнмѡ. Цаетнн и жнвѡтѹвѡрештн Карсте пѡмѡѕн рабѹ Бѡжннѹ.

✝ Сне нмена Гѡспѡдни, Кѡн нх нѡснт прн себе цнстѡм сарцем, и бнстрѡм паметнм, бѡнеште се Бѡга, далгѡвецнн бѹдет на ѕемлн.

Ѵласть, Снла, Слѡвѡ, Жнвѡт, Лнѹб, Мѹдрѡст, Ѡсѡтнр, Пандѡкратѡр, Параклнт, Сѹветана Тарпеѕа, Пастнр, Ѡѹвце, Камен, Пѹт, Дѡм, Рнѕа, Цѹвет, Ѡснѡванне, Глава, цнст Женнх, Ѵладнка, Нстнни Снн цлѡвецанскн, Ємманѹнл, Нацетѡк, Парвѡрѡжденн, Месна, Цар вецнн. Нсѹс Хлеб Небескн, Ѡтец, Тѹвѡрец, Савао҂, Кнрнѡс, Дѹх, Мнлѡсарднн Ѕастѹпннк, Бѡжд, Салнце, Хрнстѹс, Нсцелнтел, Прнвецнн, Ѩоанаѳѡс, Мнлѡстнв, Ѕаѕдател, Наганец, Телец, Ѡбраѕ, Слава, Ѩѕ несам еже несам, Правда, Нстѡцннк, Ѵста Нстнна, Радѡст, Нацелннк, Єлеѡн, Єрен, Рѡк[160], Дѹвѡр вецнн, Ѡправданне, Трѡнца нераѕдѣлнма, Цар, Над васем Царѹне,

[159] Графиката се възпроизвежда максимално вярно с оригинала. При набора се коригират сливания и очевидни печатни грешки. Въвежда се сегментация на думи и изрази, съответстваща по-точно на смисъла. Не се отбелязват пренасянията на нов ред, типични за **Абагара**. Някои разчитания подлежат на дискусия и отразяват единствено виждането на авторката.

[160] В други източници на това място сред 72-те Имена на Бог стои **пророкъ.** В изброяванията се спазва членението в **Абагара**, което вероятно отразява преосмисляне на някои имена.

Гѡспѡдн Нєѕкарсте пѡмѡѕн рабѕ бѡжнѕ н нсцелн енѕ wд недѕгн ненин.

Я се имена прнсветне Бѡгѡрѡдницн.

Кѵпина, Жезл, Кѡрен, Землна сѕвета, Нѕг, Камен, Маслина, Кнвѡт, Престѡл, Дѕвѡр, Снѡн, Матн снла, Ѡдар, Книга, Клещн, Девнца цасна, Прѡрѡцница, Царнца, Скрнгна, Невнеста, Сестра, Ѵврата, Град, Даштн Ѡбрѕцена, Ѡблак, Зренне бнстрѡ, Небѡ, Нстѡк, Запад Салнце, Местѡ, Рѕнѡ, Жена блажена, Марна, Гѡра Бѡжна, Свнеща нєѕкаснмана, Златна Кадилнице, Прецнста вєѕМѕжна, н Скрнгнна вехценна, Набалкѡ благѡвѡннѡ, Цѕвет нєѕвехнѕт, Сѕвнета Сѕвнетнх, Кѡфцек Завнета, Ран, ѳнмнан, Крнне нзмнрна, Хѡрѕввн ѕвладавствва, Престѡл Херѕвнмскн, Тарпеза Сѕвета, Благѡпрннемннца, Нстннн Сен, Дѡм Бѡжн, Царквѡ Салѡмѡнѡва, Древѡ жнвѡтнѡне, Ѡгледалѡ правде, Ѕвездѡ нѕтаргнна, Деннце верна, Сѕд дѕхѡвнн, Ѵзрѡце наше радѡстн, Нме пѡцтенѡ, Спасенне немѡштнним, Ѵтешенне Хрнстнанѡм, Раздѕмѡ тѕжннем, Пѡмѡштнице ѣлезннем, Царнца Херѕбннѡм н Серафннѡм, н васнех Небеснех Снл, н Ѵвластн, пѡмѡѕнте рабѕ Бѡжннѕ.

Єпнстѡлна Ѧбагара Цара пнсанне Карств Гѡспѡдѕ нашемѕ.

Ѧбагар Цар, Кнез Єденскакѡ Града мѡлннне н велнкѡ васѕднханне непрнстанѡ н салзн прѡлнванѕштн дан. Снце глагѡланѕ н сказѕнѕ Гѡспѡдѕ нашемѕ Нєѕкарств тѡгѡ ради Єпнстѡлнѕ сказах н пѡслах ка те́бе, не ѡдреци се прнндн ка мене. Пѡннже немѡшт сасдаржнт ме велнка, н ѡд ѡдра мѡегѡ днкнѕтн се не мѡгѕ дѡселе, ѕ̃ тѡе летѡ нмам. На, мѡлнѕ тн се дѕшенѕ смнлн се денѕ заштѡ ѕстатн не мѡгѕ, аште бнх прншел

ка тебе, да немошти ради не могѫ приити и поклонити се тебе. Такмо молење и Єпистолѭ сѭ писах. Слишахмо о тебе, велика исцеленна, тѫворима само словом недиием и велика то кона повеленеш ми.

Слишахом од тебе Господе Боже мои, и од тѫжих целбах бѫвших с тобоѭ, како ти без влѣховане и без вилне, исцеленне словом недиием тѫвориш, слепим прозрение, глѣхим слишанне, хромим хожденне подаеш, и слеки испрaвлиаш прокаженн ощищаеш, и делгомѣчнми болезни ощиштанеш, и нецисти дѣхи словом одгоиниш, и Женѫ прокаженѫ карвотоцѭ приксоснобене рѭзи тѫворе, исцелил несм, и мартѫви васкаршиѭнеш. Такова слишахмо од тебе Господи, и смислих ѫ сарце мѫое, писати ка тебе да дондеш исцелити мене, и посла, Христос Тадеѫ Апостола, и исцеле нега, не вилием ни царием, ни магием, него словом, како пише Абагар сам да целиш бес вилна, само словом, како вне проклети, вештице, заз дивола, целите, ѕ бахоркием, царем, и магием, толи вас христ наоци, толи нас наоцише Апостоли, толи Євангелисти, толи Маценици, толи Калогиери, и Пѫстиниаци, кои сви подложише Христа ради Тело и Палт своѭ на разлики маценне, толи Сабори, и Свети Отци наоцише, и навезтише, ѕ Книге написаше, да наслѣдиете, царие и магие и Сотонска вилна, видите да Абагар Цар, не ište вилна од Христа да исцелен биде, амин да рецт, рец Христос и да исцели се, слѣшан Накова Апостолина Брата Христова, де каше, Братио Мѫжи, и Жене, ако се, кѫои од вас расѣоли, или поволи да дозове Попа, да мѫ поцате и помаже миром свѣтием, и изповида грех свѣои Дѣховнику,

н прѡстн мѕ ке Бѡг, н ѡдлакна ке бѡлест негѡва, а не каже, дѡѕѡвн бабѕ, да бане н слива кѡснтра. Апѡстѡл Павел пише, Трѕбе, н клнка, не снате лн каше, да ва Царствѡ Небеснѡне, не штат да ѕлеѕат клагнналцн ѡд Ндѡле, нн кѕгварн, расблѕдннцн, раскѡшннцн, нн с машкѡм главѡм хѡдештн, нн харамна, нн ненаснтенн благѡ, нн пнанцн, нн кѡн прѡкляннанѕ, нн кѡн се ѕаклняннанѕ, нн вештнце, нн магнѡсннце, нн кѡн жнвннѡм хѡденѕ н грешѕ, клнка Павел, на дѕвѡр, таквнѕн, нсван Рана Бѡжнега н прнбнвалнште Хрнстѡвѡ. Н раскѡше наганца, н прнстѡла сѕднѡга, неднак Павел каже, Ѕа вештнце, Магнѡсннце, Бахѡрке, нн да се наде, нн пне, нн дѕма, нн ѕ каштн да се ѕпѕштанѕ, тесн прѡклетн, какѡ вне драга Братнѡ, н мнлн Сестре, пѕштате, ѕ вкаштн, н надете, н пнете, н дѕмите с тесн, прѡклетнце н прѡклецн, непрнателн Бѡжкн, када неднак карст не ве дѡжал на сѕвет, нн мака патнл, тѡгнѕн, а ннне, ѡправн сте, ѡцнстенн сте, пѡсвештенн сте, ѡправѕданн сте, ва нме Хрнста, н Дѕха Бѡга нашега, кѡн каже, Дана нест мене сѕвака мѡшт на Небѡ, н на Ѕемлнѕ, пѡндите хнтрѡ пѡ свемѕ Сѕвнетѕ, ѕцнте свн Нарѡдн ѡбслѕжеватн сѕвакѡна ѕапѡведах вамн. Карстнте нх ва нме Ѡтца, н Сина, н Светагѡ Дѕха, нже карстенѕ се спасенн бѕдѕ, а нже не карстенѕ се ѡсѕденн бѕдѕ, да на Свет не брндех греха не бн н мали, тѡгнс дахнѕ ва ннх н реце нм, Прнмнте ѕ вас Дѕха Светагѡ, н кѡмѕ ѡдпѕстанете грехн, бѕдѕт ѡдпѕстенн, а кѡнмн вас даржнте, непрѡстенн несѕ. Ѡвне Ярхнперен Братнѡ мѕѡна, кѡмѕ тѡ Хрнст глагѡла, не лн намн Наместннкѡм Апѡстѡлѡф н Наследннкѡм Хрнстѡвнем, ѡдвеѕатн ѡд грех, н свеѕатн, кѡн ѡд нас Ярхнперен седнѕ да слѕша грех Стада

сѣвшга, и ждвежет нх ѡ̀ грех, накш Хрнст запшведа Япшстшлем ждвезатн, а Не вештнцем, и Магншсннцем. Зашттш вне ш Ярхннерен, Пшпшвн, Калѣгнерн, Дѣхшвннцн дшпѣштавате да сна стрѣванѣ и цннень ѣ Стадах вашнх, междѣ неКннжнним хрнстнанѡм де вн е Клнѣц Петрѡф, де вн е Маец нли Сабла Павлшва, а тш нест пршклетстѣвш, да пршкелнете ждферлете, ждделнте, и ждлацнте, таквнзн жд Стадах вашнх, али вне не ннжга радн, негш блага радн сна дшпѣштавате. Тш гюре вамн, када вн рецет Хрнстшс, Нашх и леле вамн Пастнрн, зашттш Стадш мѣшне не наѣцнсте, амн запѣстнсте да блѣденѣ, дѣше ннх нскашта жд рѣках вашнх. За тш мнслнте се вне ш Ярхннерен.

Кшн се рждн на сан свнет вшлестн тарпн и недѣге патн и цема.

Мшлнтва за недѣге рецет Пшп, даскал, нлн дѣхшмннк над вшлннка мшлет се снце.

Сдравш Телш, Палт, и Дѣша Гшспждння Нсѣкарста Спаснтелна свнега свнета нас радн на карст распет рагненш, ѣмарлш, плнѣненш и пшгаргденш.

Сдрава Карвн бесценна, нас радн пршлнта.

Сдрава Дѣшш прнсвнета Гшспждння Нсѣкарста, кшнѣ на карст препшрѣцн и прнказа Щцѣ Бшгѣ Стѣвшрнтелнѣ, пшннжнш тн прнказѣнем дшбршвшлнш и дарѣнем дѣшѣ, жнвшт, сарце мѣшне, трѣд и мѣке, и сѣва днела даннас, сѣтра и све ѣреме недшстшннн и ошште мшлнм, тебе Бшже Спаснтелнѣ спасн мшн Прнателн, Дшбрщннцн, и Снншве, рждннѣ и пасвннѣ, и ошште ржднтелне, Братнѣ, Сестрн, Прнателн, и мшнмн

Непрнателнѡм, и ннх спасн, и wпрѡстн да не ндѕ ѕ тамнѕ намѕ, и нсгѡрре ѕ внецнн wггнн. Ямнн.

Мѡлнтва за Цаеркѵѕ светѕ Бѡжнѕ цете се на васакѡ ѕреме.

Пѡмѡлнмѡ се прндрага Братнѡ за Цаеркѵѕ светѕнѕ Бѡжнѕ ради, да и ненѕ Бѡг и Гѡспѡдни наш ѕмирн, скѕпн, свере, и wбране дѡстѡи ѕе ѡ̑ свнега свнета ѕемалскѡга ѕладалствва и Гѡспѡдствва нен пѡдлѡжи, кѡи славѕ сѕвѡнѕ свнем ѕ Карстѕ верѕнѕштн wбнавл сн.

Пѡмѡлнмѡ се нѡште и за блаженѡга Ѡца Папѕ нашега да и нега Бѡг и Гѡспѡд наш кѡи нега нѕабра и пѡставн на прествл Бнскѕпскн да ѕвлада Цаеркѵѕ светѕ и крепн Нарѡд и ѕабранн Бѡжн, а и ннне спѡменнмѡ се за свнех Патрнархн, Ярхннерен. Бнскѡпе, Пѡпѡве, Днакѡне, Натаррне, Парнатаррне, даскале ѕаклетнницн, цаталнницн, ѕратаррне нСпѡведнницн, Девнце и Ѣдѡвнце и за свнех Кннѡнницн, и Нарѡда света Бѡжнега ради, а за нѡвѡвнернн нашн, да и гннх wтвѡрн ѕшн ѕслнѡатн глас Пастнра, кѡи wпра неверствѕвѡ вѕѡдѡм пѡрѡденне и карстенне, и wтпѕстн свнем грехѡве да и wнн нандѕ се Нсѕкарстѡм Гѡспѡдннѡм нашнм. Мнла Братнѡ Бѡга Ѡтца мѡгѕстагѡ пѡмѡлнмѡ се да свет ѡцнсте ѡ̑ нескладн и ѡ̑ влѕдньстна, бѡлестн ѡдамнет, глад ѡ̑терат, таминце wтвѡрет, завезе wтвежет, Пѕтннкѡм сдрабѡ дѡма пѡѕратненне, бѡлеснням и бетешнням нсцелення, сдравне и веселне Кѡраблнанѡм палѕѕштен пѡ вѡдах ѕ тншнѕ сахрагнненн дѡведе. Я и пѡмѡлемѡ се и за Неретнке, и ѡдметннке, Калвнне, и Лѕтере, да и гннх Бѡг и Гѡспѡд наш нсбавн ѡ̑ заблнѕденна, и ка светѕнѕ Матере Цаеркве

ѡртѡдѡкске свегамѡштне Катѡлицнанске, Апѡстѡлске дѡстѡи се пријратн хи и пријѕватн хи ѕ крилѡ свѡне.

И ѡште снлан Бѡг и милѡстив нест ѕаштѡ спасѡне и не да никѡмѕ пѡгинѕти, пѡниженѡ клагнамѡ ти се Бѡже милѡстивѡ пѡгледан на дѕшах ѡд Ѡѡтѡне превареии и исмамени, свакѕ сабласт ѽметненѕ и ѡдфарленѕ, а ѕ истини правѕде тѕвѡне ѕнедне се. Пака и ѕа тѕвардѡглавн Жидѡве или Невреи пѡмѡлимѡ се, да Бѡг и Ѡспѡд наш ѡдамиет таминѡсти ѽ сарца них да и ѡни пѡснадѕт Христа Бѡга нашега. Я и ѕа Пѡгане прикланитѡ пѡмѡлимѡ се сви ѕ Карста верѕѕшти Мѡжне, и Жене да Бѡг ѡдметиет неправдѕ ѽ сарца них, да ѡставенѕ и ѡдферленѕ, и скѡрепе, и пѡтлаце Ндѡлле сѕвѡне, ѡвратет се ка Бѡгѕ живѡмѕ и истиненѕ, и ка неднѕ Сини негѡвѕ неднѕрѡжденѕ Бѡгѕ и Ѡспѡдѕ нашемѕ, с кѡга живе и царѕне с Дѕхѡм светнем Бѡг пѡ све веке векѡм. Амин.

Мѡлитва на цас ѕмарли.

Изндн дѕшѡ карстнанска ѡд ѡвѡга света, ѕ име Бѡга Ѡца сѕвегамѡгѕштагѡ, кѡи тебе сатѕвѡрн, и ѕ име Христа Сина Бѡжега живагѡ, кѡи тебе ради мацен би, ва име светагѡ Дѕха, кѡи ѕ тебе ѕлен биста, ѕ име Ангели и Архангели, ва име Пѡглавице и Силиѡсти, ѕ име Керѕбиѡф и Серафиѡф, ва име Патриархѡвнех и Прѡрѡкѡвнех, ѕ име Светнех Апѡстѡлѡф, и Евангелистѡвнех, ва имена свнех Маценикѡф, иСпѡведникѡф, ва имена свнех Калѕгера и Пѕстиѓиака, ва имена светнех Девице, и свнех Светнех и Светницех Бѡжнех, данаска да бѕде ѕ мирѕ и ѕ пѡкѡнѕ местѡ и прибивалиште тѕвѡне, дѡм, ижа и кѕкна тѕвѡна, ѕ светѡмѕ Сиѡнѕ Исѕкарстѡм Ѡспѡдиим нашнем. Амин.

Мѡлитва када дѫша нс палтн нлн нс телѡ нслазн молн се Пѡп снце.

Прнмн Гѡспѡде раба нлн рабѫ, ѫ местѡ спасенне мнлѡстн тѫвѡне радн, н ѡслѡвѣѡдн енѫ ѡ̀ намѫ незанаснѫ пакленѫ, накѡ ѡслѡвѣѡднл сн Ненѡха, н Нлнѫ, Нѫѡне ѡ̀ пѡтѡпа вѫденѡга, Яврама ѡ̀ Калден, Нѡва ѡ̀ маке, Нсака ѡ̀ нѡжа, Лѡта ѡ̀ Сѡдѡмѫ н ѡд пламена ѡгненѡга, Мѡнсенѫ ѡ̀ Цара Фараѫна, Даннела ѡд наме Лавве, трн Ѡтрѡцета Сндрака, Мнсака, н Яведенага ѡ̀ пештн гѡрѫштн, н ѡ̀ Цара лѫкавѡга, Сѫсанѫ ѡд пѡтѫвѡренне крнвѡ, Давнда ѡд Цара Саѫла, н ѡд раце Гѡлнѫ, Петра н Паѫла ѡд тамнице, н блаженѫнѫ Теклѫ Днвнцѫ н Мѫценнцѫ ѡдтарвал сн ѡд трнѫ мѫке жестѡке, такѡ Гѡспѡде Бѡже мнлѡстнвн, ѡд тмн, ѡдтарвн н ѡслѡвѣѡдн дѫшѫ рабѫ, нлн рабн тѫвѡне да не нсгнне ва ѡгагн вецнн, да прнведн хн ѫ Царстѫвѡ славнѡ тѫвѡне де тн жнвеш н царѫнеш Бѡг пѡ све веке векѡм. Ямнн.

Мѡлитва за Пѫтнника.

Сѫветн Бѡже, Сѫветн прнвншнн, Сѫветн крепкн, Сѫветн снлнн бесмартнн, мнлѡстнвн Стѫвѡрнтелнѫ. ва време мѫѡнего, гѡркагѡ, н цемернѡн смарнтн мѫѡнѡн, не предаш мене ва рѫце вннѫщн мене н пѡгардѫштн дѫшѫ мѫѡнн, да спѡменн се Гѡспѡде Савѡрнѡнѫ сѫветѫнѫ тѫвѡенѫ Цеарквѫ, кѡнѫн сн нскѫпнл ѡд пѡцела Сѫвета, тѡгѡ ради прѡстн грехн мѫѡн Гѡспѡде рабѫ тѫвѡемѫ. Ямнн.

Снн Бѡга жнвагѡ смнлѫн се на мене грешнагѡ, н не дѡпѫстн да пѡгнне, н не нзгѡрн дѫша мѫѡна ва ѡгагн вецнн. Ямнн.

Мѡлитва на васека пѡтреба.

Милостивн и правшшнн Спаснтелнѫ мѫwн, wслwбwдн мене раба тѫвwегw, ради тѫвwнх нмена Сѫветнх, зава се аз недостwнnн раб тѫвwн, нлн раба тѫвwна прнзнвати, нмена сна, дали тн w правшшнн Бwже Гwспwде, кwн сн пw васѫдѫ wбснwвнтел, спwменн се wд велнкн мнлwсардне тѫвwне, н wслwбwдн мене wд зазтаненне Непрннателе мѫwнех, вндненнх, н невндненнх, н ради снлнн сѫветагwмwштн н крепwстн Карста тѫвwга, н ради васех Сѫветнех тѫвwнх, не пwразн мене Гwспwде Нсѫкарсте.

Мwлнтва за Женѫ неплwднѫ.

Жена неплwдна прндет ѫ Царкwѫ, н прнстѫпе ка Пwпѫ, кwн wснwвнт се, нлн wблецет се ѫ рѫхw Царкwѫвнw, н пwставе Петрахнл на шнѫ, мwле се снце, ва нме Wтца, н Снна, н Дѫха Светагw. Ямнн.

Пwмwшт наша wд Гwспwда, кwн стѫвwрн Небw н Землнѫ.

Благwслwвнт тебе Гwспwд wд Снwна, да вндеш Снnwве wд Цедах тѫвwнх дwрр wд третнега н цетвартwга рwда н племена. Кнрне еленсwн, Крнсте еленсwн. Гwспwде пwмнлѫн, Карсте пwмнлѫн.

Мwлнтва за свезана Мѫжа н Женѫ wд Сwтwне царрне, нлн магне, wблецет се Пwп ѫ рѫхw Цеаркwвнw, н ставн Петрахнл на шнѫ сѫвwнѫ, рецет Мwлнтвѫ кwна следн.

Пwмwлнмw се.

Гwспwде Нсѫкарсте, кwн ва Ран земалскн женнтвѫ навестнл сн на ѫсплwденне н сахраненне палтн цлwбецанске н сдрѫжвѫ цѫднwватw пwхрнзал сн ва прншастнѫ цѫдwтѫвwрнх тѫвwнх, тн Мwлнтве ради н wдстwнанства Блаженѫнѫ Дневцѫ

Марнѕ Манкѕ тѕвшнѕ, н блаженагш Виицентна, нСпшведнпка тѕвшга, н свнех Свнетпцех тѕвшнех смилѕн се швнем рабшм тѕвшнем, кшпнх венцаннем сарѕжн, благшслшвн н палнш нсбавн, н шслшбшдн шд да свакшга завеза зншбншга царрне н магне дарѕн гнпмн плшд н милшстн, да слшбшдпш мшгѕ н пшкшпнш ѕжнватн гнпх сдрѕженне пнр, алнтн свадбѕ, за зацетн, дшпшснтн, пшршдптн, шдхраннтн, ѕсднгнѕтн Цедшгли8бпш Бшгѕ, Лнѕдем, н Цлшвекшм, ѕ нме Штца, н Снна, н Дѕха Светагш. Ямпн.

Следн дрѕга Мшлнтва за царрне завезе Днавшлске снлна нест Мшлнтва сна.

Гшспшде Нсѕкарсте Снпѕ Бшга жнвагш, кшп ѕ ѕтршбѕ Блажене Днвпце Марне цѕдштѕвшрпш н днмпш ѕсплшдн, да шд Дѕха Светагш занде, пшснтн, пшршдптн, н шдхраннтн. Тебе Бшга н Цлшвека Спаснтелнем зазнвамш. Мплшсардне тѕвшне ради, да шд швнех Рабѕвх тѕвшнх шд ннх шддамнеш лѕкавствш Днавалскш, н завезе Свтшнскп, дшстшнасше харизатн нм (в оригинала харпзатнм) пшршд да мшже занпн, дшпшснтн, пшршдптн, шдхраннтн, н шдпаѕнтн. Тебе хфалѕ ѕсдаванѕ ѕ жнвшт внецпн. Ямпн.

У нме Штца, н Снна, н Светагш Дѕха, Ямпн.

Следнт Пшп н цатет Мшлнтвѕ снѕ за Женѕ безцеднѕ.

Пшмшлнмш се.

Спасенѕ ѕцпнн рабѕ тѕвшнѕ Бшже мѕшн, ка тебе ѕтнцане се да бѕдѕ Снпшве ненпн накш ншвшрасли масллненн, ѕшкшлш тарпезе гне: Гшспшде ѕслншн мшлнтвѕ мшнѕ, н глас мшн прет тшбшнѕ да прнде.

Гшспшд с вамн. Н с дѕхшм тѕвшнм.

Пωмωлнмω се.

Бωже кωн ѿ ѕмарлѧ ѕтрωбѧ рабн тѧвωне Сарри пω Ѧврама детнкна тѧвωга семена пωрωд смнлнл се сн пωдаттн ωн ненаднωга Нсака. Н накω Ѧннн бесцеднѕнѧ плацештенѧ ѕтешнл сн Цедωм пωлнѕбленωга раба тѧвωга Самѕела пω велнкωн дωбрωтн тѧвωнωн пωдал несн нега, снце пωннженω мωлемω те Тѧвωрце смнлн се на рабѧ тѧвωнѧ Тωдωрѧ, нлн Гергннн, нлн накω нме нωсет, нлн нмат невеста сна пωгледан н прнсрн на не неплωтштнне ка тωбωнѧ ѕсднханѕштѧ, да гωркωстн ѿ ненnω сардце нскωренnш н ωдметнеш, а ωд ҙацетне ненnω цедω харнжн, Гωспωде Бωже наш н ωтрωце, кωне пωдадеш нен дωбрωвωлнω благωслωвн ега Гωспωде Бωже, кωн Снnωм тѧвωнм, н Дѕхωм Свнетнем жнвеш н царѕнеш пω све векн векωм. Ѧмнн.

Мωлнтва нлн Песан вѕωннnка н предωвнтнnка Нсѕкарста не Саблωм, Мацем, Штнтωм нн Орѕшем, негω самω тешкнем карстωм, пωдлωжн власти н гωспωдствѕва н Сωтωнска расблѕденнна.

Рецнмω, Ѡце наш кωне сн на Небесн. Да светн се нме тѧвωне. Н да бѧде вѕωлна тѧвωна накω на Небω такω н на ҙемлнѕ. Хлебе наш васдашнн дан га нам н данаска. Нωпрωстн нам н грехн нашн, накω н мне ωпрωштавамω далгн далшннкωм нашнем. Н не ваведн нас ѕ напаст. Да нсбавн нн ѿ лѕкавωга. Ѧмнн.

Снѕ Мωлнтвѕ наѕцн нас самсн Крнстωс н реце, Бднте н мωлете се дан н нωшт да не ѕлеѕете ѕ напастн далжан не сваки хрнстнаннн н хрнстнанка да наѕцн н ѕмене снѕ мωлнтвѕ.

Мѡлитва прн светѡн Бѡгѡрѡдицн ва сакѡне ѳреме н час чате се. н мѡлет се снче.

Мѡлитва.

Сдрава тн несн Марнѡ Манкѡ Бѡжна, мнлѡстн пална, Гѡспѡд не с тѡбѡнѳ, блажена тн несн мешдѳ женамн, н блажен плѳѡд ѿ ѳтрѡве тѳ̀воне, Несѳс. Светана Марнѡ мѡлн се за нас грешннех ннне, сада, н васда, н ва временацес ѡд смартн наше. Ямнн.

Мѡлитва, Благѡслѡвнте Бѡга негѡве дарве радн.

Благѡслѡвнте Ангелн, Небеса, свн Мѡштн, Салнце, Месец, Ѕвезде, Дашт, Днханѳшта Бѡжна, Ѡгагн, Летѡѡ, Ѕнма, Слана, Пѡмарслнца, Стѳден, Леед, Снеек, Нѡшт, Дан, Сѳветлѡст, Тамнине, Гармеш, Ѡблак, благѡслѡвнте н васвншнте нега ва веке.

Ѕемлна, Планине, Дѡлине, свака Плѡвештана на Ѕемлнѳ, Неѳерра, Мѡрне, н Реке, Рнбе гнблнанѳшта ва вѡдах, Птнце, Скѡтн, Ѡѳфвце, н Снн̀ѡве лнѳдскн благѡслнванте Гѡспѡда, Пѡпѡве Слѳгн Бѡжн, Дѳхѡве, н Дѳше праведне, Сѳветн н пѡнншнн сарца, благѡслѡвнте Гѡспѡда. Благѡслѡвнте вине Аннанна, Азарна, Мнѕаеле Гѡспѡда. Хфалнте н васвншнте нега дѡ века, Свн Нарѡдн пѡклѡннт се Небесни, Ѕемалскн, н Пакленн, н нспѡвнданѳ нега, н благѡслѡве Ѡтца, н Снна, н Сѳветагѡ Дѳха. Седештагѡ на тѳвардн Небесни пѡхфален, прѡславен н васвншен дѡ века, Ямнн.

Мѡлитва славнтн Бѡга, дѡбрѡте негѡве радн.

Славнте Небеса, Ангелн, Мѡштн, Салнце, Месец, Ѕвезде, Сѳветлѡст, ѕаштѡ ѡн пѡвеле н стѳвѡрена бнста ва веке рец ставн, н не мѡмннѳт енѳ.

Ѯменшве Ѯемласкн, Шгагн, Снегшве, Град, Леед, Ламна, Планнне, Дшлнне, Ѵвшштне, Скштн, Шѵвце, Ѯамгнна, н Птнце фаркатн, Царрне, Нарщдн, Пшглавнце, н Сѵдалцн, н Сѵдцн Ѯемалскн, Штрщета н Старн хфалете нме Гшспщда.

Мшлнтва хфалнт Бшга бес престанка ѵ ѕлѵ, н ѵ дшбрѵ.

Тебе Бшга хфалнмш, внецннем Штцем цтѵнемш, Ѧнгелн, Невеса, н свн Мшштн, Херѵвннн, Серафннн бес пшцнва вапнѵ Свет, Свет, Свет Гшспщд Бшг Савашт, Пална несѵ Невеса, н Ѯемглна Славе тѵвшне Гшспщде. Тебе славфнн Ѧпшстшлн, пшхфалннн Прщрщцн, Мшценнкшф хфалнт вѵшнска. Тебе ѵкшлншѵ кшнца Сѵвета, нспшведа Цаерква, да тн несн Крал шд Славе. Штца Снпак васда вецнн. Тн пштлацн н штѵвщрн верѵнѵштнм Ран несналн. Тн шб деснѵ Бшга седнш, н ѵ Славн Шца тѵвшга, цекамш те тн да сѵдеш, мшлемш те недшстшннн, Карвнчм мѵкчм шдкѵпенн. Спасенн ѵцннн нас, н благшслшвн баштеннцн тѵвшн. Царѵн внше нас, н ѵсднгнн нас дш века. Да пш све днн благшслнвамш тебе, н славнмш нме тѵбшне, шд века дш века. Дшстшн се Гшспщде ѵ швн дан бес греха нас ѵпаснтн. Свѵдн се мнлшсардне тѵвшне. Накш ѵфамш, н ва веке несматенн вademш. Слава Штцѵ, н Снн, н Светшмѵ Дѵхѵ, накш беше ѵ пшцелш н сада, н васда, н ва веке векчм, Ѧмнн.

Мшлнтва кшгн тѵжн Дѵша·

Ѵсвелнца Дѵша мѵшна Гшспщда, н Дѵх мѵшн ѵсрадшва се ѵ Бшга Спаснтелна мшга, накш ѵсре крщцнне рабе сѵвшне, шд ннне ѕаѕшват ме блажен ѵ сѵвн Народн, ѕаштш Царнцѵ нарнца мене, кшн снлан нест, н светш нме негшвш. Пшдлшжн снлнн пшд престшл, н ваѕднкнѵ пшннжнн. Гладннх наснтн дшбрннчм, а бшгатн шддагна прасднн. Накш свшрнл нест ка

Wтцѣ нашѝ Ѧвраамѣ, и Семенѣ негѡвѣ ва веке. Слава Wтцѣ и Сннѣ, и Сѵветѡмѣ Дѵхѵ. Накѡ беше ѵ пщелѡ, и сада, и васда, и ва веке векѡм, Ѧмнн.

Мѡлитва да цлѡвек славн Бѡга.

Слава ва вншгнемѣ Бѡгѵ, и на Ѯемлнѣ мнр лнѵднем, хфалнмѡ тебе, благѡсловнамѡ тебе, клагннамѡ се тебе, славнмѡ тебе, хфалѣ ѵсданемѡ тебе, Гѡспѡде Бѡже, Царѵ Небесни, Wтце мѡштнн, ѵ велнке Славн тѵвѡне радн, Сннѣ недннн рѡжденн, Наганце Бѡжн, кѵѡн ѡдннмаш греха Сѵвета, смнлн се намн, и прнмн мѡленна наша, ѯаштѡ тн сам Сѵвет несн Гѡспѡд, прнвншнн Нѵкарсте, с Дѵхѡм Светнем ѵ Славн Бѡга Wтца, Ѧмнн.

Мѡлитва да цатет се над бѡлннка.

Бѡже велнкн, страшнн, и снлнн, кѡн сатѵвѡрнл несн сѵвака внденн и невнднн, тн несн Бѡг наш, тебе прѡснм, и пред тебе препаданем спасн раба нлн рабѵ ѡда сваке недѵге, дѵхѡфна, палтена, и телесна, пѡдан мѵ Гѡспѡде неѡссѵдн сдравне, и ѡддашт рѡсе мнлѡстн тѵвѡне, да сдравн пребнванѵ пѡ васн дн сѵвѡн, хфале нме тѵвѡне, мѡлнтвамн прнсвете Дневце Марне, и Светагѡ Прѡрѡка Нѡвана Карстнтелна Светнх Небеснех, наредн Прнстѡлна Мнханла, Гаврнела, Керѵбнн, Серафнн, Ѧнгелн, Ѧркангелн, и свн Небесни Снл и Мѡштн, и Светн Євангелнстн Нѡван, Матеи, Лѵка, и Маркѡ, Светн Ѧпѡстѡлн Петар, Павал, Ѧндрена, Тѡма, Бартѡлѡмеѡ, Снмѡн Ѕелѡте, Накѡв, Фнлнп, и Накѡв Ѧлфен, Кнлевеѡ, и свн Светн Ѧпѡстѡлн, и Прѡрѡцн, Нсанна, Неремна, Єѯекнѵ, Даннелле, и свн Wтрѡцн, Ѧнанна, Ѧѯарна, Мнсанелле, Ннлна,

Єлизєѵ, Єнѡце, Давнде, Ζакарѵ, Ѡфѡнна, Барѵх, Наѵм, Авакѵк, и свн скѵпе пѡмѡлнте се за рабѵ Бѡжѵ

Светн Мѵценнцн Хрнстѡвн, Стефане парвн Маценнце, и Балгарске Ζемлн Ζаствпннце и Бранителѵ, Лѡѵфренце, Внттѡ, Гергнѡ, Тѡдѡре, Днмнтре, Прѡкѡпнѡ, Артемнѡ, Нницетѡ, Єѵтакнѡ, Тѡдѡре Тнрѡннѡ, и свн Светн Мѵценнцн, Хрнстѡвн пѡмѡлнте се за рабѵ Бѡжѵ

Светн Врацнѡве Кѵсмане и Дамнане, Кнрѡ и Нѡване, Патнлеѡ, Ермѡлаѡ, Флѡрѡ, и Лаѵрѡ, Самєѡне, Кѡстантнне, и Неленѡ, Сергнѡ, и Бакѡ, нєбавнте раба Бѡжна ѡд свакѡга недѵга дѵхѡфнѡга, телеснѡга, и палтенѡга, Света Манкѡ Кненна, Теклѡ парва Маценнце, Анастаснѡ, Єѵфемнѡ, Єѵгеннѡ, Барварѡ, Афна, Нѵлианѡ, Кристнѡ, Теѡдѡѵснѡ, Фрѡѵннѡ, Єѵфраѵнѡ, Люцнѡ, Фелнцнтѡ, и Свете Мѵценнце на пѡмѡшт рабѵ Бѡжнемѵ, пѡтежете се Верѡ, Надагнне и Лѵбѡѵ Бѡжн, наскрнли, и ѕаштнти Манкѡ Ѡфнѡ, пѡмѡлн се за раба Бѡжега

Светн Папн, и Патрнархн, кѡн саставнсте правѵ Верѵ и Ζакѡн Бѡжн, Снлвестре, Дамаѕѡ, Целестнне, Леѡне велнкн Агатѡне, свн Светн Папн, и Патрнархн мѡлнте се за раба Бѡжна, и вн ѡ Апѡстѡлн Хрнстѡвн, и свн Наѵцнтелн Нѡване Златѡѵстн, Васнлнѵ, Грнгѡрнѵ, Ѡтце, Нникѡла, Клементе, Днѡннѕне, Нѡване мнлѡстнвн, Атанаснѡ, и Цнрнле, Нгнате Бѡгѡнѡшце, Нерѡннме, и свн Светн Ѡтцн, Пѵстнгнацн, Антѡннѡ, Савѡ, Єѵтнмнѡ, Арсеннѡ, Нерасме, Теѡхтнсте, Макарнѡ, Ѡнѡфрнѡ, Ζѡзнме, Васнлнѡ, Єфреме, Снѡннта нареценн, ѡд салпа, пѡмѡлнте се за рабѵ нлн раба Бѡжнега

Мѡлнтва да цатет се када глава бѡлнт.

Бѡже, кѡи имаш ѵласт грехѡ wдпѵстатѝ, Дѵше спасиватѝ, и Палт исцилетѝ, наѵи ѡнѡе рабѡм тѵѵѡнѡм, милѡсардѡе тѵѵѡне, кѡи бѡлнаф и немѡштан не, сам какѡ исцелеваш, слѡѵѡм тѵѵѡнѡм, ѯаштѡ ти иесн Бѡг и Гѡспѡд наш, кѡи васда, целиш, и некеш смартѝ цлѡѵека да пѡгѡне, ѯа тѡ тебе славѵ пѡжилнам Wтцѵ, и Сѡнѵ, и Светѡмѵ Дѵхѵ. Ямѡи.

Мѡлитва ѯа ветешѡга wд све хѵда немѡштагѡ мѡли се Пѡп сѡце.

Гѡспѡде свегамѡштна и вецѡи Бѡже, wдженѡ и wдпади свакѵ немѡшт, и недѵге, свакѵ бѡлест, и хрѡпѡтѡѵ и Ветар ветешѡи, wд раба тѵѵѡга wд вархѵ главе, дѡ дна пете, wд главе, wд мѡѯак, wд теме, wд ѵласи или кѡси, wд лице, wд ѡци, wд ѵши, wд ѵста, wд ѡѡса, wд ѡѡсре, wд варѵи, ѽ целѡ, wд небѡ, кѡне над наѯик, wд наѯика, wд шиѵ или ѵрат, wд гарди, wд плешти, wд гарѵѡе. Ямити wд карст, wд ребра, wд сардца wд ѵтрѡве, wд папак, wд слеѯена, wд бѡкка, wд хѡда, и прѡхѡда, wд бѡдешт, wд прѡвѡди, wд киѵтенне, wд гласа, и не дѡпѵсти сѡпѡѡст, wд ведре, wд ѡѡге, илити крака, wд стегѡѡ, wд кѡленѡ, wд листѡве, wд парсти, wд цеала. ѡѡѵвф, wд ѡѡкте, wд жилле, wд раце, wд мишице, wд лакте, wд длан, и пѡд плате, wд телѡ и палти, wд кѡсти силе и накѡсти, и wд свиех хѵдѡви, и сванѡ, и ватерѡи, виденѡ, и невиденѡ, и wд гарлѡ ѡслѡвѡди Бѡже, и прелѡжи сви немѡшти негѡви, мѡлемѡ те Бѡже, смѡшти и бѡлест гнегѡвѵ, исцелиѵ, ѯаштѡ ти бѡ иесн прелѡжител, пецалими и мирѡиѡсац, радѡст и веселе, и цлѡвекѡм ѵтешенне, тебе васда хфала, дика, цеаст, и пѡстене ва веке векѡм Ямѡи.

Нακѡ псела ѡ̀ расликѡ, и благѡдханнѡ цветнне свнра мет, нѡсак снце, Филнп Станн́славѡф ѡд велнке Бѫлгарне Бнскѵп, сабра и свадн ѡ̀ расликн Гннги Светн Ѡтцн сабѡрнн ѡвн Абагар и харнза свѫшнемѫ Нарѡдѫ Балгарскѡмѫ, да прн себе нѡсенѫ, на местѡ снлнн мѡштн. Тнпарѡсан бн Абагар ѡвн, ва Летѡ Хрнстѡвѡ А.х.н҃а.[161] Мана на с҃. ѫ Светн Град, де пѡцнванѫ теллеса Петра и Павла, ва Ѵреме Цара нашега Нврахнма, а ѫ влашкѫ цастнтѡга Матне Бѫшнвѫѡдѫ и ѫ Бѡгданскѫ благѡмнрнѡга Лѫпѫла нарнцанемагѡ Васнлне Бѫшнвѡда.

Ва век хфаленѡ и славенѡ Теллѡ Хрнстѡвѡ.

Нсѵсе и Марнѡ, вамн харнзѵнем Сарце и Дѵшѫ мѫшнѫ.

М. Б. Ζ. М. Г. Амнн.

[161] Отпечатаната година е била предмет на оживена дискусия. Надделява мнението, че третата буквена цифра трябва да е Н (50), а не Н, с което се установява приетата днес за официална година 1651. Впрочем двете кирилски букви изискват повишено внимание поради лесната си взаимозаменяемост. Запазвам написанието, както е в оригинала.

Превод на Абагара на съвременен български език

✢ Похвала на Честния Кръст и на Троицата Неразделна

На Твоя честен кръст покланяме се, Владико, славим и възпяваме Светото кръщение. Честни и животворящи Кръсте, помогни на Божия раб.

✢ Тези имена Господни, който ги носи при себе си с чисто сърце и с ясно съзнание, боейки се от Бога, ще бъде дълговечен на земята.

Власт, Сила, Слово, Живот, Любов, Мъдрост, Спасител, Вседържител, Утешител, Света Трапеза, Пастир, Овче, Камък, Път, Дом, Риза, Цвят, Основание, Глава, Чист Жених, Владика, Истински Син Човешки, Еммануил, Начало, Първороден, Месия, Цар Вечни, Иисус Хляб Небесен, Отец, Творец, Саваот, Господар, Дух, Милосърден Застъпник, Вожд, Слънце, Христос, Изцелител, Превечни, Безсмъртен, Милостив, Създател, Агнец, Телец, Образ, Слава, Аз съм, който съм, Правда, Източник, Уста Истина, Радост, Началник, Елеон, Йерей, Съдба, Двор вечни, Оправдание, Троица неразделима, Цар над всички царе, Господи Иисусе, помогни на раба Божи и го изцели от неговите недъзи.

А това са Имената на Пресветата Богородица

Къпина, Жезъл, Корен, Света Земя, Юг, Камък, Маслина, Кивот, Престол, Двор, Сион, Майко силна, Книга, Клещи, Девица честна, Пророчица, Царица, Скиния, Невеста, Сестра, Врата, Град, Дъщеря Обручена, Облак, Зрение бистро, Небе, Изток, Запад, Слънце, Място, Руно, Жена блажена, Мария, Планина Божия, Свещ неугасима, Кадилнице Златна, Пречиста, Безмъжна, Скиния Безценна, Ябълка Благовонна, Цвят Неувяхнал, Светая Светих, Ковчег на Завета, Рай, Тамян, Лилия, Смирна, Знаме на властта, Престол Херувимски, Света Трапеза, Благоприемница, Покров Истинни, Дом Божи, Църква Соломонова, Дърво на Живота, Огледало на Истината, Утринна Звезда, Денница Вярна, Съд Духовен, Причина за Нашата радост, Име почтено, Спасение за немощните, Утешение за Християните, Разговор за тъжните, Помощница на болестите, Царица на Херувимите и Серафимите и на всички Небесни Сили и Власти, помогнете на раба Божи.

Епистолия на Авгар цар, написана до Христос, Нашия Господ

Това е молбата на цар Авгар, княз на град Едеса, молба с неговите молитви, непрестанните му силни въздишки и пролетите му сълзи. Това говоря и казвам на Нашия Господ Иисус Христос. Затова написах и изпратих до Теб това писмо, не се отказвай да дойдеш при мен. От шест години вече страдам от голяма слабост и не мога да се

вдигна от своето легло. Затова Ти се моля от душа да се смилиш над мен, защото бих искал да дойда при Теб и да Ти се поклоня, но не мога да стана поради своята немощ, а успях само своята молба и своето писмо да напиша. Слушах за Теб, за великите Твои изцеления, които си извършил само със слово, велико е и това, което ще ми заповядаш. Слушах за Теб, Господи Боже мой, и за Твоите лекове как без магия и биле, а единствено със Своето слово изцеляваш и даваш на слепите прозрение, на глухите да чуват, на сакатите да ходят и на гърбавите да се изправят. И прокажени очистваш от болестта, и от продължителни болести избавяш, и нечистите духове прогонваш само със словото Си, както прокажената кръвоточива жена само чрез прикосновение с Твоята дреха си изцелил, и мъртви възкресяваш. Всичко това чух за Теб, Господи, и реших от сърце да Ти напиша това писмо, за да дойдеш и да ме излекуваш. И изпрати Христос Тадей апостол и го изцели, но не с билки, нито с разни церове, нито с магия, а само със слово, както пише сам Авгар, че Той е изцелявал без магия, а само със слово.

Как вие, вещици проклети, изцерявате чрез дявола, с отвари, церове и магия, да не би така да ви е учил Христос или пък апостолите, евангелистите, мъчениците, дали калугерите и отшелниците, които заради Христос предадоха своите тела и своята плът на различни мъчения? Дали съборите и светите отци ви научиха така, обявиха на всеослушание и в книгите написаха, че вие наследявате церовете, магиите и дяволските билета? Виждате ли, че

Авгар цар не търси биле от Христос, за да бъде излекуван, ами казва, че с думите на Христос ще се изцели. Слушай апостол Яков, брата Господен, да казва[162]:" Братя, мъже и жени, ако някой от вас се разболее и поболее, да извика свещеника да му почете, да го помаже със светото миро и да изповяда своите грехове на духовника. Така Бог ще му прости и неговата болест ще си отиде". А не да казва: „Извикай баячка да ми бае и да ми лее олово". Апостол Павел пише, тръби и призовава[163]: „Не знаете ли – казва той – че в Царството небесно няма да влязат идолопоклонниците, нито блудниците, прелюбодейците, нито користолюбците, нито мъжеложците[164], нито раз-

[162] Перифраза по Съборното послание на апостол Иаков (Иак. 5:14): *Болен ли е някой между вас, нека повика презвитерите църковни и те да се помолят над него, като го помажат с елей в името Господне.*

[163] Перифраза по Първо послание на апостол Павел до Коринтяни (1Кор. 6:9–10): „*Или не знаете, че неправедници няма да наследят царството Божие? Не се лъжете: нито блудници, ни идолослужители, ни прелюбодейци, нито* ***малакийци, ни мъжеложници****, нито крадци, ни користолюбци, ни пияници, нито хулители, ни грабители няма да наследят царството Божие".*

[164] **смашкѡм главѡм хѡдѣшти** се превежда „ония жени, които ходят с остригани глави" у **Б. Ангелов, М. Генов.** Стара българска литература в примери, преводи и библиография, с. 586, и „ходещи с непокрита глава" от **К. Кабакчиев** в Абагар на Филип Станиславов, с. 51. Като имам предвид горния библейски контекст, смятам, че е възможно изразът да е контаминиран от две думи, настоящата и предходната, и контекстово да замества мъжеложците – **с машкѡм главѡм хѡдѣшти**, поради което отдавам предпочитание на този превод. Въпросът, разбира се, изисква още проверки, но засега хипотезите за влияние от хърватски, които съм изразявала в друга публикация, отстъпват пред това просто, но най-вероятно твърде възможно

бойниците, нито алчните, пияниците, тези, които проклинат, нито тези, които се кълнат, нито вещиците, магьосниците, нито тези, които се сношават с животни и извършват грях". Извиква на висок глас Павел за такива – на двора, вън от рая Божи и от Христовото обиталище! Вън от благодатта на Агнеца и от съдния престол! Както казва Павел за вещиците, магьосниците и баячките – с тях нито да се яде, нито да се пие, нито у дома да се допускат тези проклетници[165]. Как вие, драги братя и мили сестри, пускате в домовете си такива и ядете, и пиете, и разговаряте с тези проклети мъже и жени, неприятели на Бога! Нима тогава Той чрез Кръста не бе дошъл на тоя свят, нито изпитал мъките му? Сега сте опрани, очистени, посветени, опростени в името на Христос и Духа Божи, който казва[166]: „Дадена ми е всяка мощ на небето и на земята.

обяснение. То се съгласува с правописно-фонетичните особености на текста. Вж. **М. Абаджиева, М. Цибранска-Костова.** За лексиката с чужд произход в литературата на българите католици XVII–XVIII век..., с. 21–22. Възможно е на тази основа впоследствие да е възникнало тълкувателното обяснение за тези, „които ходят с остригани глави като мъжете"?, но при всички случаи трябва да се изхожда от библейския контекст. Изразявам специална благодарност на колегата Симеон Стефанов за ценните разговори по тази тема. В съвременния хърватски превод стои *ni preljubnici, ni mekoputnici, ni muškoložnici...* https://studybible.info/Croatian/1%20Corinthians%206 [прегледан 12.05.2023].

[165] Тук думата *проклетници*, която в оригинала е представена и в м. р., и в ж. р., е точна референция към Мат. 25:41 и се отнася до *проклетите*, до застаналите отляво на Бога – т.е. грешните и неправедните, антипод на благословените.

[166] Перифраза по Мат. 28:18–19: „*Тогава Исус се приближи към тях и им говори, казвайки: Даде Ми се всяка власт на небето и на*

Вървете по целия свят, учете всички народи да служат на Вашите заповеди, кръщавайте ги в името на Отца и Сина и Светия Дух". Които се кръстят, ще бъдат спасени, а които не се кръстят, ще бъдат осъдени. Че на тоя свят не оставих и най-малкият грях да не може да бъде опростен. Тогава дъхна в тях и им рече: „Приемете в себе си Светия Дух и на когото опростите греховете, ще бъде спасен, а когото свържете, ще бъде осъден"[167]. Всичко това на кого рече Христос, не беше ли на своите архиереи, братя мои, не беше ли на нас речено, наместниците на апостолите и наследниците на Христос, да отвързваме и да свързваме греховете? Който от нас архиереите седне да изслуша греховете на своето стадо, може да опрощава греховете, както Христос заповяда на своите апостоли да опрощават, а не на вещиците и на магьосниците. Защо тогава вие, о, архиереи, попове, калугери и духовници, допускате да се случва това сред вашето паство, сред некнижните християни? Къде ви е Петровият ключ, къде ви е маякът или Павловата сабя? А трябва с проклятие да се отнесете към такива – да ги отхвърлите, отделите, прогоните от вашето стадо, а вие не заради нещо друго, а заради блага ги допускате. Затова – тежко ви, когато ви каже Христос: „Яох и леле[168] вам, пастири, защото моето стадо не

земята. Идете, прочее, научете всички народи и кръщавайте ги в името на Отца и Сина и Светия Дух".

[167] Перифраза по Марк. 16:16: „*Който повярва и се кръсти, ще бъде спасен; а който не повярва, ще бъде осъден".*

[168] Междуметието се извежда от срещаната форма в превода на Бартоломей Кашич iaoh (ia и oh), допълнена с новобългарското раз-

научихте, ами го запуснахте да блудства, а техните души търсеха от вас да получат". Помислете за това, о, архиереи!

Който се ражда на тоя свят, болести търпи, пати от недъзи и страда

Молитва срещу всякакъв недъг и болест казва поп, даскал или духовник над болния, молейки се така

Здраво тяло, плът и душа Господна Иисусова, Спасителя на този свят, което заради нас на кръста бе разпънато, ранено, умъртвено, оплювано и презряно. Здрава кръв заради нас пролята. Здрава Душо пресвята на Господаря Иисус, който на кръста бе по поръчителство и заповед на Бога Отец и Творец, с поклон Ти се изповядам доброволно и Ти дарувам своята душа, живот, сърце, труд и мъка. Всички извършени недостойни дела днес, от сутринта и през цялото време, споделям, и още моля Теб, Бога Спасител, да спаси моите приятели, благодетели, синове, роднини и челяд, родители, братя и сестри в Христа, приятели и неприятели, дори и тях да спаси и опрости, за да не попаднат в тъмната яма на ада и да изгорят във вечния огън. Амин.

говорно междуметие *леле*. Запазвам това традиционно членение. – Вж. **В. Пундев**. Сборникът „Абагар".., с. 331. Възгласът jáu na vás е характерен за превода на Новия Завет на банатски български от 1998 г. – Svetotu pismu Novija Zákun, s. 67.

Молитва за светата Божия Църква, която се чете по всяко време

Да се помолим, предраги братя, за светата Божия църква, та и в нея нашият Бог и Господар да установи мир, да я сплоти и брани. Подобава държави и владетели от целия земен свят под нейната власт да положи, както своята слава на вярващите в Христа е обявил. Да се помолим още за блажения наш отец Папата, та и него нашият Бог и Господ, който го е избрал и поставил на престола епископски, да направи да владее светата църква и да крепи своя народ и Божиите повели. А сега да поменем всички патриарси, архиереи, епископи, попове, дякони, нотарии, главни нотарии, даскали, четци, духовни наставници, вратари, изповедници, девици и вдовици и всички книжници, светия Божи народ. Да се помолим и за нашите нововерни и на тях Господ да отвори ушите и да чуят гласа на Пастира, който уми неверието с водата на рождението и кръщението и опрости греховете, та и те да намерят Христос, нашия Господар. Мили братя, да се помолим на могъщия Бог Отец да очисти света от неуредиците и от блудствата, да отхвърли болестите, да премахне глада, да отвори тъмниците и да развърже дяволските възли, да дарува на пътниците здраво завръщане у дома, на болните и недъгавите изцеление, здраве и веселие на моряците, пътуващи по вода, да ги съхрани в покой и да ги върне. Да се помолим и за еретиците и отстъпниците, калвинисти и лютерани, и тях нашият Господ и Бог да избави от заблужденията им и към светата майка съборната, ка-

толическа и апостолска Църква да приобщи и да ги призове под своето крило. Още силен и милостив е Бог, защото спасява и не дава на никого да погине, затова Ти се кланяме, Боже, милостиво погледни нашите души, от Сатаната издебнати и измамени, всяка власт отметнали и отхвърлили, и с истината на Твоята правда ги съедини. Също така за твърдоглавите евреи да се помолим, нашият Бог и Господ да отхвърли тъмнината от сърцата им и те да познаят нашия Бог Христос. А и за проклетите езичници да се помолим преклонно, всички мъже и жени, които вярват в Христос. Бог да отнеме неправдата от техните сърца, да отхвърлят скръбта и оставят влечението към своите идоли, да се обърнат към живия и истинен Бог и към единствения негов Син, единороден на Бога и Господа наш, който живее и царува със Светия Дух во веки веков. Амин.

Молитва в смъртния час

Излез, душо християнска, от този свят, в името на всемогъщия Бог Отец, който те е сътворил, и в името на Христос, Сина на Живия Бог, който заради тебе беше мъчен, в името на Светия Дух, който бе вдъхнат в теб, в името на ангелите и архангелите, в името на началствата и небесните сили, в името на херувимите и серафимите, в името на патриарсите и пророците, в името на светите апостоли и евангелисти, в името на всички мъченици и изповедници, в името на всички калугери и отшелници, в името на всички девици, на светците и светиците Божи. Днес тя да бъде в мир и покой на мястото на Твоята оби-

тел, в Твоя дом, хижа и къща на светия Сион с Иисус, нашия Господ. Амин.

Молитва за душата, която излиза от тялото, моли се попът така

Приеми, Господи, раба или рабинята, в мястото на спасение заради Твоята милост и освободи я от тъмната пъклена яма, както си освободил Енох и Илия, Ной от потопа воден, Авраам от кладата, Йов от мъките, Исаак от ножа, Лот от Содом и от огнените пламъци, Мойсей от царя фараон, Даниил от рова с лъва, тримата отроци Сидрак, Мисах и Абденаго от горящата пещ и от лукавия цар, Сусана от несправедливото обвинение, Давид от цар Сеул и от ръцете на Голиат, Петър и Павел от тъмницата, блажената Текла, девица и мъченица, отървал си от трите жестоки изпитания, така Господи Боже милостиви, от тъмата избави и освободи душата на Твоя раб или на Твоята робиня, за да не погине във вечния огън, приведи ги в Твоето славно царство, където Ти живееш и царуваш като Бог во веки веков. Амин.

Молитва за пътника

Свети Боже, Свети превишни, Свети крепки, Свети силни и безсмъртни, милостиви Сътворителю, във времето на моята горчива и страдална смърт не ме предавай в ръцете на биещите и опозоряващите моята душа. Да се споменава, Господи, Твоята света и съборна Църква, която си създал в началото на света. Заради това прости моите грехове, Господи, прости на Твоя раб. Амин.

Сине на живия Бог, смили се над мен грешния и не допускай да погине и да изгори моята душа във вечния огън. Амин.

Молитва на всяка потреба

Милостиви и превишни Спасителю мой, освободи мен, Твоя раб, заради Твоите свети имена. Зова се аз недостоен раб Твой или рабиня Твоя, призовавам Твоите имена. Дали Ти, о, превишни Боже Господи, който си на всичко основател, ще си спомниш за мен поради великото Си милосърдие и ще ме освободиш от препятствията, заложени от моите неприятели, видени и невидени, заради силата, всемогъщието и крепкостта на Твоя кръст и заради всички Твои светии, не ме поразявай, Господи Иисусе.

Молитва над безплодна жена

Безплодната жена идва в църквата и пристъпва към попа, който се възправя, облича се в църковна дреха и си поставя епитрахила на шията, като се моли така в името на Отца и Сина и Светия Дух. Амин.

Помощ наша от Господа, който е сътворил небето и земята

Благославя те Господ от Сион да видиш синовете на твоите чеда дори от трето и четвърто поколение. Господи помилуй, Христе помилуй, Господи помилуй, Христе помилуй!

Молитва над мъже и жени, свързани с дяволски чарове или с магия

Облича се попът в църковна дреха, поставя епитрахила на шията си и казва молитвата, която следва.

Да се помолим.

Господи Иисусе Христе, който в земния рай си установил сватбата за съхранение и размножаване на човешката плът и си дарувал чудодейното съединение с пришествието на Твоите чудотворни тайнства. Ти заради молитвата и застъпничеството на Блажената Девица Мария, Твоята Майка, и блажения Викентий, изповедник на Твоите тайнства, и на всички Твои светци, смили се над тези Твои раби, които си въоръжил с венчанието, благослови, напълно избави и ги освободи от всякакво завързване със злокобните чарове и магии, дарувай им плод и милост, за да могат свободно и в покой да му се наслаждават, и благослови техния брак, празник, сватба за зачеване, износване, раждане и отглеждане на детето. Да се издигнат до човеколюбивия Бог, който обича хората и човека, в името на Отца и Сина и Светия Дух. Амин.

Следва друга Молитва срещу дяволско завързване. Силна е тази молитва.

Господи, Иисусе Христе, Сине на Живия Бог, който утробата на Блажената Девица Мария чудотворно и дивно си оплодил, та от Светия Дух да зачене, износи, роди и отгледа плод. Теб Бог и Спасител на човека наричаме заради Твоята милост. Отхвърли от тези Твои раби лукавст-

вото на дявола и сатанинските завързвания, удостой ги с дара на потомството да могат да заченат, родят, отгледат и опазят плода. На Теб въздаваме хвала във вечния живот. Амин.

В името на Отца и Сина и Светия Дух. Амин.

Попът чете тази молитва за бездетна жена. Да се помолим.

Спаси Твоята рабиня, Боже мой, която към Теб се стреми, да бъдат нейните синове като новорасли маслинени около трапезата Господна. Господи, чуй моята молитва и нека моят глас да достигне до Теб.

Господ да е с вас и с твоя дух. Да се помолим.

Боже, който над мъртвата утроба на Твоята рабиня Сара си се смилил да въздадеш поколение от Аврамовото семе и да се роди неочаквано Исаак, и както бездетната плачеща Ана си утешил с възлюбеното Твое чедо Самуил и заради Твоята велика доброта си я дарувал с него, така с поклон Те молим, Създателю, смили се над Твоята рабиня Тодора или Гергина или каквото име носи тази невеста. Погледни и виж как въздиша заради своето безплодие, мъката от нейното сърце изкорени, отхвърли и със зачатие на дете я дари. Господи Боже наш, благослови с добрата Си воля отрочето, което ще ѝ дадеш. Ти, Господи Боже, който със Своя Син и с Духа Свети живееш и царуваш от векове за векове. Амин.

Молитва или Песен на воина и победител Иисус Христос, който не със сабя, меч, щит, нито с оръжие, а само с тежкия кръст подчини началства и власти и дяволските заблуди

Да кажем, Отче наш, който си на небето, да се свети Твоето име и да бъде Твоята воля както на небето, така и на земята. Нашия насъщен хляб дай ни днес и опрости нашите грехове, както и ние опрощаваме дълговете на нашите длъжници. И не ни въвеждай в изкушение, а избави ни от лукавия. Амин.

Тази молитва ни научи самси Христос, казвайки: „Бдете и се молете ден и нощ, за да не изпаднете в изкушение”[169]. Длъжен е всеки християнин и християнка да научи и да умее да казва тази молитва.

Молитва за Св. Богородица, която се чете по всяко време и час

И се моли така. Молитва.

Радвай се[170], Марийо, изпълнена с милост, Господ е с тебе. Блажена си ти между жените и блажен е плодът на утробата ти, Иисус. Света Марийо, моли се за нас грешниците сега и винаги и в часа на нашата смърт. Амин.

---

[169] Марк. 14:38.

[170] Това е известната в католицизма молитва Ave Maria. В превода запазваме особеностите на първия печатен вариант от **Абагара**, като използваме и съвременния официален превод. Днес Похвалната песен на Света Богородица започва с думите „Радвай се, благодатна Марийо, Господ е с Теб” https://www.kae-bg.org/?act=content&rec=73 [прегледан 04.07.2023].

Молитва за благодарност към Бога заради неговите дарове

Благославяйте Господа ангели, небеса, всички природни сили, слънце, луна, звезди, дъжд, божи твари, огън, лято, зима, слана, мраз, студ, лед, сняг, нощ, ден, светлина, тъмнина, гръм, облак, благославяйте Го и Го прославяйте довека.

Земя, планини, долини, всяка твар, плаваща на земята, езера, морета и реки, риби, гмуркащи се във водите, птици, животни, овце, синове людски, благославяйте Господа. Попове, Божи слуги, духовници и праведни души, свети и нисши сърца, благославяйте Господа. Благославяйте Господа, вие, Ананий, Азарий, Мисаил. Хвалете Го и Го възвеличавайте до края на света. Всички народи – небесни, земни и пъклени, Му се кланят и Го изповядват, благославят Отца и Сина и Светия Дух, седящ на небесната твърд похвален, прославен и възвисен довека. Амин.

Молитва за прослава на Бога заради неговата доброта

Славете, небеса, ангели, сили, слънце, луна, звезди, светлина, защото Той заповяда и сътворено беше всичко и навеки положи Словото, което няма да отмине.

Змейове земни, огън, снегове, град, лед, блата, планини, долини, овощия, животни, овце земни и добитък, птици хвъркати, царе, народи, началници, съдници и съдии земни, отрочета и старци, хвалете името на Господ.

Молитва за непрекъсната прослава на Бога и в зло, и в добро[171]

Тебе, Бога хвалим, Тебе, Отеца вечен, почитаме. Ангели, небеса и всичките сили, херувимите и серафимите непрестанно възпяват: Свят, свят, свят е Господ Саваот. Пълни са небесата и земята с Твоята слава, Господи. Теб възхваляват славните апостоли, прехвалените пророци и войнството от мъченици. Теб по краищата на целия свят изповядва Църквата. Ти си Крал на Славата, Синът на завинаги вечния Отец. Ти надделя и отвори за вярващите Небесния рай. Ти отдясно на Бога седиш в Славата на Твоя Отец, чакаме Те да съдиш нас, с кръвта страданията Ти откупени. Спаси ни и благослови Твоите наследници. Царувай над нас и ни въздигни до вечността, та през целия си живот да Те благославяме и да славим Твоето име отвеки довека. Подобава в съдния ден, Господи, да останем без грях. Да се сбъдне Твоето милосърдие, както Те прославяме, и навеки неразколебани да бъдем. Слава на Отеца, Сина и Светия Дух, който беше в началото, сега и винаги и во веки веков. Амин.

Молитва, когато душата тъгува

Моята душа възвеличи Господа и духът мой се зарадва заради Бога, моя Спасител, защото Той видя злочестината на своя раб. Отсега ще ме зоват блажена всички народи, защото Той ме нарече Царица. Този, който е

[171] Това е католическият химн Te Deum Laudamus – Тебе Бога хвалим, написан от Амбросий Медиолански през IV в.

силен и Неговото име е свято. Той постави силните под престола Си и нисшите въздигна, гладните насити с добрина, а богатите отхвърли с празни ръце. Той приобщи към отците наши Авраам и неговото семе навеки. Слава на Отеца, Сина и Светия Дух, защото Той беше в началото, днес и винаги и во веки веков. Амин.

Молитва за прослава на Бога

Слава на вишния Бог и на земята мир на хората, хвалим Тебе, благославяме Тебе, кланяме се на Тебе, Тебе славим и Ти въздаваме благодарност, господи Боже, Царю небесни, Отче силен във великата Твоя слава, Сине единороден, Агнец Божи, който отнемаш греха на света, смили се над нас и приеми нашите молитви, защото Ти сам си Свят, Господи, превишни Иисусе, с Духа Свети в славата на Бога Отец. Амин.

Молитва, която се чете над болен

Боже велики, страшни и силни, който си сътворил всяка видима и невидима твар. Ти си нашият Бог и пред Теб припадаме, спаси раба или рабинята от всякакъв недъг духовен или телесен, подай му здраве, Господи, без да го осъждаш, въздай му росата на Твоята милост, та здрав да пребивава всички дни на своя живот, хвалейки Твоето име, с молитвите на пресветата Девица Мария, светия пророк Йоан Кръстител, небесните светци и престоли Михаил, Гавриил, херувимите, серафимите, ангелите и архангелите и всички небесни сили и власти, светите евангелисти Йоан, Матей, Лука и Марко, светите

апостоли Петър, Павел, Андрей, Тома, Вартоломей, Симеон Зилот, Яков, Филип и Яков Алфеев, Юда Тадей и всички апостоли и пророци Исая, Йеремия, Езекия, Даниил и всички отроци Ананий, Азарий, Мисаил, Илия, Елизей, Енох, Давид, Захарий, Софоний, Варух, Наум, Авакум и всички събрания – помолете се за раба Божи. Свети мъченици Христови, Стефане първомъчениче, на българската земя застъпник и бранител, Лаврентий, Вит, Георги, Теодор, Димитър, Прокопий, Артемий, Никита, Евстахий, Теодор Тирон и всички свети мъченици Христови, помолете се за раба Божи. Свети лечители Козма и Дамян, Кир и Йоан, Пантелеймон, Ермолай, Флор и Лавър, Самсон, Константин и Елена, Сергий и Вахк, избавете раба Божи от всякакъв душевен и телесен недъг, Света Майко Ксения, Текло първомъченице, Анастасийо, Евтимийо, Евгенийо, Варваро, Апфия, Юлиано, Кристино, Теодосийо, Ефросино, Евфрасийо, Лучийо, Фелицитас и свети мъченици Вяра, Надежда и Любов, на помощ на Божия раб се притечете, закриляйте и защитавайте, майко Софийо, помоли се за Божия раб.

Свети папи и патриарси, които сте съставили правата вяра и Божия закон – Силвестре, Дамасо, Целестине, Леоне Велики, Агатоне и всички свети папи и патриарси, молете се за раба Божи и вие, о, апостоли Христови и учители на всички – Йоан Златоуст, Василий, Григорий, отците Николай, Климент, Дионисий, Йоан Милостиви, Атанасий и Кирил, Игнатий Богоносец, Йероним и всички свети отци пустинници Антоний, Сава, Евтимий,

Арсений, Еразъм, Теохтист, Макарий, Онуфрий, Зосима, Василий, Ефрем Сирин, наречен Сионит, от стълпа[172], помолете се за рабинята или за раба Божи.

Молитва, която се чете, когато боли глава

Боже, който имаш власт да опрощаваш греховете, да спасяваш душите и плътта да изцеляваш, яви се сега на Твоя раб, който е болен и немощен, както Ти изцеляваш със Словото Си. Защото си Бог и Господ наш, който винаги изцелява и не иска смъртта на човека и той да погине. Затова на Теб слава въздавам, на Отеца, Сина и Светия Дух. Амин.

Молитва над всички части на тялото на болния при пълна немощ

Попът се моли така

Всемогъщи Господи и вечни Боже, отхвърли и отпъди от Твоя раб всяка немощ и недъг, всяка болест, кашлица и простуда, от върха на главата до дъното на петите, от главата, от мозъка, от темето, от космите или косите, от лицето, от очите, от ушите, от устата, от носа, от ноздрите, от веждите, от челото, от небцето, което е над езика,

[172] Сионит е прозвище към св. Ефрем Сирин, вероятно в метафоричен смисъл по името на хълма Сион в Йерусалим или по името на Синайския манастир, Синаит, където почиват част от мощите му. Второто приложение **wд сълпа** извеждам от стълб ‘висока колона, стълб, стожер’, което, ако не е метафорично за важната му роля в теологията, би могло да е алюзия за огнения стълб, с който се асоциира приемствеността му с Василий Велики и Светия Дух. Идентификацията изисква още проверки.

от езика, от шията или врата, от гърдите, от плещите, от гърба или от кръста, от ребрата, от сърцето или от стомаха, от пъпа, от далака, от хълбока, от ходилото, от задния отвор на дебелото черво, от бодежи и пробождания, от удар, от проблеми с гласа и не допускай пресипване, от бедрата, от ногата или краката, от коляното, от пищялите, от пръстите, от челото, от нокътя и ноктите, от сухожилията, от ръцете, от мишниците, от лактите, от дланите, от онова, което е под кожата, от тялото и плътта. Освободи костите и всички телесни членове вътрешни и външни, които се виждат и не се виждат, и гърлото освободи, Боже, и превърни всяка немощ в сила и якост. Молим Те, Боже, Ти можеш неговата болест да изцелиш, защото Ти си преобразител, мироносец за печалните, радост, веселие и утешение си за хората, на Теб винаги въздаваме хвала, правда и чест и пост во веки веков. Амин.

Както пчелата събира мед от различни благоуханни цветя, така и Филип Станиславов, епископ от Велика България[173], извади и събра от различни книги на съборните свети отци този Абагар и го дари на своя народ български да го носи у себе си наместо силни мощи.

[173] Изразът е породил дискусия дали да се преведе *от Велика България*, или *на Велика България*. Напоследък въпросът бе разгледан от Кр. Станчев и снабден с обширна библиография по темата. Тук се придържам към по-вероятната самоидентификация на Станиславов като *епископ от Велика България*. Именуването е в духа на начина на представяне на други католически мисионери. – **Кр. Станчев.** L*'Abagar* di Filip Stanislavov (Roma, 1651) e le edizioni veneziane dei Vuković e di Jakov Krajkov, p. 257.

Отпечатан беше този Абагар в лето Христово 1651, на 6-ти май, в Светия град, където почиват мощите на Петър и Павел, по времето на нашия цар Ибрахим и на царуващия във Влашко честития Матей Войвода, а в Богданската земя на благомирния Василий Войвода, наричан Лупул (Вълка).

Навеки да се хвали и прославя Тялото Христово.

Иисусе и Марийо, на Вас дарявам сърцето и душата си.

Ѡ. Б. Ꙁ. Ѡ. Г. (*Молете Бога за мен грешния*). Амин.

Принципи на речника на Абагара

Съкращения и използвани речници

1. Заглавните думи се нормализират на съвременна българска кирилица, за да се подпомогне приобщаването на този текст към българската езикова история, към която той органически принадлежи. Избират се най-близките до съвременните основни форми на думите в книжовния български език или неговите диалекти. Това доведе до съществено преобразуване и разместване на формите от словника спрямо лемите в речника. Смятам, че този подход има своето основание, доколкото лексикографски принцип е алофоните и алографите да се подвеждат под единна обща заглавка. Най-трудни за нормализация са глаголите, тъй като в **Абагара** има както случаи на запазен инфинитив, така и разложени *да* конструкции. За заглавна се избира съвременната основна форма на българския глагол в 1л. ед. ч. сегашно време, но ако става въпрос за хърватски наслоения и старобългарски старинни форми, се привеждат и инфинитиви. Отбелязват се омонимите при пълнозначните думи. Словообразувателните варианти при имената, както глаголите от свършен и несвършен вид и възвратните глаголи, се разработват в отделни статии. Причастията в атрибутивна и субстантивна функция се представят като заглавни думи. Предикативно употребените причастия се дават на съответния глагол. Коректив при нормализацията на заглавната дума

са следните основни лексикографски източници, архиви и електронни ресурси:

АБДР – Архив за български диалектен речник на Секцията за българска диалектология и лингвистична география в Института за български език на БАН.

Български етимологичен речник. Т. 1–8. София: Издателство на БАН, 1971/ 2017– https://ibl.bas.bg/ber/.

Речник на българския език. Многотомна поредица на Института за български език (https://ibl.bas.bg/rbe/).

Речник на книжовния български език на народна основа от XVII в. (върху текст на Тихонравовския дамаскин). Гл. ред. Е. И. Дьомина. София: Валентин Траянов, 2012.

Старобългарски речник. Т. 1. Т. 2. София: Валентин Траянов, 1999, 2009.

А. Игов. Сърбо-хърватско-български речник. Второ допълнено издание. София: Наука и изкуство, 1983.

Cyrillomethodiana: Електронен портал по кирилометодиевистика на СУ „Св. Климент Охридски" https://cyrillomethodiana.uni-sofia.bg/.

Hrvatski jezični portal – https://hjp.znanje.hr/.

2. В три основни случая заглавката се маркира с астериск (звездичка). Тъй като чуждото влияние, предимно от хърватски и италиански, е таксономично за природата на **Абагара**, като заглавки се запазват основополагащи названия в книжнината на българите католици, различни от българската езикова норма. Това не се отнася до общох-

ристиянски термини от гръцки или латински, които не се третират като специфични. На второ място, звездичка придружава старинни думи без точно съвременно съответствие, които не са отразени в използваните речници, макар така да се създава известна условност. По възможност в тези два случая се посочва произходната форма от чуждия език или старобългарски. На трето място, звездичката отбелязва лични имена, които са представени със специфична за текста форма или идентификацията им е дискусионна. Поради избрания модел на описание препратките са ограничени.

3. Граматичните характеристики в речника са максимално опростени и обобщени. Поради разложената падежна система, смесването на окончания и силната вариантност се избягва отбелязването на вида при глаголите и рода при съществителните и те се маркират само като части на речта. Най-честите граматически символни означения в целия труд са:

Падежи	**Род и число**
дат. п.	ед. ч.
	ж. р.
зват. п.	м. р.
имен. п.	
мест. п.	мн. ч.
род. п.	ср. р.
твор. п.	

Части на речта

Глагол

ЛИ – лично име

Междум. – междуметие

Местоим. – местоимение: възвр. лично местоим., възвр. притеж. местоим., въпрос. местоим., лично местоим., обобщ. местоим., относит. местоим., отриц. местоим., показ. местоим., притеж. местоим.

МИ – местно име

Нареч. – наречие

Предлог

Прил. – прилагателно

Прич. – причастие

Прич.-прил. – причастие със запазен атрибутивен признак

СИ – собствено име

Същ. нар. – съществително нарицателно

Съюз

Частица

Числ. бройно – числително бройно

Числ. редно – числително редно

Други граматически съкращения

1л., 2л., 3л. – лице

Прен. – преносно

Само мн. – Pluralia Tantum

Субст. – субстантивирано

4. Тълкувателната дефиниция обхваща само контекстовите употреби. При личните имена се дава кратка енциклопедична характеристика. Значенията се изброяват, ако са повече от едно. Отбелязват се преносни употреби. Тъй като имената на Господ и Богородица съставляват отделен лексикален пласт, те се въвеждат еднотипно като метафорични имена и се тълкуват само ако съдържат термин, архаична или чужда дума и биха затруднили възприемането. Служебните думи се тълкуват максимално обобщено. При проблемни случаи, особено свързаните с идентификацията на светци, се поставя бележка *несигурно*.

5. Разработват се словосъчетания, отбелязвани на отделните пълнозначни думи. Тъй като личните имена са значим лексикален пласт с повече от 100 единици, съставните елементи на сложни собствени имена също се оформят отделно.

6. Привеждат се честотни данни и словоформите на съответната заглавна дума така, както са в оригиналния текст на стара кирилица, изброени по азбучен ред. По този начин се запазва цялата значима информация в нейния автентичен вид.

7. За съставянето на речника е използван предварителен словник, обработен с индексална програма. Дължа искрена благодарност на проф. Иван Христов, който още през 2016 г. го създаде по моя молба. Без неговата неоценима помощ моите усилия биха били безпредметни.

8. Съзнавам, че принципите за изработването на речника не са така системни и изчерпателни, както в досегашната практика на българската историческа лексикография, но и не биха могли да бъдат поради спецификата на самата лексикографирана творба. Затова се надявам, че като първи по рода си речникът ще даде насока за следващи търсения и ще провокира по-успешни опити за вникване в богатата езикова природа на **Абагара**.

Речник на Абагара

А – буква с цифрова стойност 1000 и 1 в посочената година в края на Абагара а.χ.н҃а. (1651).

А (17) – съюз. За изразяване на съчинителна връзка, често в началото на изречение, а: а (17).

Абагар (6) – **1**. ЛИ. Цар Авгар, Абгар, топарх на Едеса. **2**. СИ. Абагар – название на книга, която съдържа частично или цялостно Авгаровия апокрифен цикъл; общо название за апотропеен текст, текстов амулет: абагар (5), абагара (1).

Абденаго (1) **–** ЛИ. Абденаго, юдеин, сънародник и приятел на Даниил, Седрах и Мисах, с които попада в плен на цар Навуходоносор. Те отказват да се поклонят на златния идол и са наказани да горят в огнена пещ, в която оцеляват заради вярата си: абденага (1).

Авакум (1) – ЛИ. Авакум, еврейски пророк, за когото се говори в едноименната книга на Стария Завет: авакѹк (1).

Авраам (3) – ЛИ. Авраам, свещен прародител, родоначалник, основоположник на свещения Завет на юдеите с Бог: аврама (2), авраамъ (1).

Агатон (1) – ЛИ. Агатон, римски папа (679–682): агатѡнє (1).

Агнец (3) – същ. нар. **1**. Агне, агнец – символ на непорочност и смиреност. **2**. Агнец – метафорично име на Господ. **3**. *Прен*. Агнец Божи – метафора за Христос, разпятието и кръстната му жертва за спасение на човечеството: аганца (1), наганец (1) наганцє (1).

Аз (15) – лично местоим. **1.** За означаване на 1л. ед. ч. **2. Ѧ҃з҃ несам еже несам** – метафорично име на Господ: **азъ** (2), **мѣ** (2), **мене** (10), **мн** (1).

Азарий (2) – ЛИ. Азарий, един от тримата момци в обкръжението на Даниил, заедно с Ананий и Мисаил, които попадат в плен на цар Навуходоносор. Остават верни на Мойсеевия закон: **азарна** (1) **азарна** (1).

Ако (15) – съюз. За въвеждане на подчинено изречение за условие, ако: **акѡ** (1), **наквѡ** (14).

Али* (1) – съюз. За изразяване на съчинително разделително свързване, или: **алн** (1).

Алити* (3) – съюз. За изразяване на съчинително разделително свързване, или: **алнтн** (2), **нлитн** (1).

Алфей (1) – ЛИ. Яков Алфеев, един от дванадесетте ученици на Христос и негов апостол: **Наквѣ Ѧлфен** (1).

Ами (2) – съюз. За изразяване на съчинително противопоставително свързване, ами: **амн** (2).

Амин (20) – междум. В християнски молитвени възгласи за изразяване на пожелание нещо да се сбъдне; така да е, да бъде: **аминн** (20).

Ананий (2) – ЛИ. Ананий, един от тримата момци, които заедно с бъдещия пророк Даниил показват верска твърдост и вяра в истинския Бог, попадайки в плен на цар Навуходоносор: **Ѧнанна** (1), **Ѧннанна** (1).

Анастасия (1) – ЛИ. Анастасия, преподобномъченица Анастасия Римлянка, живяла през III в. и пострадала по времето на император Валериан: **анастасиѡ** (1).

Ангел (5) – същ. нар. В християнската религия – безплътен представител на небесните сили, вестител на Божието слово: **ангелн** (5).

Андрей (1) – ЛИ. Андрей Първозвани, един от Христовите апостоли и проповедник: **Ѧндрена** (1).

Анна (1) – ЛИ. Света Анна, майка на св. Богородица: **Ѧннн** (1).

Антоний (1) – ЛИ. Св. Антоний Велики, египетски отшелник, първият пустинен отец от средата на III в.: **Ѧнтѡннѡ** (1).

Апостол (11) – същ. нар. В християнството всеки от 70-те апостоли или от 12-те пратеници на Христос да проповядват неговото учение: **апѡстѡл** (1), **апѡстѡла** (1), **апѡстѡлем** (1), **апѡстѡлн** (5), **апѡстѡлна** (1), **апѡстѡлѡф** (2).

Апостолски (1) – прил. Апостолски, определение към единната свята, вселенска, съборна църква: **апѡстѡлскѣ** (1).

Апфия* (1) – ЛИ. Св. Апфия, обърната в християнство от самия апостол Павел и заедно със св. Филимон и св. Архип пострадала при император Нерон в гр. Колоси около 69 г. от н. е. (*несигурно*): **Ѧфна** (1).

Арсений (1) – ЛИ. Преподобният св. Арсений Велики от Рим, IV в.: **арсеннѡ** (1).

Артемий (1) – ЛИ. Свети мъченик Артемий от IV в.: **Ѧртемнѡ** (1).

Архангел (2) – същ. нар. В християнството архангелът е с най-висок ранг в ангелското войнство, наставник на ангелите: **аркангелн** (1), **архангелн** (1).

Архиерей (5) – същ. нар. Архиерей, висш духовен предстоятел на свещеничеството: **архиереи** (5).

Атанасий (1) – ЛИ. Атанасий I Велики, патриарх Александрийски от III в.: **Ѧтанасиѡ** (1).

Атанатос (1) – прил. Метафорично име на Господ, Безсмъртен (от гръцки ἀθάναθος): **ѳанаѳѡс** (1).

Аште* (1) – съюз. За въвеждане на подчинено изречение за условие, ако (от старобългарски **аще**): **аште** (1).

Б (1) – Буква, използвана във финалната акролекса **М. Б. Ѯ. М. Г.**, разчетена като молебен възглас *Молете Бога за мен грешния.*

Баба (1) – същ. нар. Баба, възрастна жена, акушерка и лечителка: **бавѵ** (1).

Бахорка* (2) – същ. нар. **1.** Баене, заклинание, магия. **2**. Врачка, знахарка, магьосница (от хърватски bahoriti; възможно диалектно *байорка*): **бахѡрке** (1), **бахѡркнем** (1).

Бащеник (1) – същ. нар. *Прен*. Наследник, който наследява Божието царство: **баштеннцн** (1).

Бая (1) – глагол. Бая, изричам магически думи за заклинание: **да бане** (1).

Бдя (1) – глагол. Бдя, бодърствам: **бдите** (1).

Бедро (1) – същ. нар. Бедро, анатомичен орган: **бедре** (1).

Без (6) – предлог. За изразяване на липса, отсъствие, несъществуване, без: **безѯ** (2), **бес** (4).

Безмъжна (1) – прил. Метафорично име на Богородица, неомъжена, която няма съпруг и не е познала мъж: **бєзмѹжна** (1).

Безценен (2) – прил. Безценен, който няма цена: **бєсцєнна** (1), **бєхцєнна** (1).

Безчеден (1) – прил. Бездетен, който няма деца: **бєзцєдн8** (1).

Бетешен* (3) – прил. **1**. Болен, страдащ, немощен. **2**. **Вєтар бєтєшнн** – остро простудно или вирусно заболяване, инфекция, инфлуенца (от унгарски през хърватски beteżan): **бєтєшнн** (1), **бєтєшннєм** (1), **бєтєшнѡга** (1).

Биле (5) – същ. нар. Биле, лечебно растение, билка: **внлна** (3), **внлнє** (1), **внлнєм** (1).

Бискуп* (2) – същ. нар. Епископ, висш духовник начело на епископия (от хърватски biskup): **внскѹп** (1), **внскѡпє** (1).

Бискупски* (1) – прил. Епископски, който се отнася до епископ: **внскѹпскн** (1).

Бистър (2) – прил. **1**. Бистър, ясен. **2**. **Зрєнис бистрѡ** – метафорично име на Богородица: **внстрѡ** (1), **внстрѡм** (1).

Бия (1) – глагол. Нападам, бия, удрям: **внн8щн** (1).

Благо (2) – същ. нар. Благо, придобивка: **блага** (1), **благѡ** (1).

Благовонен (1) – прил. **Навалка благѡвѡнна** – метафорично име на Богородица: **благѡвѡннѡ** (1).

Благодиханен (1) – прил. Благоуханен, ароматен: **благѡднханнѡ** (1).

Благомирен (1) – прил. Благомирен, който въздава мир и благо: **благѡмирьнѡга** (1).

Благоприемница (1) – същ. нар. Метафорично име на Богородица: **благѡпрїемница** (1).

Благославям (3) – глагол. Благославям, отправям благодарствени молитви, прославям: **благѡслнвантє** (1), **благѡслнвамѡ** (1), **благѡслнвнамѡ** (1).

Благословя (10) – глагол. **1**. Дам благословия, въздам благодат. **2**. Благословя, произнасям с почит и уважение, почитам: **благѡслѡвє** (1), **благѡслѡвн** (3), **благѡслѡвнт** (1), **благѡслѡвнтє** (5).

Блажен (9) – прил. **1**. В християнството: блажен, който е удостоен с особена чест, често епитет към светци. **2**. **Жена блажена** – метафорично име на Богородица: **блажен** (1), **блажена** (2), **блаженагѡ** (1), **блажене** (1), **блаженѕ** (1), **блаженѕнѕ** (2), **блаженѡга** (1).

Блудност (1) – същ. нар. Блудство, непристойно дело: **блѕдностна** (1).

Блудя (1) – глагол. Блудствам, извършвам непристойни дела: **блѕдєнѕ** (1).

Бо* (1) – частица. За усилване (от старобългарски **бо**): **бѡ** (1).

Бог (49) – същ. нар. Бог, висша сила в християнството: **бѡг** (12), **бѡга** (16), **бѡгѕ** (5), **бѡже** (16).

Богат (1) – прил. *Субст.* Богат човек, богаташ: **бѡгатн** (1).

Богдански (1) – прил. *Субст.* Богданско, Богданската земя, название на Молдова, Молдавското воеводство по

името на смятания за неин основател Богдан I: **ѵ вѡгданскѵ** (1).

Богоносец (1) – ЛИ. Прозвище към свещеномъченик Игнатий Богоносец, епископ на Антиохийската църква през I – началото на II в.: **вѡгѡнѡшце** (1).

Богородица (2) – ЛИ. Прозвище на Божията майка: **вѡгѡрѡднцн** (2).

Бодеж (1) – същ. нар. Бодеж, усещане за болка, пробождане: **вѡдешт** (1).

Божи (26) – прил. **1**. Божи, който се отнася до Бог. **2. Гѡра Бѡжна** – метафорично име на Богородица. **3**. **Дѡм Бѡжн** – метафорично име на Богородица. **4. Манкѡ Бѡжна** – обръщение към Богородица: **вѡжега** (2), **вѡжн** (7), **вѡжна** (5), **вѡжнега** (3), **вѡжнемѵ** (1), **вѡжнех** (1), **вѡжннѵ** (2), **вѡжнѵ** (5).

Бок (1) – същ. нар. Бок, хълбок: **вѡкка** (1).

Болезен (2) – същ. нар. Болест, болестно състояние, болка, страдание: **вѡлезнн** (1), **вѡлезннем** (1).

Болесен (1) – прил. *Субст.* Болен човек, болник: **вѡлеснnем** (1).

Болест (5) – същ. нар. Болест, болестно състояние: **вѡлест** (3), **вѡлестн** (2).

Болнав (1) – прил. Болен, болнав: **вѡлнаф** (1).

Болник (2) – същ. нар. Болник, болен човек: **вѡлннка** (2).

Боля (1) – глагол. *3л. ед. ч*. Боли, предизвиква болка (за телесен орган): **вѡлнт** (1).

Боя се (1) – глагол. Боя се, изпитвам страх: **ѫнѣште сѧ** (1).

Бранител (1) – същ. нар. Бранител, защитник, застъпник: **бранителѧ** (1).

Брат (7) – същ. нар. **1.** Ближен, християнин. **2.** Брат Господен – прозвище на св. Яков апостол: **брата** (1), **братѧ** (1), **братѡ** (5).

Бридам (1) – глагол. *Прен.* Разплитам, разрешавам, освобождавам от грях: **не брндєх** (1).

Бъда (9) **–** глагол. Бъда, пребъда: **бадє** (1), **бадемо** (1), **бѫдє** (2), **бѫдет** (1), **бѫдѧ** (3), **бѫдѧт** (1).

България (1) – МИ. Велика България – обозначение на Филип Станиславов на родината му: **бѫлгарнє** (1).

Български (2) – прил. Който се отнася до България: **балгарскє** (1), **балгарскѡмѫ** (1).

Бърва (1) – същ. нар. Вежда, клепка (от старобългарски **бръвь**): **барвн** (1).

В (31) – предлог. За означаване на вътрешно пространство или движение навътре, в: **ва** (31).

Вакх (1) – ЛИ. Вакх, единият от светата двойка мъченици Сергий и Вакх, пострадали през 295 г. от император Максимиан: **бакѡ** (1).

Варвара (1) – ЛИ. Варвара, великомъченица от края на III в.: **Барварѡ** (1).

Вартоломей (1) – ЛИ. Вартоломей, един от 12-те апостоли Христови: **бартѡлѡмиѥѡ** (1).

Варух (1) – ЛИ. Варух, старозаветен пророк 600 г. преди Христа: **барѫх** (1).

Васда* (6) – нареч. Винаги (от старобългарски вьсегда): васда (6).

Васдашен* (1) – прил. Ежедневен, всекидневен (от старобългарски вьсегдашьнъ, в хърватски svagdanji): васдашни (1).

Василий (3) – ЛИ. **1**. Василий Велики, архиепископ на Кесария от IV в. **2**. Васнлне Кѳwнвwда – Василие Лупу или Лупул (Вълка), молдовски войвода (1595–1661): васнлне (1), васнлнѳ (1), васнлнw (1).

Ваш (3) – притеж. местоим. Ваш, който принадлежи на вас, на притежател във 2л. мн. ч.: вашиχ (3).

Вдовица (1) – същ. нар. Вдовица; жена, на която съпругът е починал: вдwвнце (1).

Век (22) – същ. нар. Век, дълъг период от време, употребено във формули за изразяване на вечността – навеки, довека, отвека довека, во веки веков: век (1), века (5), веке (9), векн (1), векwм (6).

Велик (10) – прил. **1.** Велик, величествен. **2.** Голям, значителен. **3**. Постоянен епитет към имената на Антоний Велики, Василий Велики, папа Лъв I. **4.** Велика България – обозначение на Филип Станиславов на родината му: велнка (3), велнке (2), велнкн (3), велнкw (1), велнкwн (1).

Венчание (1) – същ. нар. Венчание, ритуал на сгодяване преди брака: венцаннем (1).

Верен (1) – прил. Деннница верна – метафорично име на Богородица: верна (1).

Веселие (2) – същ. нар. Веселие, радост: веселне (2).

Вечен (9) – прил. **1.** Вечен, безкраен. **2**. **Цар вецнн** – метафорично име на Господ. **3**. **Дѫвѡр вецнн** – метафорично име на Господ: **вецнн** (6), **внецнн** (2), **внецннем** (1).

Вещица (4) – същ. нар. Вещица, магьосница: **вештнце** (3), **вештнцем** (1).

Видя (2) – глагол. Видя, съзра: **внднте** (1), **да вндеш** (1).

Видян (3) – прич. Видян, забелязан: **вденн** (2), **вдненнχ** (1).

Вие (19) – лично местоим. За обозначаване на 2л. мн. ч.: **вамн** (5), **вас** (4), **вн** (4), **вне** (5), **внне** (1).

Викентий* (1) – ЛИ. Св. Викентий от Сарагоса, дякон и първи мъченик на Иберийския полуостров, пострадал при гоненията на Диоклециан в края на III – самото начало на IVв. (*несигурно*): **Ѥнницентна** (1).

Вит (1) – ЛИ Вит, раннохристиянски мъченик и светец от началото на IV век: **Ѥнттѡ** (1).

Више (1) – нареч. Нависоко, отгоре, над земята: **внше** (1).

Вишен (1) – прил. *Прен.* Висок, който е нависоко, извисен – епитет към Бог: **вншгнемѫ** (1).

Вкъщи (1) – нареч. Вкъщи, у дома: **ѫ вкаштн** (1).

Владика (2) – същ. нар. **1**. Обръщение към Господ, владика, господстващият, който има висша власт. **2**. Метафорично име на Господ: **ѫвладнка** (1), **ѫвладнкѡ** (1).

Влас (1) – същ. нар. Косъм, в мн. ч. косми или коси при човека: **ѫласн** (1).

Власт (4) – същ. нар. **1**. Власт, господство над нещо или някого. **2**. Метафорично име на Господ. **3**. Метафорично име на Богородица: **властн** (1), **Ѵласть** (1), **Ѵластн** (1), **ѵласт** (1).

Влашки (1) – прил. *Субст.* Влашко, територията на Влахия: **ѵ влашкѵ** (1).

Влъхвование (1) – същ. нар. Магьосничество, занимаване с магия: **влѵхѡванне** (1).

Вляза (2) – глагол. Вляза, заема позиция вътре в пространството: **ѵлезат** (1), **ѵлезете** (1).

Влян (1) – прич. Влян, който се влива, присъединява се към нещо друго: **ѵлен** (1).

Вода (3) – същ. нар. Вода, природна течност: **вѵѡдѡм** (1), **вѡдах** (2).

Воден (1) – прил. Воден, който се отнася до вода: **вѵденѡга** (1).

Вожд (1) – същ. нар. Метафорично име на Бог: **вѡжд** (1).

Войвода (2) – същ. нар. Войвода, титла на влашките господари. **Василне Ѵѵлнвѡда** – Василие Лупу или Лупул (Вълка), молдовски войвода (1595–1661); **Матне Ѵѵлнѵѵѡда** – Матия Басараб, влашки войвода (1632–1654): **вѵлнѵѵѡдѵ** (1), **вѵлнвѡда** (1).

Войник (1) – същ. нар. *Прен.* Прозвище на Иисус Христос, воин: **вѵлннка** (1).

Войска (1) – същ. нар. *Прен*. Войнството на Христос: **вѵлнска** (1).

Воля (1) – същ. нар. Воля, способност за вземане на решение: вѣѡлна (1).

Врат (1) – същ. нар. Врат, шия при човека: ѵрат (1).

Врата (1) – същ. нар. Метафорично име на Богородица: ѵврата (1).

Вратар (1) – същ. нар. Нисша длъжност в църквата, вратар: ѵратарѳне (1).

Врач (1) – същ. нар. Врач, лекар, лечител: ѵрацнѡве (1).

Време (6) – същ. нар. **1.** Време, период. **2**. Продължителност на човешкия живот: ва временацес (1), време (1), ѵреме (3), ѵреме (1).

Всеки (27) – обобщ. местоим. Всеки, целият: васакѡ (1), васека (1), васем (1), васеⷯ (1), васн (1), васнеⷯ (1), сакѡне (1), свака (1), ваке (1), свакн (1), свакѵ (3), свакѡга (2), све (6), свемѵ (1), сѵва (1), сѵвака (2), сѵвакѡна (1), сѵвн (1).

Всемогъщ (1) – прич.-прил. Всемогъщ, който притежава неограничена власт – епитет към Бог: сѵвегамѡгѵштагѡ (1).

Всемощен (2) – прил. Всемогъщ, който притежава неограничена сила – епитет към Бог и Църквата Божия: свегамѡштна (1), свегамѡштне (1).

Всъду (1) – нареч. Навсякъде: васѵдѵ (1).

Възвися (2) – глагол. Възвися, извися, издигна високо: васвншнте (2).

Възвишен (1) – прич.-прил. Възвишен, извисен: васвншен (1).

Въздигна (1) – глагол. Въздигна, поставя нависоко, извися: **вазднкнѕ** (1).

Въздихание (1) – същ. нар. Въздихание, въздишка: **васздннханне** (1).

Възкръсна (1) – глагол. Възкръсна, възвърна се към живот: **васкаршнѕнеш** (1).

Въпия (1) – глагол. Извикам на висок глас, изкрещя: **вапнѕ** (1).

Върху (1) – предлог. За означаване на поставяне отгоре на някаква повърхност, върху: **вархѕ** (1).

Вътрешен (1) – прил. Вътрешен, който се намира във вътрешността на нещо: **ватерни** (1).

Вяра (2) – същ. нар. **1**. Правата вяра – християнството. **2**. ЛИ. Вяра, една от дъщерите на св. София, която с майка си и сестрите си Надежда и Любов умира през I в.: **верѕ** (1), **верѡ** (1).

Вярващ (3) – прич. *Субст.* Вярващият, християнинът: **верѕнѕштн** (2), **верѕнѕштнм** (1).

Вятър (1) – същ. нар. **Ветар ветешнн** – остро простудно или вирусно заболяване, инфекция, инфлуенца: **ветар** (1).

Г (1) – Буква, използвана във финалната акролекса **М**. **Б**. **Ѯ**. **М**. **Г**., разчетена като молебен възглас *Молете Бога за мен грешния.*

Гавриил (1) – ЛИ. Архангел Гавриил: **Гавриела** (1)

Георги (1) – ЛИ. Свети великомъченик Георги, светец воин: **гергнѡ** (1).

Гергина (1) – ЛИ. Гергина, женско име: **гергнни** (1).

Гибам (1) – глагол. Движа се, мърдам: **гнблиан8шта** (1).

Глава (5) – същ. нар. **1**. Глава, горната част на човешкото тяло. **2**. Метафорично име на Богородица. **3**. **С машкѡм главѡм** – с мъж, индивид от мъжки пол: **глава** (2), **главе** (2), **главѡм** (1).

Глаголя (2) – глагол. Говоря, изричам думи, казвам: **глагѡла** (1), **глагѡлан8** (1).

Глад (1) – същ. нар. Глад, потребност от храна: **глад** (1).

Гладен (1) – прил. *Субст.* Гладен, който изпитва потребност от храна: **гладнн7** (1).

Глас (3) – същ. нар. Глас, издаване на човешки звук: **глас** (2), **гласа** (1).

Глух (1) – прил. *Субст.* Глух, който не чува: **гл8хнм** (1).

Голиат (1) – ЛИ. Голиат, воин филистимянин в Стария Завет, който влиза в двубой с Давид: **гѡлн8** (1).

Гора (1) – същ. нар. **Гѡра Бѡжна** – метафорично име на Богородица: **гѡра** (1).

Горе* (1) – междум. За изразяване на заплаха от възмездие, предупреждение, тежко, горко (от старобългарски **горю**): **гѡре** (1).

Горкост (1) – същ. нар. Тъга, горест, скръб, мъка: **гѡркѡстн** (1).

Горък (1) – прил. Горък, изпълнен с мъка, скръбен, нещастен: **гѡркагѡ** (1).

Горя (1) – глагол. Горя, изгарям в огън: **гѡр8штн** (1).

Господ (38) – същ. нар. Господ – в християнството висша сила, върховен господар, Бог: гѡспѡдь (8), гѡспѡда (6), гѡспѡде (18), гѡспѡдн (2), гѡспѡдне (1), гѡспѡдѹ (3).

Господен (2) – прил. **1**. Който се отнася до Господ. **2**. Брат Господен – прозвище на св. Яков апостол: гне (1), гѡспѡдни (1).

Господин (4) – същ. нар. Господар, приложение към името на Иисус Христос, висшият владетел на света: гѡспѡдни (1), гѡспѡдина (1), гѡспѡдинѡм (2).

Господствам (2) – глагол. Господствам, владея, управлявам: гѡспѡдствѹва (1), гѡспѡдствѹва (1).

Град[1] (1) – същ. нар. Град, градушка: градъ (1).

Град[2] (3) – същ. нар. **1**. Град, населено място. **2**. Метафорично име на Богородица. **3**. Светият град – Рим: града (1), градъ (2).

Греша (1) – глагол. Греша, изпадам в грях: грешѹ (1).

Грешен (2) – прил. Грешен, който нарушава християнските норми: грешнагѡ (1), грешнинех (1).

Григорий (1) – ЛИ. Григорий Богослов или Назиански, отец на Св. Църква: григѡрнѹ (1).

Грях (12) – същ. нар. Грях, нарушение на християнските норми: грех (4), греха (3), грехн (4), грехѡве (1).

Гърбина (1) – същ. нар. Гръб, горната задна част на човешкия торс: гърбине (1).

Гърда (1) – същ. нар. Гръд, гърда, анатомичен орган при човека: гърдн (1).

Гърло (1) – същ. нар. Гърло, анатомичен орган при човека: гърлѡ (1).

Гърмеж (1) – същ. нар. Гръм, природно явление: гърмеш (1).

Да (61) – частица и съюз. **1**. Като частица служи за образуване на форми за повелително наклонение и съставни глаголни сказуеми. **2**. Като съюз въвежда съчинително свързани изречения, та. **3**. Като съюз въвежда подчинително свързани изречения, че: да (61).

Давид (2) – ЛИ. Старозаветният пророк Давид: давнда (1), давнде (1).

Дали (1) – частица. Дали, за изразяване на въпрос, съмнение или колебание: дали (1).

Дам (3) – глагол. Дам, подам, подаря: да (1), дан (1), дана **(**1).

Дамас (1) – ЛИ. Дамас I, римски папа от IVв.: **Дамасѡ (**1).

Дамян (1) – ЛИ. Дамян, един от двойката безсребърници и чудотворци Козма и Дамян Асийски от IV в.: даминане (1).

Дан (1) – същ. нар. Дан, данък, дължимо: дан (1).

Даниил (2) – ЛИ. Старозаветният пророк Даниил: **Даннела** (1), **Даннелле** (1).

Дарба (1) – същ. нар. Дарба, изключително умение за нещо: дарбе (1).

Дарувам (2) – глагол. Дарявам, принасям в дар, дарувам: дарѳн (1), дарѳнем (1).

Даскал (2) – същ. нар. Даскал, учител: даскал (1), даскале (1).

Двор (3) – същ. нар. **1**. Двор, място навън в близост до дома, извън дома. **2**. **Дѯвωр вецнн** – метафорично име на Господ. **3**. **Дѯвωр** – метафорично име на Богородица: дѯвωр (3).

Де (5) – нареч. Къде, въпросително местоименно наречие за място: дѣ (5).

Девица (7) – същ. нар. **1**. Девица, дева. **2**. Девица Мария, Майката Божия – обръщение към Богородица. **3**. **Девнца цасна** – метафорично име на Богородица, Честна девица: девнца (1), девнцѣ (2); днвнцѣ (2), днвнцѯ (2).

Дело (1) – същ. нар. Дело, действие: днела (1).

Ден (5) – същ. нар. Ден, част от денонощието: дан (3), днн (2).

Денница (1) – същ. нар. Метафорично име на Богородица по народното название на планетата Венера, Зорницата: деннницѣ (1).

Дете (1) – същ. нар. Дете, човек в ранна възраст: детнкна (1).

Дея (1) – глагол. Дея, върша, правя: деѯ (1).

Дивно (1) – нареч. Дивно, чудно: днмнw (1).

Дигна се (1) – глагол. Вдигна се, изправя се: днкнѯтн сѣ (1).

Дика (1) – същ. нар. Правда, справедливост (от гръцки δίκη): дика (1).

Димитър (1) – ЛИ. Свети Димитър, великомъченик от III в.: днмнтрннѣ (1).

Дионисий (1) – ЛИ. Дионисий Ареопагит, Атински епископ от I в.: **Днwннsѣ** (1).

Дихающ (1) – прич. *Субст.* **Днхан8шта Бжжна** – живите твари, които дишат: **днхан8шта** (1).

Длан (1) – същ. нар. Длан, част от ръката: **длан** (1).

Длъжен (1) – прил. Длъжен, който трябва, който е задължен да извърши нещо: **далжан** (1).

Длъжник (1) – същ. нар. Длъжник, който дължи нещо: **далшннкжм** (1).

Днес (3) – нареч. Днес: **данаска (**2), **даннас** (1).

До (5) – предлог. В съчетание от – до за означение на предел, крайна точка или обхват във времето или пространството: **дж** (5).

Добрина (1) – същ. нар. Добрина, милосърдие: **джврннжм** (1).

Добро (1) – същ. нар. Добри дни, добри, щастливи житейски моменти: **8 джвр8** (1).

Доброволно (2) – нареч. Доброволно, по своя воля: **джврвжлнж** (2).

Доброта (2) – същ. нар. Доброта, милосърдие: **джврвтє** (1), **джврвтн** (1).

Доброчинец (1) – същ. нар. Добротворец, който върши добро: **джврвцннцн** (1).

Доведа (1) – глагол. Доведа, заведа: **джвєдє** (1).

Дозова (2) – глагол. Позова, извикам, повикам: **джzввє** (1), **джzввн** (1).

Дойда (2) – глагол. Дойда, пристигна: **джндєш** (1), **джжал** (1).

Долина (2) – същ. нар. Долина, форма на земен релеф: **джлннє** (2).

Дом (4) – същ. нар. **1**. Дом, жилище. **2**. **Дѡм** – метафорично име на Господ. **3**. **Дѡм Бѡжи** – метафорично име на Богородица: дѡм (3), дѡма (1).

Донося (2) – глагол. Износя дете, изкарам докрай бременността: дѡнѡсити (2).

Допустя (2) – глагол. Позволя, пусна някого някъде, допусна: дѡпѹстити (2),

Допущавам (2) – глагол. Позволявам, пускам някого някъде, допускам: дѡпѹштаватє (2).

Дори (1) – частица. За подчертаване и усилване, дори, даже, чак: дѡрѧи (1).

Доселе* (1) – нареч. Досега (от старобългарски доселѣ): дѡселє (1).

Достояти* (3) – глагол. **1**. Удостоя, почета. **2**. В 3л. ед. ч. подобава, достойно е (от старобългарски достоѩти, хърватски dostojati): дѡстѡи (2), дѡстѡнасшє (1).

Достояти се* (1) – глагол. В 3л. ед. ч. подобава, подхожда, достойно е: дѡстѡи сѧ (1).

Драг (1) – прил. Драг, скъп, мил: драга (1).

Друг (1) – прил. Друг, следващ, различен: дрѹга (1).

Думам (2) – глагол. Говоря, казвам, думам: дѹма (1), дѹмитє (1).

Дух (20) – същ. нар. **1**. Човешката душа, вътрешният мир на човека. **2**. Дух – метафорично име на Господ. **3**. Дух Божий – Божият дух. **4.** Светият Дух – Третото лице на Св. Троица. **5**. Дух – добра сила. **6**. Нечист дух – бяс, зла сила: дѹх (2), дѹха (9), дѹхи (1), дѹхѹ (3), дѹхѡвє (1), дѹхѡм (4).

Духовен (3) – прил. **1**. Духовен, свързан с духа. **2**. **Сѹд дѹховнн** – Съд Духовен, метафорично име на Богородица: **дѹховнн** (1), **дѹхофна** (1), **дѹхофнигѧ** (1).

Духовник (3) – същ. нар. Духовник, лице от църковния клир: **дѹховннцн** (1), **дѹхомннк** (1), **дѹхомннкѹ** (1).

Душа (16) – същ. нар. Душа, вътрешен мир: **дѹша** (5), **дѹшах** (1), **дѹше** (3), **дѹшенѹ** (1), **дѹшѹ** (4), **дѹшю** (2).

Дъжд (1) – същ. нар. Дъжд, валеж: **дашт** (1).

Дълг (1) – същ. нар. Дълг, нравствено задължение: **далгн** (1).

Дълговечен (1) – прил. Дълговечен, който живее дълго: **далгювецнн** (1).

Дългомъчен (1) – прич.-прил. Който се измъчва от дълго време: **делгомѹчнмн** (1).

Дъно (1) – същ. нар. *Прен*. Основа в дълбочина на нещо, край: **дна** (1).

Дърво (1) – същ. нар. **Дрєвю жнвотнюне** – метафорично име на Богородица: **дрєвю** (1).

Държа (1) – глагол. *Прен*. Държа, имам власт, владея: **даржнтє** (1).

Дъхна (1) – глагол. Дъхна, влея дъх, вдъхна: **дахнѹ** (1).

Дъщи* (1) – същ. нар. Дъщеря. **Дашти Wкрѹцена** – метафорично име на Богородица (от старобългарски **дъштн**): **дашти** (1).

Дявол (1) – същ. нар. Дявол, злата сила, антиподът на Бог: **днавюла** (1).

Дяволски (2) – прил. Който се отнася до дявола: днавалскѡ (1), днавѡлскѣ (1).

Дякон (1) – същ. нар. Дякон, степен в клира: днакѡнѣ (1).

Дясно (1) – нареч. **Ѡкъ деснѹ** – отдясно на Бога, където стоят праведните: ѡкъ деснѹ (1).

Евангелист (3) – същ. нар. Авторът на всяко едно от четирите канонични Евангелия на Матей, Марко, Лука и Йоан: єѵангелистн (1), евангелистн (1), єѵангелистѡвнєх (1).

Евгения (1) – ЛИ. Евгения, римска преподобна мъченица от II– III в. сл. Хр.: єѵгеннѡ (1).

Евреин (1) – същ. нар. Евреин, юдей, жид: неѵврен (1).

Евстахий (1) – ЛИ. Евстахий, мъченик от VII в., известен лечител: єѵстакнѡ (1).

Евтимий (1) – ЛИ. Евтимий Велики, подвижник в юдейската пустиня от IV–V в: єѵтимнѡ (1).

Евтимия (1) – ЛИ. Св. Евтимия Всехвална, мъченица от Халкидон от втората половина на III – началото на IV в.: єѵфемнѡ (1).

Евфрасия (1) – ЛИ. Света Евфрасия, мъченица от Никомидия, живяла по времето на император Максимиан (285–305): єѵфраѕнѡ (1).

Едески (1) – прил. Едески, който се отнася до град Едеса: еденскакѡ (1).

Един (4) – числ. бройно. Един, единствен: неднемь (1), недннн (1), недннемь (1), недннѹ (1).

Единороден (2) – прил. Единороден, определение към Сина Божи: еднноѵрѡжденѹ (1), недннн ѵрѡжденн (1).

Еднак (2) – нареч. Веднъж: **неднак** (2).

Еже* (1) – относит. местоим. В ср. р. ед. ч., което (от старобългарски **юже**). **Аз несам еже несам** – метафоричното име на Господ: **еже** (1).

Езекия (1) – ЛИ. Езекия, старозаветен пророк, изгнаник във Вавилон (591–571 г. пр. н. е.): **єзекиѧ** (1).

Езеро (1) – същ. нар. Езеро, естествен воден басейн: **незеро** (1).

Език (2) – същ. нар. Език, анатомичен орган: **наꙁик** (1), **наꙁика** (1).

Елеисон (2) – глагол. Помилуй, във формулата **Кирие елеисон**, **Христе елеисон** (от гръцки Κύριε ελέησον): **елеисон** (2).

Елена (1) – ЛИ. Св. Елена, майката на Константин Велики: **Неленѹ** (1).

Елеон (1) – МИ. Елеон, планина до Йерусалим: **елеѡн** (1).

Елисей (1) – ЛИ. Елисей, старозаветен пророк и чудотворец от IX в. пр. н. е.: **єлиꙁеѧ** (1).

Еммануил (1) – ЛИ. Еммануил, пророческото име на Иисус Христос: **єммануи̯л** (1).

Енох (2) – ЛИ. Енох, библейски пророк от книга Битие и Мойсеевото Петокнижие, седми патриарх след потопа, потомък на Адам, невкусил смърт: **єноц̑е** (1), **неноѡха** (1).

Епистолия (3) – същ. нар. Писмо, послание (от гръцки ἐπιστολή): **єпистѡлиа** (1), **єпистѡлиѧ** (2).

Епитрахил (2) – същ. нар. Епитрахил, част от облеклото на свещеник или епископ по време на литургия: **петрахнл** (2).

Еразъм (1) – ЛИ. Св. Еразъм от Антиохия, гонен от император Диоклециан, пустинник в Ливанските планини през III в.: **Нерасме** (1).

Еретик (1) – същ. нар. Еретик, привърженик на ерес: **неретнке** (1).

Ермолай (1) – ЛИ. Ермолай Никомидийски, свещеномъченик от началото на IV в.: **єрмшлаш** (1).

Ефрем (1) – ЛИ Ефрем Сирин, отец на Църквата и богослов (ок. 306–373 г.), в текста наречен Сионит: **єфреме** (1).

Ефросиния (1) – ЛИ Св. преподобна мъченица Ефросиния Александрийска от средата на V в.: **Фрwзннна** (1).

Жезъл (1) – същ. нар. Метафорично име на Богородица: **жезл** (1).

Жена (9) – същ. нар. **1**. Жена, индивид от женски пол. **2**. **Жена блажена** – метафорично име на Богородица: **жена** (2), **женамн** (1), **жене** (2), **женѫ** (4).

Женитба (1) – същ. нар. Женитба, брак, бракосъчетание: **женитвѣ** (1).

Жених (1) – същ. нар. Метафорично име на Господ: **женнх** (1).

Жесток (1) – прил. Жесток, безмилостен, страшен: **жестшке** (1).

Жив (4) – прил. Жив, който съществува, истински: жнвагѡ (3), жнвѡмѕ (1).

Живея (3) – глагол. Живея, съществувам: жнвє (1), жнвєш (2).

Живина (1) – същ. нар. Животно, живина, жива твар: жнвннѡм (1).

Живот (3) – същ. нар. **1**. Живот, състояние на съществуване. **2**. Метафорично име на Господ: жнвѡт (3).

Животворящ (1) – прич. Животворящ, който създава живот: жнвѡтѵвѡрєштн (1).

Животен (1) – прил. **1**. Дрєвѡ жнвѡтнѡнє – метафорично име на Богородица: живѡтнѡнє (1).

Жид (1) – същ. нар. Евреин, юдей, жид: жндѡвє (1).

Жила (1) – същ. нар. Сухожилие, жила: жнлле (1).

S (2) – числ. Буквена цифра за означаване на 6: ѕ҃ тѡє лєтѡ, мана на ѕ҃. (2).

Ⱬ (1) – Буква, използвана във финалната акролекса **М**. **Б**. **Ⱬ**. **М**. **Г**., разчетена като молебен възглас *Молете Бога за мен грешния* **М**. **Б**. **Ⱬ**. **М**. **Г**.

За (26) – предлог. За означаване на обект, към който е насочено глаголното действие, за: ⱬа (25), ѕа (1).

Заблуждение (1) – същ. нар. Заблуда, заблуждение: ⱬаблиѵдєниа (1).

Завеза (4) – същ. нар. *Прен*. Дяволско завързване, свързване, магия: ⱬавєⱬа (1), ⱬавєⱬє (3).

Завет (1) – същ. нар. Кѡфцєк Ⱬавнєта – метафорично име на Богородица, Кивот, Сандък, Ковчег със скрижалите, дадени на Мойсей от Бог: ⱬавнєта (1).

Зазивам* (1) – глагол. Призова, повикам (от хърватски zazivati): **ꙁазивамѡ** (1).

Зазова* (1) – глагол. Повикам, призова (от старобългарски **ꙁазъвати**): **ꙁазѡват** (1).

Зайда (2) – глагол. *Прен*. Произходя, породя: **ꙁанде** (1), **ꙁантѣ** (1).

Заклетник* (1) – същ. нар. Духовен наставник, учител, пастор: **ꙁаклетнѣцѣ** (1).

Заклинам се (1) – глагол. Заклинам се, произнасям клетва: **се ꙁакланѧнѫ** (1).

Закон (1) – същ. нар. Закон Божи – съвкупност от норми и предписания в християнството: **ꙁаконѣ** (1).

Запад (1) – същ. нар. Метафорично име на Богородица: **ꙁапад** (1).

Заповед (1) – същ. нар. Заповед, нареждане, повеля: **ꙁапѡвѣдаⷯ** (1).

Заповядам (1) – глагол. Заповядам, повеля, наредя: **ꙁапѡвѣда** (1).

Запустя (1) – глагол. Запусна, не се грижа за нещо или някого: **ꙁапѹстисте** (1).

Застанение* (1) – същ. нар. *Прен.* Препятствие, пречка (в хърватски zastanak): **ꙁаставанїе** (1).

Застъпник (2) – същ. нар. **1**. Застъпник, защитник. **2**. **Мнѡсардни Ꙁастѹпнїк** – метафорично име на Господ: **ꙁастѹпнїк** (1), **ꙁастѹпнїце** (1).

Захарий (1) – ЛИ. Св. Захарий, пророк и баща на Йоан Предтеча: **ꙁакарїѧ** (1).

Зачатие (1) – същ. нар. Зачатие, акт на създаване на потомство: **ꙁацетиѥ** (1).

Зачена (1) – глагол. Зачена, забременея: **ꙁацѣти** (1).

Защитя (1) – глагол. Защитя, предпазя, запазя: **ѕаштити** (1).

Защо (2) – нареч. Защо, за задаване на въпрос относно причината за нещо: **ꙁашто** (2).

Защо (7) – съюз. Въвежда подчинено обстоятелствено изречение за причина, защото: **ꙁашто** (7).

Звезда (3) – същ. нар. **1**. Звезда, небесно тяло. **2**. **Ꙁ҃вѣꙁдꙋ нѵтаргиина** – метафорично име на Богородица, Утринна звезда: **ꙁвѣꙁдѣ** (2), **ꙁ҃вѣꙁдꙋ** (1).

Здрав (5) – прил. **1**. Здрав, крепък, силен, мощен. **2**. *Прен*. Успешен, надежден, сигурен: **сдравꙋ** (1), **сдрава** (2), **сдравн** (1), **сдравꙋ** (1).

Здраве (2) – същ. нар. Здраве, добро физическо състояние: **сдравиѥ** (2).

Здраво* (1) – междум. В обръщение като поздрав, привет (от хърватски zdravo): **сдрава** (1).

Земалски* (5) – прил. Земен, който се отнася до земята: **ꙁемалскн** (3), **ꙁемалскꙋга** (1), **ꙁемласкн** (1).

Земя (10) – същ. нар. **1**. Земя, твърд. **2**. **Ꙁемлиа сѵвета** – метафорично име на Богородица: **ꙁемглиа** (1), **ꙁемлн** (2), **ꙁемлиа** (2), **ꙁемлиѵ** (5).

Зилот (1) – ЛИ. Прозвище към името на апостол Симеон от Кана Глилейска: **Снмѡн Ѕелѡтѣ** (1).

Зима (1) – същ. нар. Зима, студен сезон: **ꙁнма** (1).

Златен (1) – прил. **Ѕлатна Каднлнница** – метафорично име на Богородица: **ѕлатна** (1).

Златоуст (1) – ЛИ. Прозвище към св. Йоан проповедник и богослов: **слатѡѹстн** (1).

Зло (1) – същ. нар. Зли дни, лоши житейски моменти, злото в света: **ѕ ѕлѧ** (1).

Злобен (1) – прил. Злобен, изпълнен със злоба: **ѕнѡѣбнѡга** (1).

Змей (1) – същ. нар. Змей, чудовище: **ѕменѡѵѣ** (1).

Змия (1) – същ. нар. Змия, влечуго: **ѕамгнна** (1).

Зная (1) – глагол. Зная, узнавам нещо: **снате** (1).

Зова се (1) – глагол. Зова се, наричам се: **ѕава се** (1).

Зосима (1) – ЛИ. Зосима, отшелник и мъченик от началото на IV в.: **ѕѡѕнме** (1).

Зрение (1) – същ. нар. **Ѕрѣнне внстрѡѡ** – метафорично име на Богородица: **ѕрѣнне** (1).

И (331) – съюз. За изразяване на съчинително свързване, и: **н** (331).

Ибрахим (1) – ЛИ. Ибрахим I, султан на Османската империя през 1640–1648 г, наследен от своята майка Кьосем султан: **Нврахнма** (1).

Игнатий (1) – ЛИ. Свещеномъченик Игнатий Богоносец, епископ на Антиохийската църква през I – началото на II в.: **Нгнате Бѡгѡнѡшце** (1).

Ида (1) – глагол. Ида, приближавам, дойда: **ндѧ** (1).

Идол (2) – същ. нар. Идол, езическо божество, кумир: **ндѡле** (1), **ндѡлле** (1).

Иерей (1) – същ. нар. Метафорично име на Господ: **ерен** (1).

Иеремия (1) – ЛИ. Иеремия, старозаветен пророк от около 650–570 г. пр. Хр.: **Неремина** (1).

Иероним (1) – ЛИ. Свети Йероним Блажени, преводачът на латинската Библия Vulgata между 383 – 406 г.: **Нерωннме** (1).

Иже* (2) – относит. местоим. Въвежда подчинени изречения, който (от старобългарски **иже**): **нже** (2).

Из (2) – предлог. За означаване на пространство и движение отвътре навън, из: **ис** (2).

Избавя (4) – глагол. Избавя, спася: **исбавн** (3), **исбавнте** (1).

Избера (1) – глагол. Избера, направя избор: **изакра** (1).

Избран (1) – прич.-прил. Избран, почетен, отнесено към избрания от Бога народ: **изакранн** (1).

Извън (1) – нареч. Навън, извън: **нсван** (1).

Изгина (1) – глагол. Загина, погина: **нсгнне** (1).

Изгоря (2) – глагол. *Прен*. Изгоря, загубя душата си във вечния огън: **изгωрн** (1), **нсгωрре** (1).

Изида (1) – глагол. Изляза, напусна дадено пространство, отида извън: **изндн** (1).

Изкореня (1) – глагол. *Прен.* Изкореня, премахна болката и страданието: **нскωренншь** (1).

Излизам (1) – глагол. Излизам, излазям: **нслазн** (1).

Измамен (1) – прич. Измамен, който е жертва на заблуда и измама: **нсмаменн** (1).

Измирна (1) – същ. нар. Метафорично име на Богородица, ароматна смола, тамян: **ѫмирна** (1).

Изповедник (3) – същ. нар. Изповедник, който извършва изповедта, духовен наставник: **исповѣдника** (1), **исповѣдникѡ** (1), **исповѣдницѣ** (1).

Изповядвам (3) – глагол. Изповядвам, споделям греховете си с духовник: **изповѣда** (1), **исповѣда** (1), **исповѣданѣ** (1).

Изправям (1) – глагол. Изправям, връщам в изправено положение: **исправлнаш** (1).

Изток (1) – същ. нар. Метафорично име на Богородица: **истѡк** (1).

Източник (1) – същ. нар. Метафорично име на Господ, източник, извор: **истѡчнк** (1).

Изцеление (3) – същ. нар. Изцеление, духовно и физическо оздравяване от болестно състояние: **исцѣленне** (2), **исцѣленна** (1).

Изцелител (1) – същ. нар. Метафорично име на Господ: **исцѣлнтѣл** (1).

Изцелявам (1) – глагол. Изцелявам, давам духовно и физическо оздравяване: **исцѣлѣваш** (1).

Изцеля (7) – глагол. Изцеля, дам духовно и физическо оздравяване: **исцѣле** (1), **исцѣлн** (1), **исцѣлнл несн**, (1), **исцѣлнтн** (1), **исцѣлнѫ** (1), **исцнлетн** (1), **да исцѣлен бадѣ** (1).

Изцеля се (1) – глагол. Изцеля се, оздравея физически и духовно: **да исцѣлн сѣ** (1).

Иисак (2) – ЛИ. Иисак, любимият син на Авраам от съпругата му Сарра, когото Бог повелява да принесе в жертва и спасява заради вярата му: **нсака** (2).

Иисус (3) – ЛИ. Иисус, син Божи: **Нєсѵс** (1), **Нсѵс** (1), **Нсѵсє** (1).

Или (18) – съюз. За изразяване на разделително съчинително свързване, или: **нлн** (18).

Илити вж. алити

Илия (1) – ЛИ. Библейският пророк Илия, живял в Израел през IX в. преди Хр.: **нлна** (1).

Имам (3) – глагол. Имам, притежавам: **нмам** (1), **нмат** (1), **нмаш** (1).

Име (27) – същ. нар. **1**. Личното име на човек. **2**. Свещените имена на Бог, Богородица и светците. **3**. **Нме пѡцтенѡ** – метафорично име на Богородица. **4**. Молитвена формула **ва (ѵ) нме Ѡтца, н Сна, н Свєтагѡ Дѵха**: **нме** (20), **нмена** (7).

Ин (1) – местоим.-прил. Друг, различен: **ннѡга** (1).

Иов (1) – ЛИ. Иов Многострадални, праведник от ок. 2000–1500 г. преди Рождество Христово: **нѡва** (1).

Исаия (1) – ЛИ. Исаия, старозаветен пророк, живял през VIII в. преди Христос: **нсанна** (1).

Искам* (1) – глагол. Търся да получа, стремя се да намеря нещо (от старобългарски **нскатн**): **нскашта** (1).

Искупити* (1) – глагол. Основа, събера на едно място, създам (от хърватски iskupiti): **нскѵпнл сн** (1).

Истина (2) – същ. нар. **1**. Истина, нещо истинско и достоверно. **2**. Метафорично име на Господ: **истина** (1), **истинн** (1).

Истинен (3) – прил. **1**. Истинен, истински, същински, праведен. **2**. **Истини Син цловецански** – метафорично име на Господ. 3. **Истинин Сѣн** – метафорично име на Богородица, Истински покров, скиния: **истинн** (1), **истинин** (1), **истинѣнѫ** (1).

Исукраст* (11) – ЛИ Иисус Христос: **исѫкарста** (3), **исѫкарсте** (5), **исѫкарстѫ** (1), **исѫкарстѡм** (2).

Ища (1) – глагол. Искам, стремя се да намеря, да получа: **ште** (1).

Йаох (1) – междум. Йаох (комбинация от *я* и *ох*), за изразяване на възклицание, предупреждение, възмущение (jaoh в Ritual Rimski): **наѡх** (1).

Йован (5) – ЛИ. **1**. Св. Йоан Кръстител, предтеча на Христос. **2**. Св. Евангелист Йоан, автор на едно от евангелията. **3**. Св. Йоан Златоуст, отец на Църквата и един от тримата светители, живял в края на IV и началото на V в. **4**. Йоан Милостиви, александрийски патриарх от VII в. **5**. Един от двойката лечители св. Кир и Йоан, безсребърници и чудотворци от III в.: **Ѥован** (1), **Ѥована** (1), **Ѥоване** (3).

Йосак* (1) – съюз. За съотнасяне на еднородни части, както, така и: **ѥсак снце** (1).

Кадилница (1) – същ. нар. **Кадилница злата** – метафорично име на Богородица: **кадилнице** (1).

Кажа (5) – глагол. Кажа, река, изрека: **каже** (3), **каше** (2).

Како (4) – съюз. За изразяване на подчинителна връзка, както: **какѡ** (4).

Калвин (1) – същ. нар. Калвинист, последовател на църковното реформаторското течение калвинизъм през XVI в.: **калвине** (1).

Калугер (3) – същ. нар. Калугер, монах, инок: **калѹгера** (1), **калѹгнери** (1), **калѡгнери** (1).

Камен (2) – същ. нар. **1.** Метафорично име на Господ, Камък. **2**. Метафорично име на Богородица, Камък: **камен** (2).

Католически (1) – прил. Католическа – определение за съборната Христова апостолска църква: **катѡлицнанске** (1).

Керубин вж. Херувим

Кивот (1) – същ. нар. Метафорично име на Богородица, Кивот, старозаветен ковчег на Завета : **Кнвѡт** (1).

Килевео вж. Тадей

Кир (1) – ЛИ. Кир, един от двойката лечители, безсребърници и чудотворци Кир и Йоан от III в.: **Кнрѡ** (1).

Кирил (1) – ЛИ. Св. Кирил Александрийски, отец на църквата от IV–V в.: **цнрнле** (1).

Кириос (2) – същ. нар. **1**. Господар, владетел (от гръцки κύριος), обръщение към Христос във формулата **Кнрне елеисѡн**, „Господи, помилуй”. **2**. Метафорично име на Господ: **Кнрне** (1), **Кириѡс** (1).

Клада (1) – същ. нар. Клада, купчина дърва, предназначени за изгаряне на жертва: **калдеи** (1).

Кланялец* (1) – същ. нар. *Прен.* Човек, който се кланя на идоли, езичник: **клагнналцн** (1).

Кланям се (2) – глагол. Кланям се, извършвам поклон: **клагнамш се** (1), **клагннамш се** (1).

Клещи (1) – същ. нар. Метафорично име на Богородица: **клещн** (1).

Кликам (2) – глагол. Викам на висок глас, призовавам, крещя: **клнка** (2).

Климент (1) – ЛИ. Св. Климент Римски, един от 70-те апостоли на Римокатолическата църква от I в., римски папа: **Клементе** (1).

Ключ (1) – същ. нар. Метафорично име на Богородица: **клнѫц** (1).

Книга (3) – същ. нар. **1**. Книга, книжно тяло със събрани съчинения на светите отци. **2**. Метафорично име на Богородица: **гннгн** (1), **кннга** (1), **кннге** (1).

Книжник (1) – същ. нар. Книжник, грамотен човек, учител и наставник: **кннжннцн** (1).

Кнутение* (1) – същ. нар. Физическо увреждане на тялото от удар (от немски през хърватски knut): **кнѫтенне** (1).

Княз (1) – същ. нар. Княз, владетел на дадена област: **кнеѕ** (1).

Ковчег (1) – същ. нар. **Кшфцек Ѕавнета** – метафорично име на Богородица, Кивот, Сандък, Ковчег със скрижалите, дадени на Мойсей от Бог: **кшфцек** (1).

Кога (5) – съюз. За въвеждане на подчинено изречение, когато: **када** (4), **кwгн** (1).

Козма (1) – ЛИ. Козма, лечителят безсребърник и чудотворец от двойката Козма и Дамян: **кѹсмане** (1).

Кой[1] (39) – относит. местоим. За въвеждане на подчинено изречение, който: **кwга** (1), **кѹwн** (2), **кwн** (26), **кwна** (2), **кwне** (3), **кwннχ** (1), **кwнмн** (1), **кwнѹ** (1), **кwнѹн** (1), **кwмѹ** (1).

Кой[2] (2) – въпрос. местоим. За задаване на въпрос, кой: **кwн** (1), **кwмѹ** (1).

Коляно (1) – същ. нар. Коляно, част от тялото: **кwленw** (1).

Конец (1) – същ. нар. Край, завършек: **кwнца** (1).

Константин (1) – ЛИ. Св. Константин Велики, първият християнски император в Римската империя, починал 337 г.: **кwстантнне** (1).

Кораблянин* (1) – същ. нар. Моряк, мореплавател: **кwравлнанwм** (1).

Корен (1) – същ. нар. Метафорично име на Богородица: **кwрен** (1).

Коса (1) – същ. нар. Коса, окосмена част на главата: **кwсн** (1).

Коситра (1) – същ. нар. Олово, калай: **кwснтра** (1).

Кост (1) – същ. нар. Кост, съставна част от човешкото тяло: **кwстн** (1).

Крал (1) – същ. нар. *Прен.* **Крал wд Славе** – крал на славата, управник, владетел, перифраза за Господ: **крал** (1).

Крак (1) – същ. нар. Крак, телесен орган, нога: **крака** (1).

Краст* (5) – ЛИ. Съкратено от Исукарст, Исукраст, името на Иисус Христос сред католиците: **Карста** (2), **Карсте** (1), **Карстѫ** (2).

Крепост (1) – същ. нар. *Прен.* Крепост, духовно убежище, опора: **крепѡстн** (1).

Крепък (1) – прил. Крепък, силен, устойчив, могъщ (епитет към Бог): **крепкн** (1).

Крепя (1) – глагол. Крепя, укрепвам, поддържам духовно: **крепн** (1).

Крив (1) – прил. Крив, несправедлив, неправеден: **крнвѡ** (1).

Крило (1) – същ. нар. *Прен.* Крило, закрила, покровителство: **крнлѡ** (1).

Крин (1) – същ. нар. Метафорично име на Богородица, ароматното растение лилия, крем, крин: **крннне** (1).

Крист вж. Христ

Кристина (1) – ЛИ. Св. великомъченица Христина или Кристина от III–IV в. **крнстннѡ** (1).

Кристиянски вж. Християнски

Кристос вж. Христос

Кроцина* (1) – същ. нар. Нищожност, злочестина: **крѡцнне** (1).

Кръв (2) – същ. нар. Кръв, телесна течност: **карви** (1), **карвнѡм** (1).

Кръвоточив (1) – прил. Кръвоточив; епитет към жена, която кърви: **карвѡтѡцнѫ** (1).

Кръст[1] (9) – същ. нар. Кръст, приспособление за разпятие, основен символ на християнството: **крст** (3), **кръста** (2), **кръсте** (1), **крстѹ** (2), **крстѡм** (1).

Кръст [2] (1) – същ. нар. Кръст, част от човешкото тяло: **крст** (1).

Кръстител (1) – ЛИ. Прозвище на св. Йоан Предтеча и Кръстител: **Ѡвана Кръстителна** (1).

Кръстя (1) – глагол. Кръстя, въведа някого в Христовата вяра: **кръстите** (1).

Кръстя се (2) – глагол. Кръстя се, приема християнската вяра: **кръстенѹ се** (2).

Кръщение (2) – същ. нар. Светото кръщение, основно тайнство в християнството за приемане на Христовата вяра: **кръстение** (1), **крштениѹ** (1).

Ксения (1) – ЛИ. Преподобна дяконисa Ксения Римлянка от средата на V в.: **Кѣнна** (1).

Курвар (1) – същ. нар. Курвар, женкар, развратник: **кѹрварн** (1).

Към (11) – предлог. За означаване на посока, направление и отношение, към: **ка** (11).

Къпина (1) – същ. нар. Метафорично име на Богородица: **кѹпина** (1).

Къща (2) – същ. нар. Къща, дом: **каштн** (1), **кѹкна** (1).

Лаврентий (1) – ЛИ. Св. Лаврентий, един от седемте дякони на Рим, пострадал за християнството през III в. при император Валериан: **лѡѹфрѣнце** (1).

Лавър (1) – ЛИ. Св. Мъченик Лавър от II в., каменоделец, който пострадва с брат си Флор за християнската вяра: **лаврѡ** (1).

Лакът (1) – същ. нар. Лакът, част от ръката: **лактє** (1).

Лам (1) – същ. нар. Блато, тресавище, лам: **ламна** (1).

Лед (2) – същ. нар. Лед, замръзнала вода: **лєдъ** (2).

Леле (1) – междум. Изразява възклицание, предупреждение, възмущение, леле: **нашѫ и леле** (1).

Ли (2) – частица. За задаване на въпрос, ли: **ли** (2).

Лист* (1) – същ. нар. Пищял, кост на крака, ходило (от старобългарски **лъıстъ**): **листѡвє** (1).

Лице (1) – същ. нар. Лице, предна част на човешката глава: **лицє** (1).

Лот (1) – ЛИ. Библейският персонаж Лот от Стария Завет, племенник на Авраам: **лѡта** (1).

Лука (1) – ЛИ. Лука, един от четиримата евангелисти: **лѹка** (1).

Лукав (2) – прил. *Субст.* 2. Лукавият, Дяволът, самото зло: **лѹкавѡга** (2).

Лукавство (1) – същ. нар. Лукавство, коварство, злина: **лѹкаѵствѡ** (1).

Лупул (1) – ЛИ. Прозвище на молдовския войвода Василие Лупу, Лупул, или Вълка, молдовски войвода (1595–1661): **лѹпѹла** (1).

Лутеран (1) – същ. нар. Лютеран, последовател на Мартин Лутер, поставил началото на протестантската реформация през XVI в.: **лѹтєрє** (1).

Лучия (1) – ЛИ. Св. Лучия, християнска мъченица от Сицилия, пострадала в началото на III в.: люцннш (1).

Лъв[1] (1) – същ. нар. Лъв, хищно животно: лашвє (1).

Лъв[2] (1) – ЛИ. Лъв I, римски пап от V в.: лєшнє (1).

Любов (2) – същ. нар. **1**. Метафорично име на Господ. **2**. ЛИ. Любов, една от дъщерите на св. София, която с майка си и сестрите си Вяра и Надежда умира като мъченица през I в.: лнѯв (1), лѯвшѯ (1).

Люде (2) – същ. нар. *Само мн*. Хора, човеци, народът: лнѯдєм (1), лнѯднєм (1).

Людски (1) – прил. Людски, който се отнася до хората, човешки: лнѯдскн (1).

Лято (3) – същ. нар. **1**. Лято, година, календарно означение на времето от 365 дни. **2**. Лято, един от четирите сезона, когато е горещо: лєттш (1), лєтш (2).

М (2) – Буква, използвана във финалната акролекса **М. Б. Ҳ. М. Г.**, разчетена като молебен възглас *Молете Бога за мен грешния.*

Магия (5) – същ. нар. Магия, съвкупност от свръхестествени начини за въздействие върху хората и света: магнє (3), магнєм (2).

Магьосница (3) – същ. нар. Магьосница, вещица: магншєннцє (2), магншєнцєм (1).

Маец (1) – същ. нар. *Прен*. Пътеводно, ръководно начало като маяка, кулата със светлини за ориентация: маец (1).

Май (1) – същ. нар. Май, петият месец на годината: мана (1).

Майка (6) – същ. нар. **1**. Майка, родител от женски пол. **2**. **Манка Бѡжна** – обръщение към Богородица; **3.** *Прен*. Света майко, обръщение към светица; **4. Матн снлна** – метафорично име на Богородица; **5.** *Прен.* Светата майка – название на Църквата Христова: **манкѵ** (1), **манкѡ** (3), **матере** (1), **матн** (1).

Макарий (1) – ЛИ. Преподобни Макарий Египетски или Велики, аскет от IV в.: **макарнѡ** (1).

Мали (1) – прил. Малък, неголям, мал, мали: **малн** (1).

Мария (7) – ЛИ. Мария, майката на Иисус Христос: **Марна** (1), **Марне** (2), **Марнѵ** (1), **марнѡ** (3).

Марко (1) – ЛИ. Евангелист Марко, един от четиримата евангелисти: **Маркѡ** (1).

Маслина (1) **–** същ. нар. Метафорично име на Богородица: **масллна** (1).

Маслинен (1) – прил. Маслинен, който се отнася до маслината: **масллненн** (1).

Матей (1) – ЛИ. Евангелист Матей, един от четиримата евангелисти: **матен** (1).

Мати вж. Майка

Матия (1) – ЛИ. Матия Басараб, влашки войвода (1632–1654): **Матне Бѵѡнвѵѡдѵ** (1).

Мед (1) – същ. нар. Мед, продукт на пчелите от нектара на цветовете: **мет** (1).

Между (2) – предлог. За означаване на местоположение сред, между други: **междѵ** (1), **мешдѵ** (1).

Месец (2) – СИ. Месечината, небесното тяло Луна: **мєсєц** (2).

Месия (1) – същ. нар. Метафорично име на Господ, Спасител, вездесъщ помощник: **Мєсна** (1).

Меч (1) – същ. нар. Меч, оръжие: **мацєм** (1).

Мил (2) – прил. Мил, скъп, драг: **мила** (1), **милн** (1).

Милост (4) – същ. нар. Милост, състрадание, висше качество на човеколюбеца Бог: **милωстн** (4).

Милостив (6) – прил. Милостив, който е изпълнен с милост, прошка – основен епитет към човеколюбеца Бог: **милωстнвн** (1), **милωстнв** (2), **милωстнвн** (3).

Милостиво (1) – нареч. Милостиво, със състрадание: **милωстнвѡ** (1).

Милосърден (1) – прил. **Мнлωсарднн Ѯастѵпннк** – метафорично име на Господ: **милωсарднн** (1).

Милосърдие (4) – същ. нар. Милосърдие, състрадание, милост: **милωсардне** (4).

Мир (3) – същ. нар. Покой, мир: **мнр** (1), **мнрѵ** (1), **мнрѡм** (1).

Мироносец (1) – същ. нар. *Прен.* Мироносец, епитет към Бог, който носи мир и покой: **мнрѡнωсац** (1).

Мисаил (2) – ЛИ. Един от тримата момци в обкръжението на Даниил, заедно с Ананий и Азарий, които попадат в плен на цар Навуходоносор: **мнзаеле** (1), **мнсанелле** (1).

Мисах (1) – ЛИ. Библейски персонаж, юдей, приятел и сънародник на Даниил, Седрах и Абденаго, с които попада в плен на цар Навуходоносор: **мнсака** (1).

Мисля (1) – глагол. Мисля, разсъждавам, внимавам: **мнслнтє** (1).

Михаил (1) – ЛИ. Архангел Михаил, архистратиг и началник на небесното войнство: **мнχанла** (1).

Мишница (1) – същ. нар. Мишница, горната част на ръката от лакътя до рамото: **мншнцє** (1).

Мога (6) – глагол. Мога, успявам да направя нещо: **мωга** (1), **мωгѕ** (4), **мωжє** (1).

Могъщ (1) – прич.-прил. Могъщ, който притежава мощ: **мωгѕстагѡ** (1).

Мозък (1) – същ. нар. Мозък, орган на нервната система: **мωʒак** (1).

Мой (21) – притеж. местоим. Мой, който принадлежи на аза: **мѕωн** (4), **мѕωна** (3), **мѕωнє** (3), **мѕωнєго** (1), **мѕωнєχ** (1), **мѕωнн** (1), **мѕωнѕ** (1), **мѕωнѡн** (1), **мωєгѡ** (1), **мωн** (3), **мωнмн** (1), **мωнѕ** (1).

Мойсей (1) – ЛИ. Мойсей, старозаветен пророк и основател на юдаизма през II хилядолетие пр. н. е.: **мωнсєнѕ** (1).

Моление (3) – същ. нар. Молене, извършване на молитви, прошения: **мѡленна** (1), **мѡленнє** (1), **мѡлннне** (1).

Молитва (28) – същ. нар. Молитва, словесно обръщение към Бог, молба: **мѡлнтва** (21), **мѡлнтвамн** (1), **мѡлнтвє** (1), **мѡлнтвѕ** (5).

Моля (13) – глагол. Моля, произнасям молитви за някого или нещо: **мѡлн** (1), **мѡлє** (1), **мѡлємѡ** (3), **мѡлєт** (2), **мѡлєтє** (1), **мѡлн** (2), **мѡлнм** (1), **мѡлнтє** (1), **мѡлнѕ** (1).

Моминути* (1) – глагол. *Прен*. Отмина, приключа съществуването си, изчезна (от старобългарски ѡминѫти): ѡмминѹт (1).

Море (1) – същ. нар. Море, голям естествен воден басейн: ѡрнє (1).

Мощ (3) – същ. нар. **1.** Мощ, сила. **2.** Небесна сила: ѡштъ (1), ѡштн (1), ѡштн (1).

Мощен (1) – прил. Мощен, който разполага със сила и мощ: ѡштнн (1).

Мъдрост (1) – същ. нар. Метафорично име на Господ: мѹдрѡстъ (1).

Мъж (3) – същ. нар. Мъж, индивид от мъжки пол: мѹжа (1), мѹжн (1), ѡжнє (1).

Мъжки (1) – прил. Мъжки, който се отнася или принадлежи на индивид от мъжки пол. **С машкѡм главѡм** – с мъж, с индивид от мъжки пол: машкѡм (1).

Мъка (5) – същ. нар. Мъка, страдание, житейско изпитание: мака (1), макє (1), мѹкє (2), мѹкѡм (1).

Мъртъв (1) – прил. Мъртъв, който е безжизнен, умрял: мартѹвн (1).

Мъчен (2) – прич.-прил. Измъчван, мъчен: мацєн (1), мѹчнмн (1).

Мъчение (1) – същ. нар. Мъчение, подлагане на изпитания, измъчване: мацєннє (1).

Мъченик (6) – същ. нар. Мъченик, пострадалият в името на Христос: мацєннцє (1), мацєннцн (1), мацєннкѡф (1), мѹцєннцн (2), ѡцєннкѡф (1).

Мъченица (3) – същ. нар. Мъченица, жена, пострадала в името на Христос: **маценнце** (1), **мѫценнце** (1), **мѫценнцѫ** (1).

Място (3) – същ. нар. **1**. Място, част от пространството. **2**. *Прен*. В християнството място на покой и спасение. **3**. Метафорично име на Богородица: **местѡ** (3).

На (31) – предлог и частица. **1**. Като предлог – за изразяване на различни обстоятелствени отношения, принадлежност и др. **2**. Като частица – за посочване, ето: **на** (31).

Навестити* (2) – глагол. Оповестя, постановя, обявя (от хърватски navjestiti): **навѣстнше** (1), **навестнл сн** (1).

Над (4) – предлог. За означаване на положение в по-висока позиция, над, върху: **над** (4).

Надание* (1) – ЛИ. Надежда, една от дъщерите на света София, която заедно с майка си и сестрите си Вяра и Любов умира като мъченица през I в.: **надагние** (1).

Найда се (1) – глагол. Намеря се, открия се, найда се: **нандѫ се** (1).

Наместник (1) – същ. нар. Наместник, който замества и проявява волята на друг, представител: **наместникѡм** (1).

Наместо (1) – предлог. Вместо, за означаване на замяна: **местѡ** (1).

Напаст (2) – същ. нар. Напаст, зло, дяволско изкушение: **напаст** (1), **напастн** (1).

Напиша (1) – глагол. Напиша, изразя се писмено: **напнсаше** (1).

Наредя (1) – глагол. Наредя, установя, поставя: наредн (1).

Наречен (1) – прич. Наречен, именуван, назован: нареценнъ (1).

Нарицаем (1) – прич.-прил. Наричан, назован: нарицаемагѡ (1).

Наричам (1) – глагол. Наричам, именувам, назовавам: нарица (1).

Народ (7) – същ. нар. Народ, голяма общност от хора: народн (1), нарѡд (1), нарѡда (1), нарѡдн (3), нарѡдѫ (1).

Наситя (1) – глагол. Наситя, задоволя: наснтн (1).

Наскриля* (1) – глагол. Закриля, защитя: наскрилн (1).

Наследник (7) – същ. нар. Наследник, този, който наследява: наследникѡм (1).

Наследявам (1) – глагол. Наследявам, получавам в наследство: наследѫнете (1).

Наум (1) – ЛИ. Пророк Наум, един от така наречените „малки пророци”, живял 713 г. пр. Хр. и пророчествал за Ниневия: наѫм (1).

Науча (6) – глагол. Науча, придобия знание за нещо: наѫцн (3), наѫцнсте (1), наѫцнше (2).

Научител (1) – същ. нар. Учител, духовен отец: наѫцнтелн (1).

Началник (1) – същ. нар. Метафорично име на Господ нацелннк (1).

Начатък (1) – същ. нар. Метафорично име на Господ, Начало на всичко: **нацетѡк** (1).

Наш (26) – притеж. мест. Наш, който принадлежи на нас, на притежатели в 1л. мн. ч.: **наш** (9), **наша** (2), **наше** (2), **нашега** (4), **нашемѹ** (3), **нашн** (3), **нашнем** (2), **нашнм** (1).

Не (32) – частица. За изразяване на отрицание в глаголни форми, не: **не** (32).

Небесен (7) – прил. Небесен, който се отнася до небесата: **небеснн** (4), **небеснне҂х** (2), **небеснѡне** (1).

Небески* (1) – прил. Небесен, който се отнася до небесата: **небескн** (1).

Небо (10) – същ. нар. **1.** Небе, небеса. **2**. Метафорично име на Богородица: **небѡ** (5), **небеса** (3), **небесн** (1), **невеса** (1).

Невеста (2) – същ. нар. **1**. Невеста, младоженка, булка. **2**. Метафорично име на Богородица: **невеста** (1), **невнеста** (1).

Невидян (3) – прич.-прил. **1**. Невиждан, който не се вижда с очи. **2**. *Субст.* Невижданото, непознатото за ума, непознаваемото: **невнденн** (1), **невнденне҂х** (1), **невнднн** (1).

Него (3) – съюз. За изразяване на съчинително противопоставително свързване в израза не – а, а, ами: **негѡ** (3).

Негов (12) – притеж. местоим. Негов, който принадлежи на притежател в 3л. ед. ч.: **гнегѡвѹ** (1), **негѡва** (1), **негѡве** (1), **негѡви** (1), **негѡвѹ** (2), **негѡвѡ** (1), **негѡве** (1), **неннн** (2), **неннѡ** (2).

Недостоен (3) – прил. Недостоен, който не заслужава почит и уважение: **нєдѡстѡннн** (3).

Недъг (6) – същ. нар. Недъг, телесен или психически недостатък: **нєдѯга** (1), **нєдѯгє** (4), **нєдѯгн** (1).

Незаясен* (1) – прил. *Прен*. Тъмен, дълбок, чийто край не се вижда: **нєзанасн҃** (1).

Незнаен (1) – прич.-прил. Неизвестен, непознат, необикновен: **нєснанн** (1).

Некнижен (1) – прил. Който не умее да чете, некнижен, безпросветен: **нєкннжннм** (1).

Немощ (4) – същ. нар. Немощ, безсилие, слабост: **нємѡшт** (2), **нємѡштн** (2).

Немощен (3) – прил. Немощен, отслабен, останал без сили: **нємѡштагѡ** (1), **нємѡштан** (1), **нємѡштннм** (1).

Ненадан (1) – прил. Неочакван, нечакан: **ненаднѡга** (1).

Ненаситен (1) – прил. Алчен, незадоволен, ненаситен: **ненаснтєнн** (1).

Неосъдно (1) – нареч. Неосъдително, без да се търси вина: **нєѡсс҃днѡ** (1).

Неплоден (2) – прил. За жена, която е безплодна, не може да роди: **неплѡдна** (1), **неплѡдн҃** (1).

Неплодщина* (1) – същ. нар. Безплодие, липса на способност за зачатие: **неплѡтштнне** (1).

Неправда (1) – същ. нар. Неправда, несправедливост: **неправ҃д҃** (1).

Непрестанен (1) – прил. Безспирен, постоянен: **непрнстанѡ** (1).

Неприятел (3) – същ. нар. Неприятел, враг: **непрнателн** (1), **непрнателнѡм** (1), **непрннателе** (1).

Непростен (1) – прич.-прил. Неопростен, който не е получил опрощение: **непрѡстенн** (1).

Неразделим (1) – прич.-прил. **Трѡнца нераздѣлнма** – метафорично име на Богородица: **нераздѣлнма** (1).

Неразлъчен (1) – прил. Неразделен, който не може да се раздели на части, единен: **нераслацене** (1).

Несклада* (1) – същ. нар. Неуредица, безпорядък, безредие (от хърватски nesklad): **несклади** (1).

Несматен* (1) – прил. Несмущаван, безпрепятствен, неразколебан: **несматенн** (1).

Неувехнал (1) – прич.-прил. **Цв҃ет нев҃вехнв҃т** – метафорично име на Богородица: **нев҃вехнв҃т** (1).

Неугасим (1) – прич.-прил. **Свнеща нев҃каснмана** – метафорично име на Богородица: **нев҃каснмана** (1).

Нечист (1) – прил. *Прен.* Нечист, дяволски, демоничен: **нецнстн** (1).

Ни (19) – частица. За изразяване на отрицание: **нн** (19).

Ние (16) – лично местоим. За означаване на 1л. мн. ч.: **мне** (1), **нам** (2), **намн** (2), **нас** (11).

Никита (1) – ЛИ. Св. Никита Готски, великомъченик от началото на IV в. по времето на император Константин Велики: **ннцетѡ** (1).

Никой (1) – отриц. местоим. Никой: **ннкѡмв҃** (1).

Никола (1) – ЛИ. Свети Николай Мирликийски, III в. от н. е.: **ннкѡла** (1).

Нине (5) – нареч. Сега, нине: ннне (5).

Нововерен (5) – прил. Прозелит, който е приел новата вяра: нwвwвнєрни (1).

Новорасъл (1) – същ. нар. Новонасаждение, филиз, млада клонка: нwвwрасли (1).

Нога (1) – същ. нар. Нога, крак: нwгє (1).

Нож (1) – същ. нар. Нож, остър метален предмет: нwжа (1).

Ноздра (1) – същ. нар. Ноздра, телесен орган: нwсрє (1).

Ной (1) – ЛИ. Ной, старозаветен патриарх, спасил човечеството от потопа: нѯwнє (1).

Нокът (2) – същ. нар. Нокът, рогово образувание на пръстите: нwктє (1), нwѯвф (1).

Нос (1) – същ. нар. Нос, телесен орган: нwса (1).

Нося (4) – глагол. **1**. Нося, държа при себе си. **2**. Нося име, назовавам се. **3**. Нося в утробата си дете, износвам: нwсенѯ (1), нwснт (1), нwсет (1), нwснтн (1).

Нотарий (1) – същ. нар. Секретар в епископска канцелария, занимаващ се с кореспонденцията и документацията, служител (от латински notarius, хърватски notar): натарьнє (1).

Нощ (2) – същ. нар. Нощ, тъмната част от денонощието: нwшт (2).

О (5) – междум. и предлог. **1**. Като междум за изразяване на апел, повикване, обръщение към някого, о. **2.** Като предлог. За посочване на обекта на действието, за: w (5).

Об (1) – предлог. За изразяване на местоположение, от. **Wк деснѫ** – отдясно на Бога, където стоят праведните: **wв** (1).

Облак (2) – същ. нар. Природно явление, облак: **wблак** (2).

Облека се (2) – глагол. Облека се, сложа си дрехи: **wблецет се** (2).

Образ (2) – същ. нар. Метафорично име на Господ: **wбраꙁ** (1).

Обраня (1) – глагол. Защитя, отбраня, опазя: **wбране** (1).

Обратя се (1) – глагол. Обърна се, потърся помощ: **wбратет се** (1).

Обручен (1) – прич.-прил. **Даштн Wбрѫцена** – метафорично име на Богородица: **wбрѫцена** (1).

Обслужвам (1) – глагол. Служа, обслужвам нечии заповеди: **wбслѫжеватн** (1).

Обявя (1) – глагол. Обявя, направя да се знае, узнае: **wбнавил сн** (1).

Ов (7) – показ. местоим. За посочване на лица и предмети – този, тази, това, тези: **wвн** (3), **wвне** (1), **wвнем** (1), **wвнеχ** (1), **wвwга** (1).

Овощия (1) – същ. нар. В мн. ч. и събирателно – овощия, овошки, плодове: **ѵвwштне** (1).

Овца (3) – същ. нар. **1**. Метафорично име на Господ, Агнецът. **2**. Животно овца, добитък: **wѫвце** (2), **wѫфце** (1).

Огледало (1) – същ. нар. **Wгледалw правде** – метафорично име на Богородица: **wгледалw** (1).

Огнен (1) – прил. Огнен, който се отнася до огъня, до пламъка: ѡгнєнѡга (1).

Огън (5) – същ. нар. **1**. Огън. 2. *Прен*. Вечният огън – ада: ѡгагн (4), ѡггнн (1).

Одагнати* (2) – глагол. Изгоня, прокудя, прогоня, отхвърля (от хърватски odagnati< старобългарски ѻтъгънати): ѡддагна (1), ѡджєнн (1).

Одамна* (3) – глагол. *Прен.* 1. Отнема, отхвърля, отемна (от старобългарски ѻтъѧти): ѡдамнєт (2), ѡддамнєш (1).

Одлакнути* (1) – глагол. Облекча, успокоя (от хърв. odlaknuti): ѡдлакна (1).

Одостоянство* (1) – същ. нар. Достойнство, почит, уважение, застъпничество (от хърватски odostojanstvo): ѡдстѡнанства (1).

Одър (2) – същ. нар. Одър, легло: ѡдар (1), ѡдра (1).

Около (1) – нареч. Около, покрай: ѕѡкѡлѡ (1).

Он (3) – лично местоим. В 3л. ед. и мн. ч. той, те: ѡн (1), ѡнн (2).

Онуфрий (1) – ЛИ. Отшелник Онуфрий Велики от египетската пустиня, IVв.: ѡнѡфрнѡ (1).

Опазя (1) – глагол. Съхраня, опазя, предпазя, направя да оцелее: ѡдпаѕнтн (1).

Опера (1) – глагол. *Прен*. Опера, очистя от греха, изпера: ѡпра (1).

Оправдан (1) – прич.-прил. Оправдан, опростен: ѡправѕданн (1).

Оправдание (1) – същ. нар. Метафорично име на Господ: **ѡправ҃данне** (1).

Опран (1) – прич. *Прен*. Изпран, очистен от греха чрез кръщението с вода: **ѡпрани** (1).

Опростя (2) – глагол. Опростя, извиня, разреша греховете: **ѡпрѡстн** (2).

Опрощавам (1) – глагол. Опрощавам, извинявам, разрешавам греховете: **ѡпрѡштавамѡ** (1).

Ортодокски (1) – прил. Ортодоксален, последователен: **ѡртѡдѡкскѣ** (1).

Оръжие (1) – същ. нар. Оръжие, предмет за нападение или защита: **ѻр҃ѹжем** (1).

Освободя (7) – глагол. Освободя, направя свободен: **ѡслѡбѡдн** (6), **ѡслѡбѡднл сн** (1).

Основание (1) – същ. нар. Метафорично име на Господ: **ѡснѡванне** (1).

Основател (1) – същ. нар. *Прен*. Приложение към Господ – основател и творец на всемира: **ѡбснѡвнтел** (1).

Основити се* (1) – глагол. Изправя се, застана, възправя се: **ѡснѡвит сѣ** (1).

Оставя (1) – глагол. Оставя, отхвърля, откажа се от нещо лошо: **ѡставен҃** (1).

Осъден (1) – прич.-прил. Осъден, укорен, порицан, подложен на осъждане: **ѡс҃ъденн** (1).

От (115) – предлог. За означаване на пространство, посока, принадлежност и др., от: **ѡд** (91), **ѡ҆** (20), **ѡда** (1), **ѿ** (3).

Отведа (3) – глагол. *Прен.* Отведа, отклоня от греха: ѡдвежет (1), ѡдвезатн (2).

Отворя (3) – глагол. **1**. Отворя, отпуша ушите, направя да чуват добре. **2**. Отворя, отключа: ѡткѡрн (1), ѡтвѡрет (1), ѡтѕвѡрн (1).

Отгоня (1) – глагол. Отгоня, прогоня, пропъдя надалеч: ѡдгѡннш (1).

Отдам (1) – глагол. Дам, предоставя: ѡддашт (1).

Отделя (1) – глагол. Отделя, разединя: ѡдделнте (1).

Отерати* (1) – глагол. Отхвърля, отпратя надалеч: (от хърватски oterati): ѡ҃терат (1).

Отец (24) – същ. нар. **1**. Едно от лицата на Светата Троица, Бог Отец. **2**. Отец на църквата, свят мъж: ѡтца (8), ѡтце (2), ѡтцем (1), ѡтцн (4), ѡтцѕ (3), ѡца (3), ѡце (1), ѡцн (1), ѡцѕ (1).

Откупен (1) – прич.-прил. *Прен.* Откупен, заплатен, възмезден: ѡдкѕпенн (1).

Отлъча (1) – глагол. Отлъча, отделя, отхвърля от дадена общност: ѡдлацнте (1).

Отметна (3) – глагол. *Прен.* Отхвърля, отстъпя от нещо: ѡ҃метненѕ (1), ѡдметнет (1), ѡдметнеш (1).

Отметник (1) – същ. нар. Отметник, еретик, отстъпник: ѡдметннке (1).

Отнема (1) – глагол. Отнема, лиша, взема нещо от някого: ѡдннмаш (1).

Отпускам (2) – глагол. Опрощавам греховете, отпускам, разрешавам: ѡдпѕстанете (1), ѡдпѕстатн (1).

Отпустен (1) – прич.-прил. Опростен, който е получил опрощение: **wдпѹстенн** (1).

Отпустя (1) – глагол. Опростя греховете, разреша: **wтпѹстн** (1).

Отпъдя (1) – глагол. Отхвърля, изгоня, прогоня: **wдпадн** (1).

Отрека се (1) – глагол. Откажа се, отрека се да направя нещо: **не wдрецн се** (1).

Отрок (4) – същ. нар. Отрок, дете, потомък: **wтрwце** (1), **wтрwцета** (2), **wтрwцн** (1).

Отхвърлям (3) – глагол. Отхвърлям, отдалечавам от себе си, отстранявам: **wдфарленѹ** (1), **wдферленѹ** (1), **wдферлете** (1).

Отхраня (3) – глагол. Отгледам, отхраня, обгрижа дете, докато порасне: **wдхраннтн** (3).

Отърва (2) – глагол. Спася, направя нещо да бъде избегнато, отърва, избегна: **wдтарвал сн** (1), **wдтарвн** (1).

Очиствам (2) – глагол. *Прен.* Очиствам, освобождавам от греха: **wцнщаеш** (1), **wцнштанеш** (1).

Очистен (1) – прич. *Прен.* Очистен, опростен, безгрешен: **wцнстенн** (1).

Очистя (1) – глагол. *Прен*. Очистя от греха, изчистя, освободя: **wцнсте** (1).

Още (5) – нареч. Още, в добавка, повече: **нwште** (1), **wште** (4).

Павел (6) – ЛИ. Апостол Павел, автор на 14 послания в Новия Завет на Библията: **павал** (1), **павел** (3), **павла** (1), **паѹла** (1).

Павлов (1) – прил. Който се отнася или принадлежи на апостол Павел: **павлѡва** (1).

Пака (1) – нареч. Пак, отново: **пака** (1).

Памет (1) – същ. нар. Памет, способност за запомняне при човека: **паметнм** (1).

Пантелеймон (1) – ЛИ. Св. Пантелеймон, съкратено народно име Пантелей, великомъченик от Никомидия, покровител на лекарите: **Пантлеѡ** (1).

Пантократор (1) – същ. нар. Метафорично име на Господ, Христос Вседържител (от гръцки παντοκράτορος): **пандѡкратѡр** (1).

Папа (2) – същ. нар. Папа, първи йерарх на римокатолическата църква: **папн** (1), **папѕ** (1).

Параклит (1) – същ. нар. Метафорично име на Господ, Утешител, Застъпник (от гръцки παράκλητος): **параклнт** (1).

Пасвина (1) – същ. нар. Паството, християните под опеката на духовния отец, духовните братя: **пасвннѕ** (1).

Пастир (3) – същ. нар. **1**. Пастир, духовен наставник. **2.** Метафорично име на Господ: **пастнр** (1), **пастнра** (1), **пастнрн** (1).

Патриарх (4) – същ. нар. Патриарх, върховен йерарх в православната църква: **патрнарχн** (3), **патрннарχѡвнеχ** (1).

Патя (2) – глагол. Патя, търпя, страдам: **патн** (1), **патнл** (1).

Песен (1) – същ. нар. Песен, молитвено изпълнение с музика: **песан** (1).

Пета (1) – същ. нар. Пета, част от стъпалото при човека: **петѣ** (1).

Петров (1) – прил. Който се отнася до или принадлежи на апостол Петър: **петрѡф** (1).

Петър (3) – ЛИ. Апостол Петър, един от 12-те ученици на Христос и първи епископ на Рим: **петаρ** (1), **петра** (2).

Печал (1) – същ. нар. Печал, мъка, страдание: **печалнѡи** (1).

Пещ (1) – същ. нар. Пещ, място за изгаряне и горене: **пештѣ** (1).

Пея (1) – глагол. Пея, произнасям слово под музикален напев: **пѡнемѡ** (1).

Пир (1) – същ. нар. Пир, угощение, празник: **пиρ** (1).

Писание (1) – същ. нар. Писание, нещо написано, писмо, епистолия: **писанїе** (1).

Пиша (4) – глагол. Пиша, записвам човешката реч: **писати** (1), **писаχ** (1), **пише** (2).

Пия (2) – глагол. Пия, консумирам течност: **пїе** (1), **пїете** (1).

Пиянец (1) – същ. нар. Пияница, човек, който пие много алкохол: **пїанцѣ** (1).

Плазя (1) – глагол. Плъзгам се, придвижвам се по вода. **Плазѫштєѣ пѡ вѡдаχ** – плаващите по вода, моряците: **плазѫштєѣ** (1).

Пламък (1) – същ. нар. Пламък, запален огън: **пламена** (1).

Планина (2) – същ. нар. Планина, земно възвишение: **планинѣ** (2).

Плача (1) – глагол. Плача, издавам стонове и ридания от мъка: **плацештенѫ** (1).

Племе (1) – същ. нар. Род, племе, родов кръг: **племена** (1).

Плещи (1) – същ. нар. *Само мн.* Горната част на гърба и раменатa: **плештн** (1).

Плод (2) – същ. нар. *Прен*. Заченато дете, продължение на рода: **плѫѡдъ** (1), **плѡдъ** (1).

Плуващ (1) – глагол. *Субст.* Всяка плуваща твар: **плѡвештана** (1).

Плът (7) – същ. нар. Плът, телесната, тленната обвивка на човека: **палт** (3), **палтн** (3), **плате** (1).

Плътен (2) – прил. Телесен, който се отнася до плътта, тленното: **палтена** (1), **палтенѡга** (1).

Плюен (1) – прич.-прил. Оплют, наплют, заплют в знак на поругаване: **плнѫненѡ** (1).

По (10) – предлог. За означаване на движение по дадена повърхност, по: **пѡ** (10).

Поболя се (1) – глагол. Поболея се, заболея: **се пѡбѣѡли** (1).

Повелям (2) – глагол. Повелям, заповядам: **пѡвеле** (1), **пѡвеленеш** (1).

Повратение (1) – същ. нар. Връщане, завръщане, поврат: **пѡѵратненне** (1).

Поган (1) – същ. нар. Поганец, езичник, нечестивец: **пѡгане** (1).

Погарден* (1) – прич. Презрян, унизен (от хърватски pogarditi): **пѡгаѵгденѡ** (1).

Погардити* (1) – глагол. Презра, пренебрегна (от хърватски pogarditi): **пѡгардѣштн** (1).

Погина (3) – глагол. Погина, загина, престана да съществувам: **пѡгннє** (2), **пѡгннѣти** (1).

Поглавица* (2) – същ. нар. Земен, светски владетел (от хърватски poglavica): **пѡглавнце** (2).

Погледам (2) – глагол. Погледам, съзра, забележа: **пѡгледан** (2).

Под (2) – предлог. За означаване на местоположение отдолу на нещо друго, под: **пѡд** (2).

Подам (5) – глагол. *Прен*. Подам, връча нещо някому, удостоя някого с някакво благо: нещо: **пѡдадеш** (1), **пѡдан** (1), **пѡданеш** (1), **пѡдал несн** (1), **пѡдатти** (1).

Подложа (4) – глагол. **1**. Подлагам, излагам на въздействието на нещо или някого. **2.** *Прен.* Поставям под властта на нещо или някого, подчинявам: **пѡдлѡжн** (3), **пѡдлѡжнше** (1).

Пожелети*(1) – глагол. Пожелая, изпитам желание (от хърватски poželeti): **пѡжнлнам** (1).

Пойда (1) – глагол. Отида, пристигна някъде: **пѡндтє** (1).

Покланям се (1) – глагол. Покланям се, извършвам поклон в знак на почит и уважение: **пѡклагннамѡ сє** (1).

Поклоня се (2) – глагол. Поклоня се, извърша поклон в знак на почит и уважение: **пѡклѡннт сє** (1), **пѡклѡннтн сє** (1).

Покой (1) – същ. нар. Покой, спокойствие, необезпокояван мир: **пѡкѡнѣ** (1).

Покойно (1) – нареч. Мирно, спокойно, необезпокоявано: **пѡкѡннѡ** (1).

Полюблен (1) – прич.-прил. Обичан, заобичан: **пѡлнꙋблєнѡгд** (1).

Помажа (1) – глагол. Помажа с миро, благословя: **пѡмажє** (1).

Помилувам (2) – глагол. Въздавам милост, помилвам: **пѡмилꙋн** (2).

Помогна (3) – глагол. В молитвен възглас Бог или светец да помогне, да въздаде своята милост: **пѡмѡѕн** (2), **пѡмѡѕнтє** (1).

Помоля се (13) – глагол. Помоля се, извърша молитви за измолване на Божията милост: **пѡмѡлємѡ сє** (1), **пѡмѡлн сє** (1), **пѡмѡлнмѡ сє** (8), **пѡмѡлнтє сє** (3).

Помощ (2) – същ. нар. Помощ, оказване на съдействие и подкрепа: **пѡмѡш** (1), **пѡмѡшт** (1).

Помощница (1) – същ. нар. Метафорично име на Богородица: **пѡмѡштнницє** (1).

Помръзлица (1) – същ. нар. Студ, мраз, замръзлица: **пѡмарслнцд** (1).

Понеже (1) – съюз. За въвеждане на подчинено обстоятелствено изречени за причина, понеже: **пѡннжє** (1).

Понижен (2) – прич.-прил. *Прен.* Нисш, който стои по-долу, онеправдан: **пѡннжнн** (1), **пѡнншнн** (1).

Понижено (3) – нареч. Смирено, в наведена поза за изразяване на почит и подчинение: **пѡннженѡ** (2), **пѡннжнѡ** (1).

Поп (10) – същ. нар. Поп, свещеник, йерей, свещенослужител: **пѡп** (5), **пѡпа** (1), **пѡпѹ** (1), **пѡпѡвє** (2), **пѡпѡвн** (1).

Поразя (1) – глагол. Поразя, унищожа, залича със замах: **пѡрази** (1).

Пород (2) – същ. нар. Рожба, потомство, дете: **пѡрѡд** (2).

Породение* (1) – същ. нар. *Прен*. Ново раждане в Христа чрез кръщението, религиозен термин (от хърватски poroditi): **пѡрѡдєннє** (1).

Породя (3) – глагол. Родя, създам плод, дам живот: **пѡрѡднтн** (3).

Посвещен (1) – прич.-прил. Който е посветен в нещо свято, в извършване на религиозно тайнство, вещ, научен: **пѡсвєштєнн** (1).

Послати* (2) – глагол. Изпратя, проводя някого някъде с цел (от старобългарски **посъылатн**): **пѡсла** (1), **пѡслаѫ** (1).

Поснадя (1) – глагол. *Прен*. Приобщя някого към нещо или някого, съединя: **пѡснадѹт** (1).

Поставя (2) – глагол. Поставя, сложа на определено място: **пѡставє** (1), **пѡставн** (1).

Постене (1) – същ. нар. Постене, извършване на християнски пост, въздържание: **пѡстєнє** (1).

Потворение* (1) – същ. нар. Оклеветяване, набеждаване (от старобългарски **потворъ**): **пѡтѹвѡрєниє** (1).

Потежа се (1) – глагол. Постарая се, потрудя се: **пѡтєжєтє сє** (1).

Потлачити*(2) – глагол. Надделея, победя, покажа надмощие (от хърватски potlačiti): **пѡтлаце** (1), **пѡтлацн** (1).

Потоп (1) – същ. нар. Библейският потоп, заливане на земята с вода: **пѡтѡпа** (1).

Потреба (1) – същ. нар. Потреба, нужда, необходимост: **пѡтрєба** (1).

Похарижа (1) – глагол. Подаря, даря: **пѡхрисал сн** (1).

Похвала (1) – същ. нар. Похвала, название на богослужебно четиво: **пѡхвала** (1).

Похвален (2) – прич.-прил. Който заслужава и получава похвала: **пѡхфален** (1), **пѡхфалнин** (1).

Почело (2) – същ. нар. Начало, започване на нещо: **пѡцела** (1), **пѡцелѡ** (1).

Почета (1) – глагол. Почета, прочета: **пѡцате** (1).

Почивам (2) – глагол. Лежа погребан, почивам, намирам се в покой: **пѡцнва** (1), **пѡцнванѕ** (1).

Почтен (1) – прич.-прил. **Име почтено** – метафорично име на Богородица: **пѡцтенѡ** (1).

Прав (1) – прил. Правата вяра – християнството; това, което е праведно, правилно, безгрешно: **правѕ** (1).

Правда (3) – същ. нар. **1**. Правда, правилното в живота. **2**. Справедливост. **3**. Метафорично име на Господ: **правде** (1), **правѕда** (1), **правѕде** (1).

Праведен (1) – прил. Праведен, който е безгрешен, богоугоден: **праведне** (1).

Празен (1) – прил. *Прен.* Празен, комуто не е въздадена благодат: **праздни** (1).

Пранотарий (1) – същ. нар. Висш нотарий: **парнатарие** (1).

Пребивавам (1) – глагол. Пребивавам, съществувам: **пребиванѫ** (1).

Пребивалище* (2) – същ. нар. **1.** Убежище, местообитание. **2**. *Прен*. **Пребивалиште Христово**. Мястото, обитавано от Христос, неговият Престол (от хърватски prebivalište): **пребивалиште** (2).

Преварен (1) – прич.-прил. Причакан, измамен, издебнат, за да му се стори зло: **преварени** (1).

Превечен (1) – прил. Метафорично име на Господ: **превечни** (1).

Превишен (4) – прил. *Прен*. Епитет към Бог – който превъзхожда всичко, който стои най-високо: **превишни** (4).

Пред (2) – предлог. За изразяване на местоположение отпред, пред: **пред** (1), **прет** (1).

Предам (1) – глагол. Предам, дам във властта на нещо или някого **предаш** (1).

Предобитник* (1) – същ. нар. *Прен*. Към Христос – победител; този, който пребъдва, придобива вечна слава (от хърватски predobitnik): **предобитника** (1).

Предраг (1) – прил. Мил и драг във висша степен: **прадрага** (1).

Преложа* (1) – глагол. Превърна нещо в нещо друго, променя (от старобългарски **прѣложити**): **преложи** (1).

Преложител* (1) – същ. нар. *Прен*. Към Христос – преобразител, който има сила и власт да променя, преобразява: **прелѡжнтел** (1).

Препоръчам (1) – глагол. Препоръчам, застъпя се за някого или нещо: **препѡрѧцн** (1).

Пресвят (3) – прил. **1**. Който притежава святост във висша форма. **2**. Епитет към Богородица: **прнсвете** (1), **прнсветне** (1), **прнсвнета** (1).

Престанак* (1) – същ. нар. **Без престанка** – непрекъснато, без спиране (от хърватски prestanak): **престанка** (1).

Престол (6) – същ. нар. **1.** Престол, трон на върховната власт. **2**. *Прен.* **Прнстѡл сѣдннн** – Съдният престол, на който седи и съди Господ. **3**. Метафорично име на Богородица: **престѡл** (4), **прнстѡла** (1), **прнстѡлна** (1).

Пречист (1) – прил. Метафорично име на Богородица: **прецнста** (1).

При (3) – предлог. За означаване на местоположение в близост, при: **прн** (3).

Прибера (1) – глагол. Прибера, дам подслон и закрила: **прнбратн** (1).

Приведа (1) – глагол. Заведа, доведа до, приведа: **прнведн** (1).

Прида (5) – глагол. Приходя, придойда, събера се при (от старобългарски **прнтн**): **прнде** (1), **прндет** (1), **прнндн** (1), **прннтн** (1), **прншел внх** (1).

Приема (3) – глагол. Приема, взема, получа: **прнмн** (2), **прнмнте** (1).

Призова (2) – глагол. Повикам, призова, извикам при себе си: **прнзнвати** (1), **прнзwвати** (1).

Призра (1) – глагол. Погледна, съзра: **прнсрн** (1).

Прикажа (1) – глагол. Споделя с думи, устно, изповядам: **прнказа** (1).

Приказувам (1) – глагол. Споделям с думи, устно, изповядам: **прнказѹнем** (1).

Приклонито* (1) – нареч. Чрез поклон, приклонено: **прнклwннтw** (1).

Прикосновение (1) – същ. нар. Прикосновение, допир: **прнкwснwвене** (1).

Припадам (1) – глагол. Припадам, покланям се в знак на молба и смирение (от старобългарски **прнпадати**): **препаданем** (1).

Пристъпя (1) – глагол. Пристъпя, доближа: **прнстѹпе** (1).

Пришествие (1) – същ. нар. Идване, появяване на бял свят: **прншастнѹ** (1).

Приятел (2) – същ. нар. Приятел, другар, съмишленик: **прнателн** (2).

Прибод (1) – същ. нар. Пробождане, остра болка в тялото: **прwбwдн** (1).

Прозрение (1) – същ. нар. Прозрение, възстановена способност за виждане: **прwзренне** (1).

Прокажен (2) – прил. Прокажен, който е болен от проказа: **прwкаженн** (1), **прwкаженѹ** (1).

Проклет (2) – прич.-прил. Проклет, който е с лош и зъл нрав и заслужава проклятие, проклетник: **прѡклетн** (2).

Проклетец (1) – същ. нар. Проклетник, който е зъл, лош човек и заслужава проклятие: **прѡклецн** (1).

Проклетица (1) – същ. нар. Проклетница, лоша, зла жена, която заслужава проклятие: **прѡклетнце** (1).

Проклетство (1) – същ. нар. Проклетия, качество на проклет човек, лошотия, зловредност: **прѡклетствѹвѡ** (1).

Проклинам (1) – глагол. Проклинам, изричам проклятия срещу някого, осъждам, порицавам: **прѡкланнанѹ** (1).

Прокопий (1) – ЛИ. Прокопий Кесарийски, великомъченик от началото на IV в: **прѡкѡпнѡ** (1).

Прокълна (1) – глагол. Прокълна, изрека, отправя проклятие някому: **прѡкелнете** (1).

Проливам (1) – глагол. Проливам, изливам течност, лея: **прѡлнванѹштн** (1).

Пролят (1) – прич.-прил. Пролята – за кръвта Христова: **прѡлнта** (1).

Пророк (4) – същ. нар. Пророк, проповедник, който провъзгласява Христовите истини: **прѡрѡка** (1), **прѡрѡкѡвнєх** (1), **прѡрѡцн** (2).

Пророчица (1) – същ. нар. Метафорично име на Богородица: **прѡрѡцнца** (1).

Прославен (1) – прил. Прочут, известен, прославен: **прѡславен** (1).

Простя (2) – глагол. Простя, извиня, опростя греховете: **прѡстѣ** (2).

Прося (1) – глагол. Моля, измолвам нещо: **прѡсѧ** (1).

Проход (1) – същ. нар. Заден отвор на дебелото черво: **прѡхѡда** (1).

Пръв (2) – числ. редно. Пръв, първият по ред: **парва** (1), **парвѣ** (1).

Пръст (1) – същ. нар. Пръст, част от ръката: **парстѣ** (1).

Птица (2) – същ. нар. Птица, хвърката твар: **птѣце** (2).

Пчела (1) – същ. нар. Пчела; насекомо, което събира мед и восък: **псела** (1).

Пустиняк (3) – същ. нар. Пустинник, пустиножител, отшелник: **пѹстѣнѧцѣ** (1), **пѹстѣнѣнака** (1), **пѹстѣнѣнацѣ** (1).

Пущам (1) – глагол. Пускам, позволявам: **пѹштате** (1).

Пъклен (2) – прил. Пъклен, дяволски: **пакленѣ** (1), **паклень** (1).

Пълен (2) – прил. Пълен, изпълнен със съдържание: **пална** (2).

Пълно (1) – нареч. Изцяло, напълно: **палнѡ** (1).

Пъпък (1) – същ. нар. Пъп, израстък на корема при човека, следа от срязването на пъпната връв: **папак** (1).

Първорожден (1) – прич.-прил. Метафорично име на Господ: **парвѡрѡжденѣ** (1).

Път (1) – същ. нар. Метафорично име на Господ: пѫт (1).

Пътник (2) – същ. нар. Пътник; човек, който пътува: пѫтника (1), пѫтникѡм (1).

Раб (22) – същ. нар. Божи раб, християнин, член на общността от мъжки пол: рав (1), рава (10), раве (1), равѫ (7), равѫвх (1), равѡм (2).

Раба (8) – същ. нар. Божия рабиня, християнка, член на общността от женски пол: равѫ (6), равн (2).

Ради (20) – предлог. За означаване, че нещо причинява действието, заради, поради: радн (20).

Радост (3) – същ. нар. **1**. Метафорично име на Господ. **2**. Метафорично име на Богородица – Ѹзрѡще наше радѡстн, Причина за нашата радост. **3.** Радост, веселие, приятна емоция: радѡст (2), радѡстн (1).

Разблудение (1) – същ. нар. Блуд, блудство: расблѧденнна (1).

Разблудник (1) – същ. нар. Блудник, който блудства: расблѧдннцн (1).

Разболя се (1) – глагол. Разболея се, поболея се: расвѡли се (1).

Раздум* (1) – същ. нар. Раꙁдѧм тѫжннем – метафорично име на Богородица, Разговор, беседа за тъжните, скърбящите: раꙁдѧмѡ (1).

Разкош (1) – същ. нар. Материални блага, изобилие от блага: раскѡше (1).

Разкошник (1) – същ. нар. Човек, който обича материалното, пилее пари и живее в охолство: раскѡшннцн (1).

Разлик (3) – прил. Разнообразен, който приема различни форми, различен: ѧазлнкн (1), ѧаслнкн (1), ѧаслнкѡ (1).

Рай (4) – същ. нар. **1**. Рай, божествено място за праведните. **2**. Метафорично име на Богородица: ѧан (3), ѧана (1).

Ранен (1) – прич.-прил. Ранен, уязвен телесно, наранен: ѧагнєнѡ (1).

Распет (1) – прич.-прил. За Христос – разпънат на кръста (от старобългарски ѧаспѧтъ): ѧаспєт (1).

Ребро (1) – същ. нар. Ребро, човешка кост, свързана с гръбнака: ѧєвра (1).

Река[1] (1) – същ. нар. Река, естествен воден източник: ѧєкє (1).

Река[2] (9) – глагол. Река, кажа, назова с думи, говоря: ѧєц (2), ѧєцє (2), ѧєцєт (3), ѧєцнмѡ (1), ѧєцт (1).

Риба (1) – същ. нар. Риба, водно животно: ѧнвє (1).

Риза (2) – същ. нар. **1**. Метафорично име на Господ. **2**. Риза, връхна дреха: ѧнѯа (1), ѧнѯн (1).

Род (1) – същ. нар. Род, поколение: ѧѡда (1).

Родител (1) – същ. нар. Родител; лице, което дава поколение: ѧѡднтєлнє (1).

Роднина (1) – същ. нар. Роднина, родственик, лице от близкия родов кръг: ѧѡдннѝ (1).

Родя се (1) – глагол. Появявам се, започвам съществуването си: сѧ ѧѡдн (1).

Рок (1) – същ. нар. Метафорично име на Господ, Съдба: ѧѡк (1).

Роса (1) – същ. нар. *Прен*. Росата на Божията милост, благодатната влага: ⱋѡсꙉ (1).

Руно (1) – същ. нар. Метафорично име на Богородица: ⱋⷭнѡ (1).

Рухо (2) – същ. нар. **Ⱋⷯѡ Цⷯркѡⷭвнѡ** – църковна дреха; горната, външната част от литургическото облекло на свещеника: ⱋⷭχѡ (2).

Ръка (4) – същ. нар. Ръка, част от човешкото тяло: ⱋацꙉ (2), ⱋⷭцꙉ (1), ⱋⷭкаχ (1).

С (11) – предлог. **1**. За означаване на оръдието, с което се извършва действието, с. **2**. За означаване на присъединяване, приобщаване, с: с (9), ѕ (1), ѕаⷤ (1).

Сабя (2) – същ. нар. Сабя, вид хладно оръжие: сабла (1), саблѡм (1).

Сава (1) – ЛИ. Св. Сава Освещени от VI в., основател на лаврата „Св. Сава" в Йерусалим: савѡ (1).

Саваот (2) – ЛИ. Саваот, едно от имената на Господ; от еврейски „Господ на силите": саваѡт (1), саваѡ҃ (1).

Сада (3) – нареч. Сега, в настоящия момент: сада (3).

Саи* (1) – показ. местоим. Този, за посочване на лица и предмети (от старобългарски сьн): сан (1).

Сам (4) – лично местоим. Сам, единствен, който не е придружен или подпомогнат от друг: сам (4).

Само (3) – нареч. Само, единствено: самѡ (3).

Самси (1) – лично местоим. За подчертаване на вършителя на действието вместо лично местоимение – точно, именно, самият той: самсн (1).

Самсон (1) – ЛИ. Самсон, старозаветен съдия, надарен с изключителна сила: самсωнє (1).

Самуил (1) – ЛИ. Старозаветният пророк Самуил, дарено от Бога дете на бездетната пророчица Анна и съпруга ѝ Елкана: самѹила (1).

Сарра (1) – ЛИ. Старозаветната Сарра, съпруга на Авраам, която Бог избавя от бездетство и тя ражда Исаак: сарри (1).

Саул (1) – ЛИ. Старозаветният Саул, първи цар на Израил: сава (1).

Сбъдна (1) – глагол. Сбъдна, направя да се случи нещо: сбѫдн (1).

Свадя* (1) – глагол. Извадя, подбера (от старобългарски изъваднти): свадн (1).

Сван* (1) – прил. Външен, който е извън някакво пространство (от хърватски vanjski, s vanjske strane): сванн (1).

Сватба (1) – същ. нар. Сватба, брачен съюз между мъж и жена, женитба: свадбѫ (1).

Свежа (1) – глагол. *Прен*. Свържа грехове, наложа канонична мярка за греховете: свєзати (1).

Свезан (1) – прич.-прил. *Прен.* Свързан, който е обхванат от магия, завързан: свєзана (1).

Светица (1) – същ. нар. Светица; жена, придобила святост в християнството: свєтицєѭ (1).

Светлост (2) – същ. нар. Светлина, дневна осветеност: сѫвєтлωст (2).

Светя се (1) – глагол. *Прен.* В 3л. – пребъдва, остава във времето като нещо вечно: да се светн (1).

Свещ (1) – същ. нар. Свнеща невкаснмана – метафорично име на Богородица: свнеща (1).

Свободно (1) – нареч. Свободно, без принуда: слшбѡдно (1).

Свой (16) – възвр. притеж. местоим. Свой, който принадлежи на аза, собствен: свѡѕѡн (1), свѡѕѡнемѕ (1), свѡне (1), свѡнѕ (1), сѵвѡга (1), сѵвѡн (1), сѵвѡне (2), сѵвѡнѕ (2), сѵвѡга (1), сѵвѡн (1), сѵвѡне (2), сѵвѡнѕ (2).

Свят[1] (65) – прил. **1**. Свят, свещен, който се отнася до християнството и неговите основни положения и ценности. **2**. *Субст.* Светец, мъж, придобил святост в християнството. **3**. Сѵветана Тарпеза – метафорично име на Богородица. **4**. Землна Сѵвета – метафорично име на Богородица. **5.** Сѵветана светнх – метафорично име на Богородица: свѣтн (1), свет (3), света (2), светагѡ (8), светана (1), свете (1), светн (11), светнем (2), светнех (3), светнх (1), светѕ (2), светѕнѕ (2), светѡ (1), светѡн (1), светѡмѕ (3), сѵвет (2), сѵвета (5), сѵветагѡ (1), сѵветана (1), сѵветн (5), сѵветнем (1), сѵветнех (1), сѵветнх (1), сѵветѕнѕ (1), сѵветѡмѕ (1), сѵвнета (1), сѵвнетнх (1), сѵвнетѕ (1), сѵвнетѡмѕ (1).

Свят [2] (4) – същ. нар. Свят, всемирът, устройството на земния свят: свет (2), света (1), сѵвета (1).

Сдружба (1) – същ. нар. Брачен съюз, съединение: сдрѵжвѕ (1).

Сдружение (1) – същ. нар. Съюз, съединение: сдрѵжение (1).

Се* (11) – показ. местоим. За посочване и уточняване, този, тази, това (от старобългарски сь, сн, сѥ): сѥ (1), сна (5), снѥ (1), снѫ (4).

Себе (2) – възвр. лично местоим. Замества название на обект, който съвпада със субекта на действието, себе, себе си: себѥ (2).

Седна (1) – глагол. Седна, заема седнало положение: седнѫ (1).

Седрах (1) – ЛИ. Седрах, сънародник и приятел на Даниил, с когото попада в плен на цар Навуходоносор: сндрака (1).

Седя (2) – глагол. **1**. Седя, заемам седнало положение на стол, престол. **2**. *Субст.* **Сѣдештаго на твърдн Нбснн** – за Бог, Седящият на небесните твърдини: седнш (1), сѣдештаго (1).

Семе (2) – същ. нар. *Прен*. Семе, плод, продължение на рода, поколение: семена (1), семенѫ (1).

Сен (1) – същ. нар. **Истнннн Сѣн** – метафорично име на Богородица (от старобългарски сѣнь – скиния, шатра, светилище, свещено и защитено място): сѣн (1).

Серафим (4) – същ. нар. Серафим, шестокрил ангел в християнството: серафнн (2), серафннмъ (1), серафннмф (1).

Сергий (1) – ЛИ. Единият от светата двойка мъченици Сергий и Вакх, пострадали през 295 г. от император Максимиан: сергнш (1).

Сестра (3) – същ. нар. **1**. Кръвна сестра, дете от женски пол спрямо брат си. **2**. Сестра в Христа, съобщница,

обръщение към християнките от общността. **3**. Метафорично име на Богородица: **сестра** (1), **сестре** (1), **сестрин** (1).

Сила (4) – същ. нар. **1**. Сила, мощ. **2**. Метафорично име на Господ: **снл** (2), **снла** (1), **снле** (1).

Силен (8) – прил. **1**. Силен, мощен. **2**. *Субст.* Владетел, който има власт, могъщият: **силан** (1), **силна** (2), **силнн** (5).

Силност (1) – същ. нар. *Прен.* Небесна сила, небесно застъпничество: **силнѡстн** (1).

Симон (1) – ЛИ. Апостол Симон Зилот от Кана Глилейска: **симѡн** (1).

Син (19) – същ. нар. **1**. Син, дете от мъжки пол. **2**. Божият син, Иисус Христос. **3. Истнин Снн цлѡвецанскн** – метафорично име на Господ: **снн** (1), **снна** (6), **снѧ** (7), **снѡве** (4), **снѡм** (1).

Синак (1) – същ. нар. Син, дете от мъжки пол: **сннак** (1).

Сион (3) – МИ. **1**. Хълм, крепост в Йерусалим, Божият град и укрепление на Давид. **2.** Метафорично име на Богородица: **снѡн** (1), **снѡна** (1), **снѡнѧ** (1).

Сионит (1) – ЛИ. Прозвище към Ефрем Сирин, отец на Църквата и богослов (ок. 306–373 г.), наречен Сионит (*несигурно*): **снѡннта** (1).

Сипност (1) – същ. нар. Пресипване, спадане на гласа: **снпнѡст** (1).

Сице* (8) – нареч. Така, по този начин (от старобългарски **сицѣ**): **сичѣ** (1), **сицѣ** (7).

Скажа (1) – глагол. Кажа, изговоря, произнеса: **сказаѫ** (1).

Сказвам (1) – глагол. Казвам, изговарям, произнасям: **сказѹѕ** (1).

Скиния (2) – същ. нар. **Скрнгнна, вехценна скригна** – метафорични имена на Богородица: **скрнгна** (1), **скрнгнна** (1).

Скот (2) – същ. нар. Животно, жива твар: **скѡтн** (2).

Скръб (1) – същ. нар. Скръб, страдание: **скѡрепе** (1).

Скуп (1) – същ. нар. Събор, събрание, съвкупност от неща или хора: **скѹпе** (1).

Скупя (1) – глагол. Събера, прибера на едно място, обединя: **скѹпн** (1).

Слава (9) – същ. нар. **1**. Слава, известност, знаменателност. **2**. Метафорично име на Господ: **слава** (4), **славе** (2), **славѹ** (2), **славн** (1).

Славен (3) – прил. Славен, прославен, прочут: **славенѡ** (1), **славѹвнѡ** (1), **славѹфнн** (1).

Славя (8) – глагол. Славя, възхвалявам: **славн** (3), **славнмѡ** (3), **славнте** (1), **славнтн** (1).

Слана (1) – същ. нар. Слана, ледени кристали върху повърхността: **слана** (1).

Следя (3) – глагол. Намирам се непосредствено след нещо друго, следвам, идвам поред: **следн** (2), **следнт** (1).

Слезена (1) – същ. нар. Слез, слезка, далак (от старобългарски **слезена**): **слезѧна** (1).

Слек (1) – прил. Гърав, прегърбен, изгърбен (от старобългарски **слѣкъ** ‘гърбав, прегърбен’): **слеки** (1).

Сливам (1) – глагол. Лея, топя, разтопявам метал– магическа практика за лечение: **слнва** (1).

Слишание (1) – същ. нар. Слушане, слух, способност за чуване: **слншанне** (1).

Слово (7) – същ. нар. Слово, дума, реч: **слwвw** (1), **слwвwм** (6).

Слуга (1) – същ. нар. *Прен*. **Слѵгн Бwжн** – Божи служители, название на свещениците: **слѵгн** (1).

Слушам (5) – глагол. **1.** Чувам със слуха си; **2.** Узнавам, разбирам за нещо по думите на хората: **слншаχмw** (2), **слншаχwм** (1), **слѵша** (1), **слѵшан** (1).

Слънце (4) – същ. нар. **1.** Слънце; звезда, даваща светлина на земята. **2.** Метафорично име на Господ. **3**. Метафорично име на Богородица: **салнцѥ** (4).

Сляп (1) – прил. *Субст*. Сляп, слепец, който не вижда: **слепнм** (1).

Смилявам се (2) – глагол. Смилявам се; изпитвам, проявявам милост: **смнлѵи сѥ** (2).

Смиля се (4) – глагол. Смиля се; изпитам, проявя милост: **смнли сѥ** (3), **смнлнл сѥ сн** (1).

Смисля (1) – глагол. Помисля, взема решение, преценя: **смнслнχ** (1).

Смога (1) – глагол. Успея, смогна да направя нещо: **смwштн** (1).

Смърт (3) – същ. нар. Смърт, край на живота: **смарнтн** (1), **смартн** (2).

Сняг (2) – същ. нар. Сняг, природен валеж: **снѥгwвѥ** (1), **снѥек** (1).

Содом (1) – МИ. Содом, град на греха според книга Битие в Стария Завет: **сѡдѡмѣ** (1).

Соломонов (1) – прил. **Цаєрква Салѡмѡнѡва** – метафорично име на Богородица: **салѡмѡнѡва** (1).

Сотир (1) – същ. нар. Метафорично име на Господ, Спасител (от гръцки σωτήρας): **ѡсѡтнр** (1).

Сотона (2) – същ. нар. Дявол, зло божество, Сатана: **сѡтѡнє** (2).

Сотонски (3) – прил. Сатанински, който принадлежи или се отнася до Дявола: **сѡтѡнска** (2), **сѡтѡнскн** (1).

София (1) – ЛИ. Християнската светица и мъченица София от I в., майката на Вяра, Надежда и Любов: **сѡфнѡ** (1).

Софоний (1) – ЛИ. Старозаветният пророк Софоний, живял през VII в. преди Христос: **сѡфѡнна** (1).

Спасен (3) – прич.-прил. Спасен, който е получил Божията милост: **спасєнн** (2), **спасєнѣ** (1).

Спасение (2) – същ. нар. **1.** Спасение, избавяне от всяко зло, в християнството – път към вечен живот. **2**. **Спасєннє нємѡштнним** – метафорично име на Господ: **спасєннє** (2).

Спасител (5) – същ. нар. Приложение към името на Бог или на Иисус Христос; този, който спасява и дарява вечен живот: **спасителна** (2), **спаснтелнем** (1), **спаснтелнѣ** (2).

Спася (4) – глагол. Спася; въздам спасение, избавление: **спасн** (3), **ѕпаснтн** (1).

Спасявам (2) – глагол. Спасявам, дарувам избавление и милост: **спаснватн** (1), **спасѡнє** (1).

Спомена се (3) – глагол. Припомня си, направя да се спомни, да се помене: **спѡмени се** (2), **спѡменимѡ се** (1).

Ставя (2) – глагол. Поставя, сложа: **ставн** (2).

Стадо (4) – същ. нар. *Прен*. Стадото Христово, паството, християнската общност: **стада** (1), **стадаχ** (2), **стадѡ** (1).

Станиславов (1) – ЛИ. Станиславов, родово, фамилно име: **станѝславѡвф** (1).

Стар (1) – прил. *Субст.* Възрастен човек, който е на по-голяма възраст: **старн** (1).

Стегно* (1) – същ. нар. Бедро, част от крака между таза и стъпалото (от старобългарски **стегно**): **стегнѡ** (1).

Стефан (1) – ЛИ. Първомъченик и дякон Стефан от I в.: **стефане** (1).

Страшен (1) – прил. Епитет към Бог – страшен, силен, налагащ справедливост: **страшнн** (1).

Струвам (1) – глагол. Правя, върша: **стрѵванѵ** (1).

Студен (1) – прил. *Субст.* Студ, природно явление: **стѵ́ден** (1).

Стълб (1) – същ. нар. *Прен*. Висока колона, стълб, стожер: **салпа** (1).

Судалец* (1) – същ. нар. Съдник, този, който раздава справедливост (от хърватски sudalec): **сѵ́далцн** (1).

Судац* (1) – същ. нар. Съдия, лице, което съди (от хърватски sudac): **сѵ́дцн** (1).

Сусана (1) – ЛИ. Сусана, съпруга на Йоаким от Стария Завет, обвинена несправедливо от двама старейшини: **сѵсанѵ** (1).

Сутра* (1) – нареч. Утре (от хърватски sutra): сѹтра (1).

Събера (3) – глагол. **1.** Събера, сложа на едно място няколко неща, прибера. **2**. Приобщя, причисля към нещо или някого: сабра (1), сбере (1), сбѡрил несть (1).

Събирам (1) – глагол. Събирам, трупам на едно място: сбира (1).

Събор (1) – същ. нар. Събор, събрание на епископите на Светата християнска църква, което утвърждава догмите и каноните: сабѡр (1).

Съборен (2) – прил. **1**. Съборен, който се отнася до съборите на Светата Църква, обединен, каноничен. **2**. Епитет към светите отци на църквата и към самата църква: сабѡрнн (1), сабѡрнѡнѕ (1).

Съвласт (1) – същ. нар. Съвладеене, споделена власт: савласт (1).

Съд (1) – същ. нар. **Сѹд дѹхѡвнн** – метафорично име на Богородица: сѹд (1).

Съден (1) – прил. *Прен.* **Прнстѡл сѹднн** – Съдният престол, на който седи и съди Господ: сѹднѡга (1).

Съдя (1) – глагол. Съдя, отсъждам, въздавам съд и справедливост: сѹдеш (1).

Създател (1) – същ. нар. Метафорично име на Бог, Създателят, Творецът: ꙁаѯдател (1).

Сълза (1) – същ. нар. Сълза, телесна течност от очите, израз на човешка емоция: салѯн (1).

Съм (46) – глагол. Съм – основен спомагателен глагол за изразяване на битийност, съществуване: кѣ (1), кѣше

(2), ѣн (3), ѣнѫ (1), ѣнѹвшнѫ (1), ѣнста (2), ѥ (2), не (1), несам (1), несн (10), нест (6), несѹ (2), сн (10), сте (4).

Съружа* (1) – глагол. *Прен.* Дам, вдъхна сила, въоръжа: сърѹжи (1).

Сърце (9) – същ. нар. Сърце, най-важният анатомичен орган на човека и според вярванията източник на най-дълбока емоция: сърдца (1), сърдце (1), сърꙗ (1), сърца (2), сърце (3), сърцем (1).

Съсдържа* (1) – глагол. Обхвана, държа, намеря се под властта на нещо: сасдържит (1).

Съставя (1) – глагол. Направя, определя, изпълня със съдържание: састависте (1).

Сътворител (2) – същ. нар. Приложение към Бог – създател, сътворител: стѹворителѹ (2).

Сътворя (4) – глагол. Сътворя, направя: сатѹворѣ (1), сатѹворил несн (1), стѹворѣ (1), стѹворена кнста (1).

Съхранен (1) – прич.-прил. Опазен, съхранен, ненакърнен: сахранѣнѣнн (1).

Съхранение (1) – същ. нар. Съхранение, запазване, опазване: сахранение (1).

Тадей (2) – ЛИ. Св. апостол Тадей, брат на Яков Алфеев и един от 12-те апостоли на Христос, наричан още Левит или Леввей: тадеѹ (1), кнлевеѡ (1).

Тако (2) – нареч. и съюз. **1**. Така, по такъв начин. **2**. В състава на съюза както, така и – накѡ, такѡ и: такѡ (2).

Такъв (1) – показ. местоим. За посочване на признак, такъв: такѡва (1).

Такъвзи (2) – показ. местоим. За посочване на признак, такъв: **таквнzи** (2).

Тамян (1) – същ. нар. Метафорично име на Богородица: **ѳнминан** (1).

Твой (49) – притеж. местоим. Твой, който принадлежи на адресат във 2л. ед. ч.: **тѵвшнє** (1), **тѵвонє** (1), **тѵвонχ** (1), **тѵвшга** (6), **тѵвшєгш** (1), **тѵвшєнѵ** (1), **тѵвшємѵ** (1), **тѵвшн** (2), **тѵвшна** (3), **тѵ̀вшнє** (1), **тѵвшнє** (15), **тѵвшнєм** (1), **тѵвшємѵ** (1), **тѵвшнєχ** (1), **тѵвшнм** (4), **тѵвшнѵ** (3), **тѵвшнχ** (5), **тѵвшнѡн** (1).

Творец (2) – същ. нар. **1**. Създател, творец – приложение към господ. **2**. Метафорично име на Господ: **тѵвшрец** (1), **тѵвшрцє** (1).

Творим (1) – прич. Създаден, който е направен, осъществен: **тѵвшрнма** (1).

Творя (1) – глагол. Правя, извършвам: **тѵвшрнш** (1).

Твърд (1) – същ. нар. *Прен.* Небесната твърд, небесата: **тѵвардн** (1).

Твърдоглав (1) – прил. Твърдоглав, който не възприема, упорит, непробиваем: **тѵвардшглавн** (1).

Тежък (1) – прил. *Прен*. Тежък, който носи трудности, труден: **тешкнем** (1).

Текла (2) – ЛИ. Първомъченица и равноапостолна Текла от I в.: **текλѵ** (1), **теклш** (1).

Телесен (2) – прил. Телесен, който се отнася до тялото и плътта: **телесна** (1), **телесншга** (1).

Телец (1) – същ. нар. Метафорично име на Господ: **телец** (1).

Теме (1) – същ. нар. Горната задна част на главата при човека, теме: ѳеме (1).

Теодор (2) – ЛИ. Теодор Тирон, един от светците воини от IV в.: ѳѡдѡрє (2).

Теодосия (1) – ЛИ. Преподобна мъченица Теодосия Константинополска от началото на VIII в.: **Ѳєѡдѡѕнѡ** (1).

Теоктист (1) – ЛИ. Св. Теоктист, палестински отшелник, сподвижник на св. Сава Освещени: **Ѳєѡχтнсте** (1).

Ти (53) – лично местоим. За назоваване на 2л. ед. ч., ти: ѳе (4), ѳебе (1), ѳебѣ (26), ѳевѣ (1), ѳн (17), ѳѡбѡнѫ (4).

Типаросан (1) – прич.-прил. Отпечатан: **тнпαρѡсαн** (1).

Тирон – ЛИ. Приложение към името на св. Теодор Тирон, светец воин от Амасия от началото на IV в.: **Ѳнρѡннѡ** (1).

Тишина (1) – същ. нар. Тишина, спокойствие, покой: ѳншннѫ (1).

То (1) – частица. За усилване, подсилване на съюз или междуметие, то: ѳѡ (1).

Тогази (2) – нареч. Тогава, за времето, когато се говори: ѳѡгнʒи (1), ѳѡгнс (1).

Тодора (1) – ЛИ. Тодора, женско лично име: ѳѡдѡрѫ (1).

Този (9) – показ. местоим. За посочване на лица и предмети, този, тази, това, тези: ѳѣзн (1), ѳѣсн (1), ѳѡ (5), ѳѡгѡ (2).

Той, тя, то, те (37) – лично местоим. За назоваване на 3л. ед. и мн. ч.: га (1), гнимн (1), гнѫ (3), ега (1), ен8 (3), не (1), нега (6), им (1), нѫ (3), м8 (3), нега (1), нен (2), нен8 (1), ннѫ (6), ѫн (3), шн (1).

Толи (6) – съюз. За изброяване при съчинително свързване, или (от старобългарски толи): тшли (6).

Тома (1) – ЛИ. Св. апостол Тома, един от дванадесетте Христови апостоли: тшма (1).

Трапеза (3) – същ. нар. **1**. Свѣтана Тарпеза – метафорично име на Богородица. **2**. *Прен*. Господнята трапеза – приобщението в името Господне: тарпезе (1), тарпеза (2).

Трети (1) – числ. редно. Третият поред, трети: третнега (1).

Три (2) – числ. Бройно. Три: трн (1), трн8 (1).

Троица (2) – същ. нар. **1**. Светата Троица – неразделното триединство на християнския Бог, Син и Свети Дух. **2.** Тршица нераздѣлима – метафорично име на Богородица: тршица (1), тршицн (1).

Труд (1) – същ. нар. Труд, усилие, човешка дейност: тр8д (1).

Тръбя (1) – глагол. Тръбя, издавам зов и вик като звук на тръба: тр8бе (1).

Тъжа (1) – глагол. Тъжа, изпитвам тъга, страдам: т8жи (1).

Тъжен (1) – прил. Тъжен, скръбен, страдащ: т8жнем (1).

Тъкмо (1) – нареч. Тъкмо, именно: такмш (1).

Тъма (1) – същ. нар. *Прен*. Тъма, мрак, долните страсти и човешките страдания: тмн (1).

Тъмен (1) – прил. *Прен.* Тъмен, дълбок, непрогледен – епитет към ада: тамнѵ (1).

Тъмнина (1) – същ. нар. Тъмнина, мрак, липса на светлина: тамннне (1).

Тъмница (2) – същ. нар. Тъмница, затвор: тамннце (2).

Тъмност (1) – същ. нар. *Прен.* Мрак, болезненост, душевно страдание: тамнѡстн (1).

Търпя (1) – глагол. Търпя, понасям страдание: трпн (1).

Тяло (6) – същ. нар. **1**. Тяло, телесна обвивка, плът, тлен. **2.** *Прен.* Тялото Христово, причастието: телеса (1), телѡ (1), телѡ (4).

У (43) – предлог. За отразяване на местоположение – в, у: ѵ (42), ѹ (1).

Увладавство* (1) – същ. нар. **Хѡрѵвнн ѵвладавствва** – метафорично име на Богородица, Знаме на властта: ѵвладавствва (1).

Увладалствам* (1) – глагол. Владея, имам власт над нещо или някого: ѵладалствва (1).

Увладам* (1) – глагол. Владея, имам власт над: ѵвлада (1).

Уд (2) – същ. нар. Анатомичен орган, член: хѵда (1), хѵдѡвн (1).

Уживати* (1) – глагол. Наслаждавам се, изпитвам наслада (от хърватски uživati): ѵжнватн (1).

Узвелицати* (1) – глагол. Възвелича, възхваля: ѫсвелнца (1).

Уздавати* (2) – глагол. Въздавам, дарувам тържествено: ѕсданемѡ (1), ѕсдаванѕ (1).

Уздигна* (2) – глагол. *Прен.* Въздигна, възвися: ѕсднгнн (1), ѕсднгнѕтн (1).

Уздихати* (1) – глагол. Въздишам, поемам дъх: ѕсднханѕштѕ (1).

Узра* (1) – глагол. Съзра, видя, взра се, забележа: ѕсрє (1).

Узрок* (1) – същ. нар. ѫзрѡк наше радѡстн – метафорично име на Богородица, Причина за нашата радост (от хърватски uzrok): ѫзрѡцє (1).

Уединя се (1) – глагол. Приобща се, превърна се в едно цяло с нещо друго: ѕнєднне сє (1).

Уколиш* (1) – нареч. Около, наоколо (от хърв. ukoli, okoliš): ѕкѡлншѕ (1).

Умея (1) – глагол. Способен съм, умея да правя нещо, имам умение: ѕмене (1).

Умиря (1) – глагол. Смиря, дам покой: ѕмирн (1).

Умрял (3) – прич.-прил. **1**. Мъртъв, който вече не е жив. **2**. ѕмарлн час – смъртен час, част на смъртта: ѕмарлн (1), ѕмарлѕ (1), ѕмарлѡ (1).

Упущам (1) – глагол. Пускам, допускам някого да влезе: ѕпѕштанѕ (1).

Услишати* (2) – глагол. Чуя, вслушам се в (от старобългарски ѹслъшатн): ѕслншатн (1), ѕслншн (1).

Усплодение* (1) – същ. нар. Създаване на дете, зачеване: ѕсплѡдєннє (1).

Усплодити* (1) – глагол. Забременея, зачена, създам дете: ѕсплѡдн (1).

Усрадовати се* (1) – глагол. Възрадвам се, изпитам силна радост: ѕсрадѡва сє (1).

Уста (2) – същ. нар. **1**. Уста, орган на говоренето. **2**. Ѹста Истина – метафорично име на Господ, Уста на истината: ѕста (2).

Устати* (1) – глагол. Стана, изправя се (от старобългарски въстатн, хърватски ustati): ѕстатн (1).

Утеша (1) – глагол. Утеша, успокоя: ѕтєшнл сн (1).

Утешение (2) – същ. нар. **1**. Утеха, успокоение. **2**. Ѹтєшєннє Хрнстнанѡм – метафорично име на Богородица: ѕтєшєннє (2).

Утицати* (1) – глагол. Влияя, упражнявам влияние върху някого, засягам: (от хърватски uticati): ѕтицанє (1).

Утринен (1) – прил. Ѯѕвєѯда нѕтаргнна – метафорично име на Богородица: нѕтаргнна (1).

Утроба (4) – същ. нар. Детероден орган при жената, където се развива плодът: ѕтрѡвєє (2), ѕтрѡвѣѕ (2).

Уфам* (1) – глагол. Надявам се, уповавам се (от хърватски ufati < старобългарски оупъватн): ѕфамѡ (1).

Ухо (2) – същ. нар. Ухо, орган на слуха: ѕшн (2).

Уча (1) – глагол. Уча, обучавам, възпитавам: ѕцнтє (1).

Учиня (2) – глагол. Направя, превърна, устроя някого: ѕцннн (2).

Фараон (1) – същ. нар. Фараон, титла на владетел в Египет: фараѫна (1).

Фелицитас (1) – ЛИ. Св. Фелицитас, раннохристиянска мъченица, пострадала заедно със св. Перпетуа в началото на III в., известна като една от картагенските мъченици: **Фелицитѡ** (1).

Филип (2) – ЛИ. **1.** Св. апостол Филип, един от дванадесетте апостоли на Христос. **2**. Личното име на Филип Станиславов: филип (2).

Флор (1) – ЛИ. Св. Мъченик Флор от II в., каменоделец, който пострадва с брат си Лавър за християнската вяра: флѡр (1).

Х (1) – буква с цифрова стойност 600 в посочената година в края на Абагара а.х҃.н҃ а. (1651).

Харамия (1) – същ. нар. Човек извън закона, разбойник, обирджия: харамна (1).

Харижа (3) – глагол. Даря, подаря, дам в дар: харижи (1), харижа (1), харизатн (1).

Харизвам (1) – глагол. Дарувам, подарявам, давам в дар: харижѫнем (1).

Хвала (3) – същ. нар. Хвала, похвала, въздаване на чест: хфала (1), хфалѫ (2).

Хвален (1) – прич.-прил. Хвален, похвален, комуто е въздадена чест и похвала: хфаленѡ (1).

Хваля (7) – глагол. Хваля, въздавам хвала, чест: хфале (1), хфалете (1), хфалимѡ (2), хфалнт (2), хфалнте (1).

Хвъркат (1) – прил. Хвъркат, който може да лети: фаркатн (1).

Херувим (4) – същ. нар. Херувим, ангел пазител: херѵвнин (1), херѵвнимъ (1), керѵвнин (1), керѵвнимѳ (1).

Херувимски (1) – прил. Херувимски, който принадлежи или се отнася до херувимите: херѵвнмски (1).

Хижа (1) – същ. нар. Хижа, колиба, място за живеене: нжа (1).

Хитро (1) – нареч. Изкусно, с умение: хнтрѡ (1).

Хляб (2) – същ. нар. **1.** Хляб, насъщният. **2. Хлѣб Небески** – метафорично име на Господ: хлѣ (1), хлѣве (1).

Ход (1) – същ. нар. Ходило, стъпало: хѡда (1).

Ходя (2) – глагол. Ходя, движа се, вървя: хѡдѧ (1), хѡдештн (1).

Хождение (1) – същ. нар. Ходене, способност за движение, вървене: хѡжденне (1).

Хоругва (1) – същ. нар. Хоругва, знаме: хѡрѵввн (1).

Християнин (3) – същ. нар. **1**. Привърженик на християнството, християнин. **2**. Ѹтешенне Христианѡм – метафорично име на Богородица: христианнн (1), христианѡм (2).

Християнка (1) – същ. нар. Жена привърженичка на християнството, християнка: христианка (1).

Християнски (1) – прил. Християнски, който се отнася или принадлежи на християнството: карстианска (1).

Христов (8) – прил. Който принадлежи или се отнася до Иисус Христос: христѡва (1), христѡвн (3), христѡвнем (1), христѡвѡ (3).

Христос (14) – ЛИ. Иисус Христос – Синът Божи: **кристе** (1), **кристѡс** (1), **христ** (3), **христа** (5), **христѹс** (1), **христѡс** (3).

Хром (1) – прил. Куц, сакат, недъгав: **хромим** (1).

Хропотина* (1) – същ. нар. Хрема, кашлица, кихавица – съпътстващи симптоми на простудата: **хрипотинѹ** (1).

Цар (12) – същ. нар. **1**. Владетел, цар. **2**. **Цар вецни** – метафорично име на Господ. **3**. **Цар, Над васем Царине** – метафорично име на Господ: **цар** (4), **цара** (5), **царине** (2), **царѹ** (1).

Царица (3) – същ. нар. **1. Царица** – метафорично име на Богородица. **2. Царица Херѹвимѡм и Серафимѡм** – метафорично име на Богородица: **царица** (2), **царицѹ** (1).

Царство (2) – същ. нар. *Прен.* Небесното царство, селенията на Бог: **царствѡ** (1), **царствѹѡ** (1).

Царувам (4) – глагол. Царувам, упражнявам царска власт: **царѹи** (1), **царѹие** (1), **царѹиеш** (2).

Цвете (1) – същ. нар. Цвете, благоуханно растение: **цвѣтние** (1).

Цвят (1) – същ. нар. Метафорично име на Богородица: **цѹвет** (1).

Целестин (1) – ЛИ. Римският папа Целестин I от началото на V в. по времето на император Валентиан: **целестине** (1).

Целя (3) – глагол. Целя, изцелявам, лекувам: **целите** (1), **целиш** (2).

Църква (8) – същ. нар. **1**. Църквата, обединението на християните. **2**. **Цαєрκвα Сαлѡмѡнѡвα** – метафорично име на Богородица: **цαєрκвα** (1), **цαєрκвє** (1), **цαєрκвѵ** (4), **цαєрκвѡ** (1), **цєαрκвѵ** (1).

Църковен (2) – прил. Който се отнася или принадлежи на Църквата: **цαєрκѡѵвнѡ** (1), **цєαрκѡвнѡ** (1).

Цялба (1) – същ. нар. Цялба, цяр, средство за лечение: **цєлвαχ** (1).

Чакам (1) – глагол. Чакам, надявам се нещо да се случи, очаквам: **цєкαмѡ** (1).

Чар (6) – същ. нар. Чар, магия, магическо средство: **цαρρнє** (4), **цαрнєм** (1), **цαрєм** (1).

Час (2) – същ. нар. **1**. Час, определен момент от денонощието. **2**. **Ѵмαрлн час** – смъртен час, част на смъртта: **цαс** (1), **час** (1).

Чаталник* (1) – същ. нар. Четец, длъжност в църквата, анагност: **цαталннцн** (1).

Чедо (3) – същ. нар. Чедо, дете, потомък: **цєдαχ** (1), **цєдѡ** (1), **цєдѡм** (1).

Чедолюбен (1) – прил. Който обича чедата си – епитет към Бог: **цєдѡглѵвнѡ** (1).

Чело (2) – същ. нар. Чело, горната част на лицето: **цєαлα** (1), **цєлѡ** (1).

Чемерен (1) – прил. Болестен, страдален: **цємєрнѡн** (1).

Чемеря (1) – глагол. Страдам, болея, поболявам се: **цємα** (1).

Чест (1) – същ. нар. Чест, почест: **цєαст** (1).

Честен (4) – прил. Честен, почетен, обвит със слава: цаетнн (1), цасна (1), цеастнѡмѕ (2).

Честит (1) – прил. Честит, който носи радост, щастлив: цастнтѡга (1).

Чета (5) – глагол. Чета, произнасям молитви от богослужението: цатет (3), цете (1), чате се (1).

Четвърти (1) – числ. редно. За означаване на четвъртия поред: цетвартѡга (1).

Чиня (1) – глагол. Правя, върша, чиня: цннензѕ (1).

Чист (2) – прил. Чист, непорочен: цнст (1), цнстѡм (1).

Чловечански* (2) – прил. **1**. Човешки, който се отнася до хората. **2. Истнин Сни цлѡвецанскн** – метафорично име на Господ: цлѡвецанскє (1), цлѡвецанскн (1).

Човек (5) – същ. нар. Човек, представител на човешкия род, индивид: цлѡвек (1), цлѡвека (2), цлѡвекѡм (2).

Чтовати* (1) – глагол. Почитам, въздавам чест (от старобългарски чьсти, хърватски štòvati): цтѕнемѡ (1).

Чудноват (1) – прил. Чудноват, чуден, необикновен, плод на тайнство: цѕднѡватѡ (1).

Чудотворие (1) – същ. нар. Чудо, чудодействие: цѕдѡтѕвѡрнѯ (1).

Чудотворно (1) – нареч. Чрез чудо, чудодейно: цѕдѡтѕвѡрнѡ (1).

Шия (3) – същ. нар. Шия, врат: шнѕ (3).

Ща (4) – глагол. **1**. Искам, желая. **2**. Спомагателен глагол за образуване на бъдеще време: штат (1), кє (2), некеш (1).

Щит (1) – същ. нар. Щит, оръжие за защита: **штнтѡм** (1).

Юг (1) – същ. нар. Метафорично име на Господ: **нѹг** (1).

Юлиания (1) – ЛИ. Св. Юлиания, мъченица от началото на IVв.: **нѹлианѡ** (1).

Ябълка (1) – същ. нар. **Набалка благѡвѡнна** – Благовонна ябълка, метафорично име на Богородица: **набалкѡ** (1).

Явя (1) – глагол. Явя, направя видимо, покажа: **навн** (1).

Ям (2) – глагол. Ям, храня се: **надѣ** (1), **надѣтѣ** (1).

Яко (14) – съюз. За въвеждане на сравнения и подчинени обстоятелствени изречения за начин, както: **накѡ** (14).

Яков (3) – ЛИ. **1.** Яков Алфеев – един от 12-те апостоли на Христос. **2.** Яков Заведеев, брат на св. Йоан Богослов. **3**. Яков, брат Господен: **накѡв** (2), **накѡва** (1).

Якост (1) – същ. нар. Якост, издръжливост, физическа сила: **накѡстн** (1).

Яма (3) – същ. нар. **1**. Яма, ров. **2**. *Прен.* Адът, тъмната яма на пъкъла: **намѣ** (1), **намѹ** (2).

Abagar of Filip Stanislavov from 1651: diplomatic edition, translation, dictionary

Mariyana Tsibranska-Kostova

Summary

The *Abagar* of Filip Stanislavov was printed in Bosnian Cyrillic in Rome in 1651, published by the Propaganda Fide in an attempt to convert the Balkan population to Catholicism. It represents a five-leaf textual amulet intended to be worn around the neck or on the hand with an apotropaic function. Its users were mainly the former Paulicians from the northern Bulgarian area of Nikopol and Svichtov, near the village of Oreche, the birthplace of Archbishop Stanislavov. The *Abagar* contains 26 textual units, 20 of which are prayers for various occasions in human life, such as marriage, the birth of a child, the cure of infertility or illness, etc. The *Abagar* has been and still is the subject of various studies on history, the art of the printing, philology, the periods of the Catholic propaganda, etc. The last 10 years have contributed significantly to the overall scholarly presentation of this „first printed book with elements of the modern Bulgarian language". How to promote some new and deeper perspectives on the text, how to celebrate the anniversaries of its appearance, given the existing phototype editions, the translation, a digitised version, and the long-standing scholarly tradition? The aim of this work is to provide an illustrative answer to the more

general question of how ancient written sources can/should be turned into linguistic resources, by attempting to produce the first concise dictionary of the *Abagar*, preceded by a diplomatic edition of the text and a new translation into contemporary Bulgarian. The text processing is based on specialized software in diachronic lexicography.

The study consists of:

1. An Introduction
2. Content of the *Abagar*
3. Linguistic algorithm of *the Abagar* with subdivisions on the most important features in the graphic set and the letter distribution, the morphological and the lexical data.
4. Conclusion
5. Text output
6. Translation of the *Abagar* into Modern Bulgarian
7. Principles of Vocabulary. Abbreviations and Glossaries
8. *Abagar* Vocabulary

The language of the *Abagar* cannot be considered as a homogeneous whole. Lexical layers from Croatian, Old Church Slavonic and New Bulgarian colloquial language are vividly revealed. It is more appropriate to adhere to the concept of mixed character in which each specific feature must be taken into account. This approach is applied to the elaboration of the vocabulary. The four main oppositions observed in the text are*: literary–dialectal; Bulgarian–foreign; traditional or archaic – innovative; Orthodox–Catholic.*

The vocabulary allows several important conclusions. The first and most important is the need for Philip Stanislavov's *Abagar* to take its place in the historical grammars of the Bulgarian language as one of the reliable representatives of the 17th century. Due to its origins in the late medieval period from the beginning of the 17th century, the Catholic literature shares the macrotypological characteristics of the entire literary process in the Bulgarian lands under Ottoman rule. The imposition of the colloquial (also called vernacular) language in written communication is leading. This feature becomes the most important complex characteristic of the New Bulgarian damascenes, of some of the collections with mixed content, of the original New Bulgarian sermon. They all demonstrate the direct connection between the written and the spoken language, as the *Abagar* proves. The project *The Cultural Identity of the Banat Bulgarians and the Bulgarian Catholic Literature* brought to the fore the need to place literary samples from the Banat into the general development of Bulgarian Catholic literature, in order to describe the cultural identity of this community as part of a much wider and longer tradition. It begins with Philip Stanislavov's *Abagar*.

The author hopes that the present work will contribute to the further study of this complex text and meet the growing need for freely accessible web-based resources that shed light on Bulgarian cultural heritage. With its universal character that unites all Christians, the *Abagar* is a bridge between the

East and the West of Christianity and remains a subject of undying cultural dialogue.

Марияна Цибранска-Костова

АБАГАР НА ФИЛИП СТАНИСЛАВОВ ОТ 1651 ГОДИНА
Наборен текст. Превод. Речник

Българска
Първо издание

Рецензенти:
Проф. д-р Елка Мирчева
Доц. д-р Таня Александрова
Научен редактор
Доц. д-р Ваня Мичева

Художник на корицата Бориславa Ненова

Формат 60 × 90/16
Печатни коли 15,5

Печатница на Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“
1113 София, ул. „Акад. Г. Бончев“, бл. 5
www.press.bas.bg

ISBN 978-619-245-370-1

Марияна Цибранска-Костова е професор в Секцията за история на българския език в Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ при Българската академия на науките. Завършила е френска езикова гимназия в София и специалността „Българска филология“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. С дисертация върху езика първите печатни книги на кирилица от Венеция през XVI в. защитава научната степен доктор през 1994 г., а през 2010 – доктор на науките с труда „Покайната книжнина на Българското средновековие. Езикови и културологични аспекти“. Основни тематични сфери в нейните изследвания са: славянските юридически текстове и паметници; венецианската кирилска палеотипия и дейността на първия български печатар Яков Крайков; изданието и езиковото описание на кирилски ръкописи; българската историческа лексикология. Тя е автор на 10 монографии и над 200 статии и студии. Била е лектор по български език и култура в Университета Aix-Marseille във Франция. Специализирала е в Румъния, Унгария, Италия, Холандия, САЩ и др. Понастоящем е ръководител на Секцията за история на българския език в Института за български език при БАН.

ISBN 978-619-245-3701